

Kehtiv põhiseadus¹

X. peatükk Riigikaitse

§ 124. Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduse sätestatud alustel ja korras.

Usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keelduja on kohustatud läbi tegema asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras.

Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi huvides ette teisiti, on kaitseväes ja asendusteenistuses olevatel isikutel kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Piirata ei tohi põhiseaduse §-des 8 lõiked 3 ja 4, 11-18, 20 lõige 3, 21-28, 32, 33, 36-43, 44 lõiked 1 ja 2 ning 49-51 ettenähtud õigusi ja vabadusi. Kaitseväes ja asendusteenistuses olevate isikute õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 125. Tegevteenistuses olev isik ei tohi olla muus valitavas ega nimetatavas ametis ega osa võtta ühegi erakonna tegevusest.

§ 126. Riigikaitse korralduse sätestavad rahuaaja riigikaitse seadus ja sõjaaja riigikaitse seadus.

Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioonide korralduse sätestab seadus.

§ 127. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Vabariigi President.

Vabariigi Presidendi juures on nõuandva organina Riigikaitse Nõukogu, kelle koosseisu ja ülesandeid sätestab seadus.

§ 128. Riigikogu kuulutab Vabariigi Presidendi ettepanekul välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Eesti Vabariigi vastu suunatud agressiooni korral kuulutab Vabariigi President välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni, ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 129. Eesti põhiseaduslikku korda ähvardava ohu puhul võib Riigikogu Vabariigi Presidendi või Vabariigi Valitsuse ettepanekul oma koosseisu häälteenamusega välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid kõige kauem kolmeks kuuks.

Erakorralise seisukorra korralduse sätestab seadus.

§ 130. Erakorralise või sõjaseisukorra ajal võib riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides seadusega ettenähtud juhtudel ja korras piirata isikute õigusi ja vabadusi ning panna neile kohustusi. Piirata ei tohi õigusi ja vabadusi, mis on sätestatud põhiseaduse §-des 8, 11-18, 20 lõige 3, 22, 23, 24 lõiked 2 ja 4, 25, 27, 28, 36 lõige 2, 40, 41, 49 ja 51 lõige 1.

§ 131. Erakorralise või sõjaseisukorra ajal ei valita Riigikogu, Vabariigi Presidenti ega kohalike omavalitsuste esinduskogusid ega lõpetata ka nende volitusi.

Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse esinduskogude volitused pikenevad, kui nad lõpeksid erakorralise või sõjaseisukorra ajal või kolme kuu jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõppemisest. Nendel juhtudel kuulutatakse välja uued valimised kolme kuu jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõppemisest.

¹ RT 1992, 26, 349 - RT I, 15.05.2015, 2.

1992. aastal jõustunud põhiseaduse tekst²

X. peatükk Riigikaitse

§ 124. Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduse sätestatud alustel ja korras.

Usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keelduja on kohustatud läbi tegema asendusteenistuse seaduses ettenähtud korras.

Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi huvides ette teisiti, on kaitseväes ja asendusteenistuses olevatel isikutel kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Piirata ei tohi põhiseaduse §-des 8 lõiked 3 ja 4, 11-18, 20 lõige 3, 21-28, 32, 33, 36-43, 44 lõiked 1 ja 2 ning 49-51 ettenähtud õigusi ja vabadusi. Kaitseväes ja asendusteenistuses olevate isikute õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 125. Tegevteenistuses olev isik ei tohi olla muus valitavas ega nimetatavas ametis ega osa võtta ühegi erakonna tegevusest.

§ 126. Riigikaitse korralduse sätestavad rahuaja riigikaitse seadus ja sõjaaja riigikaitse seadus.

Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioonide korralduse sätestab seadus.

§ 127. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Vabariigi President.

Vabariigi Presidendi juures on nõuandva organina Riigikaitse Nõukogu, kelle koosseisu ja ülesandeid sätestab seadus.

Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioone juhib rahuajal kaitseväge juhataja, sõjaajal kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge juhataja ja ülemjuhataja nimetab ametisse ning vabastab ametist Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

§ 128. Riigikogu kuulutab Vabariigi Presidendi ettepanekul välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Eesti Vabariigi vastu suunatud agressiooni korral kuulutab Vabariigi President välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni ning nimetab kaitseväge ülemjuhataja, ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 129. Eesti põhiseaduslikku korda ähvardava ohu puhul võib Riigikogu Vabariigi Presidendi või Vabariigi Valitsuse ettepanekul oma koosseisu häälteenamusega välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid kõige kauem kolmeks kuuks.

Erakorralise seisukorra korralduse sätestab seadus.

§ 130. Erakorralise või sõjaseisukorra ajal võib riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides seadusega ettenähtud juhtudel ja korras piirata isikute õigusi ja vabadusi ning panna neile kohustusi. Piirata ei tohi õigusi ja vabadusi, mis on sätestatud põhiseaduse §-des 8, 11-18, 20 lõige 3, 22, 23, 24 lõiked 2 ja 4, 25, 27, 28, 36 lõige 2, 40, 41, 49 ja 51 lõige 1.

² RT 1992, 26, 349.

§ 131. Erakorralise või sõjaseisukorra ajal ei valita Riigikogu, Vabariigi Presidenti ega kohalike omavalitsuste esinduskogusid ega lõpetata ka nende volitusi.

Riigikogu, Vabariigi Presidenti ja kohaliku omavalitsuse esinduskogude volitused pikenevad, kui nad lõpeksid erakorralise või sõjaseisukorra ajal või kolme kuu jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõppemisest. Nendel juhtudel kuulutatakse välja uued valimised kolme kuu jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõppemisest.

1938. aasta põhiseadus³

13. peatükk. Riigikaitse.

§ 128. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses tähendatud aluseil ja korras.

§ 129. Riigikaitse ja relvastatud jõudude kõrgeimaks juhiks on Vabariigi President. Tema rakendab riigikaitseks seaduste alusel kõik jõuallikad.

Relvastatud jõudude otseseks juhiks on rahu ajal Sõjavägede Juhataja või Põhiseaduses tähendatud juhtudel Sõjavägede Ülemjuhataja ja sõja ajal Sõjavägede Ülemjuhataja. Sõjavägede Ülemjuhataja ja Sõjavägede Juhataja nimetab ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President erioigusel.

§ 130. Mobilisatsiooni väljakuulutamisel või sõja algusest kuni demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamiseni Vabariigi President võib anda riigikaitse ja relvastatud jõudude korraldamise ja juhtimise alal seadusi dekreedina ka Riigikogu istungjärkude ajal.

§ 131. Vabariigi President annab seaduses tähendatud aluseil riigikaitsele ja relvastatud jõududesse puutuvaid seadlusi ja määrusi.

§ 132. Vabariigi President kuulutab oma otsusega välja mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni. Vabariigi President kuulutab sõja Riigikogu üldkoosoleku vastava otsuse alusel.

Riigikogu üldkoosoleku otsust ootamata Vabariigi President otsustab sõjategevuse alustamise Vabariigile kallatungi korral või vastastikuseks kaitseks sõlmitud liidulepingu täitmisest tingitud juhtudel.

Vabariigi President sõlmib rahulepingud, mis enne ratifitseerimist esitatakse Riigikogule kinnitamiseks.

§ 133. Mobilisatsiooni väljakuulutamisel alates Vabariigi President otsustab sõjapidamiskulude eelarve ning sõjapidamiskuludeks vajaduse korral sise- ja välislaenu tegemise.

Sellekohane otsus saadetakse Riigikogule teadmiseks. Sõjapidamise rahaline aruanne esitatakse selle valmimisel Riigikogule.

³ RT, 03.09.1937, 71, 590

§ 134. Riigikaitse ja relvastatud jõudude alal Vabariigi Presidendi poolt antud seadused dekreedina, seadlused, määrused, otsused ja muud aktid kannavad peale Peaministri ja asjaomase ministri kaasallkirja ka Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja allkirja.

Relvastatud jõududele Vabariigi Presidendi poolt antavate käskude ja korralduste kaasallkirja andmise kohuslikkuse juhud määrab seadus ja allkirjade andmise korra – Vabariigi President.

§ 135. Mobilisatsiooni või sõja korraks nimetab Vabariigi President ametisse Sõjavägede Ülemjuhataja. Sõjavägede Ülemjuhataja allub vahetult Vabariigi Presidendile; ta on kõigi relvastatud jõudude otsene juht ning ta juhib sõjalist tegevust oma äranägemisel. Sõjavägede Ülemjuhataja annab aru ja vastutab oma tegevuse eest ainult Vabariigi Presidendi ees.

§ 136. Sõja ajal on Sõjavägede Ülemjuhatajal riigikaitse teostamise alal sõjalise tegevuse huvides õigus anda juhtnöore ja teha korraldusi ka temale mittealluvaile ametiisikuile ja -asutistele.

§ 137. Sõjavägede Ülemjuhataja ja Sõjavägede Juhataja lähemad võimupiirid määratakse seadusega.

§ 138. Vabariigi Presidendil on õigus seaduses tähendatud juhtudel määrata Sõjavägede Juhataja asemele ametisse Sõjavägede Ülemjuhatajat ka rahu ajal. Neil juhtudel on Sõjavägede Ülemjuhatajal peale Sõjavägede Juhataja võimupiiride õigus anda juhtnöore ja korraldusi ka temale mittealluvaile ametiisikuile ja -asutistele riigi sisemise ja välise julgeoleku alal seaduses tähendatud aluseil.

§ 139. Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja võtab sõnaõigusega osa Vabariigi Valitsuse istungeist.

§ 140. Sõja ajal Vabariigi President, otsustades Vabariigi Valitsuse või tema üksiku liikme ametist vabastamist või ametisse kutsumist, kuulab ära Sõjavägede Ülemjuhataja arvamuse.

§ 141. Sõjavägede Ülemjuhatajat ei saa tema ametisoleku kestel kohtulikule vastutusele võtta muidu kui Vabariigi Presidendi eriõigusel tehtud otsusega süütegude eest kõrgeima riigivõimu vastu ja riigiäraandmise eest. Sõjavägede Ülemjuhataja vastutusele võtmine samade süütegude eest ning ka ametialaste süütegude eest pärast ametist lahkumist ja Sõjavägede Juhataja vastutusele võtmine võib toimuda samuti ainult Vabariigi Presidendi eriõigusel tehtud otsusega. Asja arutamine ja otsustamine allub Riigikohtule.

§ 142. Vabariigi Presidendi kui riigikaitse kõrgeima juhi juures on rahu ajal nõuandvaks organiks Riigikaitse Nõukogu, kelle koosseis ja võimupiirid määratakse seadusega. Riigikaitse Nõukogu koosseisu kuuluvad Peaminister, viis Vabariigi Valitsuse liiget Vabariigi Presidendi nimetamisel, Sõjavägede Ülemjuhataja või Sõjavägede Juhataja ja sõjavägede staabi ülem. Peale nende kuuluvad Riigikaitse Nõukogu koosseisu Riigivolikogu Esimees ja Riiginõukogu Esimees.

§ 143. Sõjaväeteenistuses olevail kodanikel on kõik kodanikkude õigused ja kohused, mis kindlustatud Põhiseadusega ja seadusega, niivõrd kui neist õigustest ja kohustest sõjavägede distsipliini ja teenistuse erilaadi huvides seadusega ei ole tehtud erandeid.

§ 144. Riikliku vajaduse korral Vabariigi President kuulutab välja sellekohase seaduse alusel kogu riigis või selle üksikuis osades kaitse seisukorra tähtajaga mitte üle ühe aasta. Kaitse seisukord hakkab kehtima väljakuulutamise, kusjuures Vabariigi Presidendi otsusega võidakse määrata, et mõned liigid süütegusid, mis toime pandud mitte rohkem kui kolm päeva enne kaitse seisukorra väljakuulutamist, kuuluvad jälitamisele kaitse seisukorra kohta kehtimapanud eeskirjade kohaselt.

Vabariigi Presidendi otsus kaitse seisukorra väljakuulutamise kohta esitatakse Riigikogule hiljemalt seitsme päeva kestel arvates väljakuulutamisest. Riigikogu otsustab küsimuse üldkoosolekul. Kui Riigikogu oma seadusliku koosseisu enamusega otsustab Vabariigi Presidendi otsuse jätta kinnitamata, kaotab kaitse seisukord kehtivuse Riigikogu otsuse väljakuulutamise.

Mobilisatsiooni väljakuulutamise hakkab kaitse seisukord kogu riigis kehtima ilma väljakuulutamise ning kestab kuni demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamiseni.

Kaitse seisukorra ajal võib seaduse alusel ja piires kitsendada kodanikkude õigusi, mis tähendatud Põhiseaduse teises peatükis.

§ 145. Sõja ajal pikenduvad Vabariigi Presidendi, Riigikogu koosseisu ja omavalitsuste esinduskogude koosseisude volitused. Volituste pikendumise korral kuulutatakse valimised välja mitte hiljem kui kolme kuu möödumisel arvates demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamistest.

Kui kaitse seisukord on kuulutatud välja kogu riigis, võib Vabariigi President Riigikogu nõusolekul valimised edasi lükata kuni kaitse seisukorra lõppemiseni kogu riigis või riigi mõnes osas. Riigikogu teeb sellekohase otsuse oma seadusliku koosseisu enamusega.

E. Talviku ja J. Kaljuvee eelnõu⁴

10. peatükk Riigikaitse

§ 93. Kõik Eesti Vabariigi kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitse seadusega ettenähtud alustel ja korras. Sõjaväeteenistusest keeldumise korral usulistel või maailmavaatelistel kaalutlustel asendatakse see tööteenistusega riigi kasuks.

§ 94. Riigikaitseks moodustatakse Eesti Kaitseväge, mille struktuur ja korraldus määratakse kindlaks eriseadustega.

§ 95. Mobilisatsiooni väljakuulutamise või sõja algusest kuni demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamiseni võib Vabariigi president anda riigikaitse ja relvajõudude korraldamise ja juhtimise alal seadusi dekreedina ka Riigikogu istungjärkude ajal.

§ 96. Vabariigi valitsusel on õigus anda seadusega ettenähtud alustel ja korras kaitseväge puutuvaid määrusi.

⁴ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1140

J. Raidla töögrupi eelnõu⁵

X peatükk

Riigikaitse

§ 119. Eesti kodanikud on kohustatud seaduses ettenähtud alustel ja korras osa võtma riigikaitsest. Usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitsejõudude teenistusest keeldunud Eesti kodanikud on seaduses ettenähtud tingimustel seda asendavas tööteenistuses.

Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi huvides ette teisiti, on kaitsejõududes ja tööteenistuses olevatel kodanikel kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Piirata ei saa Põhiseaduse §-des 8, 10-22, 25-27, 29, 31, 35-37, 39, 40, 43, 44 ja 46-48 ettenähtud õigusi ja vabadusi. Lähemalt määrab kaitsejõududes ja tööteenistuses olevate kodanike õigusliku seisundi seadus.

§ 120. Vabariigi Presidendi juures on nõuandvaks organiks Kaitsenõukogu. Kaitsenõukogu koosseisu ja ülesanded määrab seadus.

§ 121. Eesti Kaitsejõude juhivad Kaitseväge juhataja.

Rahu ajal nimetatakse Kaitseväge juhataja ametisse Riigikogu poolt Vabariigi Presidendi ettepanekul. Sõja ajal nimetab Kaitseväge juhataja ametisse Vabariigi President.

§ 122. Riigikaitse korralduse rahu ajal määrab Rahuaja riigikaitse seadus ja sõja ajal Sõjaaja riigikaitse seadus.

§ 123. Riigikogu kuulutab välja Vabariigi Presidendi ettepanekul sõja, sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab Eesti Kaitseväge kasutamise Eesti Vabariigi rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks.

Sõjalise kallaletungi korral Vabariigile võib Vabariigi President Vabariigi Valituse ettepanekul Riigikogu otsust ootamata otsustada sõjategevuse alustamise ning kuulutada välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni.

§ 124. Riigikogu koosseisu enamus võib, kui Eesti põhiseaduslik kord on ohus, Vabariigi Presidendi ettepanekul välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid mitte kauemaks kui kolmeks kuuks.

Riigikogu istungjärgude vahelisel ajal võib Vabariigi President, kui Eesti põhiseaduslik kord on ohus, välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid mitte kauemaks kui kolmeks kuuks. Erakorralise seisukorra väljakuulutamisel kutsuvad Vabariigi President viivitamatult kokku Riigikogu ja esitab erakorralise seisukorra väljakuulutamise otsuse talle kinnitamiseks. Riigikogu teeb otsuse oma koosseisu häälteenamusega. Kui Riigikogu jätab Vabariigi presidendi otsuse kinnitamata, kaotab erakorraline seisukord kehtivuse Riigikogu otsuse väljakuulutamisel.

Erakorralise seisukorra korralduse määrab seadus.

§ 125. Erakorralise või sõjaseisukorra ajal võib riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides seaduse alusel ja korras piirata kodanike õigusi ja vabadusi ning panna neile kohustusi. Piirata

⁵ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1152–1153.

ei või õigusi ja vabadusi, mis on ette nähtud Põhiseaduse §-des 8, 10–17, 19–22, 25–27, 29, 33–39 ja 43–48.

Erakorralise või sõjaseisukorra tõttu rakendatavatel seadustel ei ole tagasiulatuvat jõudu.

§ 126. Riigikogu ei valita ja tema volitusi ei lõpetata sõjaseisukorra, samuti erakorralise seisukorra ajal.

Vabariigi Presidendi, Riigikogu ja kohaliku omavalitsuse esindusorganite volitused pikenevad, kui nad lõpeksid erakorralise või sõjaseisukorra ajal või kolme kuu jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõpetamisest. Nendel juhtudel kuulutatakse välja uued valimised kolme kuu jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõpetamisest.

PA 13.09.1991 istungi stenogrammist:

J. Raidla: Meie põhiseaduslik kultuur ja traditsioon ning paljud muud kaalutlused selle juures nõuavad riigikaitse põhiseaduslikku reguleerimist. Sellel peatükil saab loodetavasti olema kõige otsesem seos ka kodanike põhiõiguste kaitsega ja loomulikult seos põhikohustustega. Riigikaitse põhiseaduslik reguleerimine peab tagama riigi julgeoleku ja ühiskonna turvalisuse. Peab tagama sealhulgas sellegi, et kaitsevägi või tema üksikud osad ei saaks mis tahes tingimustel väljuda põhiseadusliku riigivõimu kontrolli alt. Ärgem võtkem seda siinjuures mingisuguse paralleelina, kuid meie suurel naabril NSV Liidul pole siiamaale sõjavägi leidnud põhiseaduslikku reguleerimist. Ilmselt on see üks põhjusi, miks seal maal on võimalikud kõikvõimalikud kukerpallid. Niisiis, käsitlegem riigikaitse reguleerimist põhiseadusega ühiskonna turvalisuse ja põhiseadusliku korra stabiilsuse tagamise meetodina.

PA 20.09.1991 istungi stenogrammist:

J. Raidla: Eraldi teave, mis samuti seondub kohtuga, on meie põhiseaduse konkreetseuse aste. On tõsi, et paljude normide sõnastamisel seaduseelnõus tuleb ette tõsiseid raskusi ainuüksi seetõttu, et meil puudub kaasaegne empiiriline materjal. Mõningail juhtudel, näiteks riigikaitseküsimuste reguleerimisel, oleme aga faktilist olukorda silmas pidades peaaegu nullseisus. Ometi ei tohiks põhiseadus jääda liialt üldsõnaliseks, nii nagu ei tohiks tema määrused ka liialt laialdaseks paisuda. Igal juhul peaks põhiseadus saavutama sellise konkreetseuse astme, mis tagaks tema rakendatavuse kohtus. Eriti aktuaalne on põhiseaduse kohtus rakendatavuse nõue juhtudel, kui seadustes esineb lünk.

[...]

A. Tarand: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Siit eelnõust käib läbi, näiteks §-st 41, § 62 lõikest 12, kontseptsioon kaitsejõududest, mis põhineb ajateenijatel. On selles mõttes selline traditsioon, nii nagu ta minevikus on paljudel riikidel olnud. Kas kollektiivil, kes nüüd seda eelnõu tegi, on olnud arutusel ka mõnel määral modernsem, uuele ajale, uuele Euroopale

vastavam ja võib-olla meile kui väikeriigile kohasem seisukoht, et põhiseadus mitte päris sõda ei kuuluta? Kas on arutusel olnud ka teisi kontseptsioone? Aitäh!

J. Raidla: Meil on tõepoolest selle ülipingelise perioodi vältel arutusel olnud igasuguseid kontseptsioone, ka see. Me lähtusime sellest väljatöötatuse astmest, mis mitmetes komisjonides, sealhulgas ülemnõukogu komisjonis, kaitsedoktriini ja muude taoliste probleemide läbitöötamisel on saavutatud. Teiseks lähtuti Eesti Vabariigi aegsest traditsioonilisest kaitsejõudude ülesehituse skeemist, neid omavahel ühitades. Selline oli lähenemisnurk. Praegusel juhul me leidsime, et töögrupil ei piisa materjali ega jätku volitusi välja pakkuda kolmandaid ja neist täiesti erinevaid kontseptsioone, samal ajal kui teised vastavad töögrupid ja komisjonid asjaga tegelevad.

A. Lepsi eelnõu⁶

10. peatükk Riigikaitse

§ 107. Kõik Eesti Vabariigi kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seadusega ettenähtud alustel ja korras.

Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Vabariigi President.

§ 108. Riigikaitseks moodustatakse Eesti Kaitseväge, mille struktuur ja ülesanded määratakse seadusega.

Eesti Kaitseväge otseseks juhiks on Kaitseväge ülemjuhataja.

Kaitseväge ülemjuhataja nimetab Riigikogu ettepanekul ametisse ja vabastab ametist Vabariigi President.

§ 109. Vabariigi President kuulutab oma otsusega välja mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni. Mobilisatsiooni väljakuulutamisel või sõja algusest kuni demobilisatsiooni lõpu väljakuulutamiseni võib Vabariigi President anda riigikaitse ja relvajõudude korraldamise ja juhtimise alal seadusi dekreedina ka Riigikogu istungjärkude ajal.

§ 110. Vabariigi Valitsusel on õigus anda seadustega ettenähtud alustel ja korras kaitsevärke puutuvaid määrusi.

§ 111. Eesti Kaitseväest maailmavaatelistel või usulistel kaalutlustel keeldumise korral asendatakse kaitseteenistus tööteenistusega riigi kasuks.

⁶ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1168.

PA 27.09.1991 istungi stenogrammist:

J. Raidla: X PEATÜKK. RIIGIKAITSE Riigikaitse peatükk ei saa konstitueerida meil faktiliselt olemas olevaid suhteid, kuna mõistlikul tasemel meil nad praegu lihtsalt puuduvad. Seetõttu on riigikaitse peatüki kirjutamisel lähtunud kolmesugusest materjalist: 1) Eesti Vabariigi aegne praktika riigikaitseküsimuste reguleerimisel; 2) praegu arutluste ja vaidluste staadiumis olevad ettevalmistatud kontseptsioonid; 3) riigi ehitamise juriidiline loogika. Paragrahv 119 annab viitelise aluse riigikaitsest osavõtmisele. Riigikaitse on teatavasti kodanike kohustus, mis ei laiene mittekodanikele. Riigikaitse osalemise põhivormiks on teenistus kaitsejõududes. Teine vorm on tööteenistus, kus teenivad kodanikud, kes peaksid teenima kaitsejõududes, kuid kes keelduvad seal teenimisest usulistel või kõlbelistel põhjustel. Erilist tähelepanu pöörab riigikaitse peatükk kodanike põhiõigustele ja vabadustele. Et sõjaväeteenistus piirab kodaniku õigusi ja vabadusi, on fakt. Hoopis tähtsam on tagada, et õiguste ja vabaduste kitsendamine ei ületaks lubatavuse piire. Sel eesmärgil peetakse vajalikuks näidata põhiseaduses need õigused ja vabadused, mida ei saa piirata. Paragrahvid 120 ja 121 on rakendusliku kallakuga. Rõhutada võiks vast seda, et kaitseõukogu ei ole võimuvolitustega juhtimisorgan, vaid on nõuandev organ presidendi juures. Oluline on märkida ka § 122, mis paneb n.-ö. paika riigikaitse edasise õigusliku reguleerimise, nähes ette rahuaja riigikaitse seaduse ja sõjaaja riigikaitse seaduse väljatöötamise. Paragrahvid 123–126 on suunatud korraldama riigi elu ekstreemsetes olukordades – sõjaseisukorras ja erakorralises seisukorras. Mõlemad seisukorrad kuulutab presidendi ettepanekul välja Riigikogu, kui see on võimalik. Sõjaseisukorraga seoses annab § 123 lõige 2 presidendile suuremad volitused kui § 124 lõige 2 erakorralise seisukorra puhul. Erakorralise seisukorra maksimaalne pikkus on kolm kuud. Kui president on kuulutanud erakorralise seisukorra välja Riigikogu istungjärkude vahelisel ajal, kutsub ta viivitamatult kokku Riigikogu ja esitab erakorralise seisukorra väljakuulutamise otsuse talle kinnitamiseks. Ka erakorralise või sõjaseisukorra aegu toimub põhiõiguste ja vabaduste faktiline ahendamine. Et need piirangud jällegi lubatavuse piire ei ületaks, piirab põhiseadus ise õiguste ja vabaduste piiramise võimalikkust §-s 125. Paragrahv 126 on suunatud riigivõimu ja omavalitsuse stabiilsuse tagamisele sõja- ja erakorralises seisukorras. Nähakse ette, et presidendi, Riigikogu ja kohaliku omavalitsuse esindusorganite volitused pikenevad, kui nad lõpeksid erakorralise või sõjaseisukorra ajal või kolme kuu jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõpetamisest.

[...]

R. Järlik: [...] Ja teine küsimus. Paragrahvis 123 on öeldud: "Eesti kaitseväge kasutamine Eesti Vabariigi rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks." Kas see ei peaks olema sätestatud täpsemalt? Tähendab, kas ei peaks põhiseaduses kõigepealt olema, et Eesti Vabariik oma kaitsejõududega üldse võtab endale selliseid rahvusvahelisi kohustusi? Aitäh!

J. Raidla: Kaitseväge kasutamine rahvusvaheliste kohustuste järgi. Mõistagi on olemas võimalus kirjutada põhiseadusesse sisse ka norm, mille kohaselt rahvusvahelisi kohustusi meie vabariigi kaitseväge ei täida, kuid me pidasime silmas, et me oleme ÜRO liige, meil võivad liikmeks olekust tekkida kohustused teatavas ulatuses sellise otsustuse langetamiseks. Et see otsustus oleks aga pädev, siis seetõttu on ka selle otsuse langetamiseks programmeeritud mehhanism siia teksti praegu sellisel kujul, nagu ta on. Me leidsime, et me ei peaks seda võimalust välistama, kuivõrd me oleme deklareerinud tagasipöördumist ÜRO-sse, me oleme seda juba teinud. Me oleme deklareerinud oma tagasipöördumist Euroopasse, mis ilmselt on õiguste

kõrval seotud ka väga mitmete kohustustega, mille hulka võib langeda ka eelmärgitud kohustus. See oli motivatsioon.

R. Tamme: Härra juhataja! Lugupeetud ettekandja! Eelnõus on kasutusel terminid "kaitsejõud" ja "kaitsevägi". Võib järeldada, et kaitseväge mõistetakse kaitsejõu ühe osana. Paragrahvi 55 punktis 2 on sätestatud, et kaitseväes olevad ajateenijad ei võta osa hääletamisest. Küsimus: kas sama kehtib kõigi kaitseväes teenivate isikute kohta? See ei ole otsusest välja loetav. Ja edasi: § 61 punkt 6 sätestab, et Kaitsejõudude Peastaabi ülem nimetatakse ametisse Riigikogu poolt presidendi esildise alusel. Paragrahv 77 sätestab, et president teeb Riigikogule ettepaneku kaitseväge juhataja nimetamise kohta. Kas on jutt ühest ametiisikust, peastaabi ülemast või kaitsejõudude juhatajast, või mõlemast?

J. Raidla: Esimese küsimuse vastus tuleneb olemasoleva teksti tõlgendamisest: hääleõigust ei oma, s. t. hääletamisest ei võta osa need, kes on kaitseväes ajateenistuses. Järelikult see on ka üheselt tõlgendatav. Nüüd, mis puudutab teist küsimust. Nendes ametinimetustes on vaja ka Põhiseaduslikus Assamblees kokku leppida, kumba kasutada. Kahte ametimeest me siiski silmas ei pea.

P. Lutt: Lugupeetud juhataja! Härra Raidla! Alustame §-st 1, kus on öeldud, et Eesti on iseseisev ja sõltumatu demokraatlik vabariik. Samas, §-s 123 on selgelt öeldud, et Riigikogu kuulutab välja Vabariigi Presidendi ettepanekul sõja. Sõja väljakuulutamise on ju ründamine. Kas need kaks asja kuuluvad omavahel kokku?

J. Raidla: Kuuluvad kokku tõepoolest. Ma tahaksin viidata sellele, et sõja väljakuulutamise ei tähenda üldse, et me peaksime obligatoorselt kellelegi kallale minema. Sõda kuulutatakse välja ka siis, kui keegi on meile kallale tulnud.

A. Kaalep: [...] Ja teine küsimus – § 119 kohta. Kas ei tasuks kaaluda selle teise lause täiendamist niimoodi: "Usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitsejõudude teenistusest keeldunud Eesti kodanikud on seaduses ettenähtud tingimustel seda asendavas tööteenistuses või mõlemast eelistusest vabad"? Soomes on ka asendavast tööteenistusest vabastatud näiteks nn. jehovistid, "Vahitorni" kogudus, kelle maailmavaade ei võimalda teenistusest osa võtta.

J. Raidla: [...] Teiseks, ka Rahvuskogus oli pika diskussiooni üks küsimusi tõlke probleem. Tollane praktika jõudis väga sageli sinnamaale välja, et nähti vaeva mis nähti, aga paljudesse väliskeeltesse tõlgiti ta lõpuks ikkagi presidendina. Nendele materjalidele toetudes ja ka isiklikku arvamust väljendades jäädi presidendi nimetuse juurde. Keeleline korrektor härra Hint selliste küsimustega ei tegelnud, ta tegeles korrektuuriga, nagu ka saatekirjast välja paistab. Keeleliselt ta seda terminit ei vaidlustanud. Paragrahvist 119. Taolise täienduse lisamine on üsna põhimõttelise otsustuse küsimus. Kahtlemata on seal seda võimalik teha, ilma et kannataks selle eelnõu struktuur. Paraku me pidasime silmas, et Eesti Vabariigi noor kodanik, eriti riikluse taassünni ja taas ülesehitamise perioodil, võiks ja peaks andma oma spetsiifilise panuse ka riigikaitse ülesannete täitmisel. See oli meiepoolne motivatsioon, miks me seda teed läksime, nagu ta praegu tekstis kirjas on.

[...]

E. Tarto: Lugupeetud juhataja! Kallid kolleegid! Riigikaitsetoimkond ei langetanud otsust, millist kahest meile esitatud eelnõust eelistada. Probleem on selles, et eelnõusid esitatakse veel ja sellisel juhul me otsustame hiljem, kas siis assamblee liikmetena ja eraldi ka toimkonnana.

Aga riigikaitsetoimkonna poolt ma tahaksin juhtida tähelepanu ühele asjaolule. Kuidas see vabanemine toimub? Kas meil on palju tanke? Kas meil on palju lennukeid? Kas meil on vägev sissisõda? Või on suur kodanikuallumatuse liikumine? Ei, meil on oma õiguste nõudmine, oma riikluse taastamine õigusliku järjepidevuse alusel ja maailmas mõistetakse seda. Mõistetakse, et me oleme okupeeritud riik ja me saavutasime suure võidu sellega, et me ei pea mitte lahkuma Nõukogude Liidust, vaid taastame oma riiklikku iseseisvust. Ja see, et meie n.-õ. taasiseseisvumine toimub sellisel kombel, tähendab ka seda, et me peame väga-väga suurt tähelepanu pöörama sellele, et meie samme ei saaks mingil juhul tõlgendada järjepidevusest loobumisenä. Järelikult kõige tõsisem tähelepanu 1938. aasta põhiseadusele, isegi kui assamblee ei võta seda aluseks! Kui võetakse aluseks mingi muu eelnõu, peab selle preambulas ikkagi olema niimoodi fikseeritud, et keegi ei saa tõlgendada, nagu looksime uut riiki või lahkusime NSV Liidust. Ei, meie ei lahku, meie taastame riiki! Muide, omal ajal tehti see viga, et kui Eesti Vabariik faktiliselt taastati relvajõul, siis korraga jäädi lootma, et on võimalik sõlmida naaberriigiga baaside lepingud jne., n.-õ. loobuti sellest järjekindlast põhimõttest. Teine asi, millele ma tahaksin tähelepanu juhtida, on see, et ükskõik millist eelnõu ka aluseks ei võetaks, peaks olema ära määratud riigipiir. Ja aluseks tuleb võtta 1920. aasta 2. veebruari riigipiir ning hilisemad lepped kuni 16. juulini 1940. Juhul, kui see on põhiseaduses fikseeritud ja meile surutakse peale mingisuguseid muid riigipiire, siis on riigipiiri muuta juba raskem. Me arutasime veel seda, et muidugi vajavad Põhiseaduslikul Assambleel eraldi hääletamist mitmed küsimused, mis on teistes peatükkides, mitte riigikaitse peatükis. Näiteks kodanike õiguste puhul on kindlasti vaja eraldi hääletada, kas kaitseväes teenivatel isikutel on õigus osaleda valimistel või mitte. Kui rääkida n.-õ. üldiselt meie toimkonna asjadest, siis me pooldame piiratud võimuga presidenti ja pooldame seda parlamentaarsuse suunas. Nii et kui ükskõik kumb nendest eelnõudest nüüd aluseks võetakse, siis meie arvamus on, et täiendada ja parandada tuleks selles suunas. Veel üks probleem. Kui me vaatame neid eelnõusid, siis võime neid vaadata nii, et mis seal on, aga võime vaadata ka niimoodi, et mida seal ei ole. Ja kahjuks ei ole, nagu te väga hästi teate, ei 1938. aasta põhiseaduse eelnõus ega ka härra Raidla ja teiste poolt ette valmistatud eelnõus käsitletud seda, kui meie riik satub raskesse olukorda, kui ta okupeeritakse või on seaduslike riigivõimuorganite tegevus takistatud. Kui assamblee on sellega nõus, siis me võib-olla valmistame ette vastavad lõigud, mida soovitame sisse panna mis tahes eelnõusse. Muidugi me peame vaatama riigikaitse seisukohalt, kust see oht siis lähtub. Oht võib olla väline, aga võib olla ka sisemine. Sisemisest ohust tuleneb anarhia, korralagedus, see on üks probleem, aga teine sisemise ohu probleem on see, et mingi klikk haarab võimu ja hakkab seda kuritarvitama. Ma ei tea, võib-olla oleks otstarbekohane – see on nüüd minu isiklik arvamine – siia sisse tuua säte, et kui Eesti Vabariigis on riiklik julgeolekuteenistus, siis see allub piiratud võimuga presidendile ja tema tööd kontrollib Riigikogu poolt valitud komisjon. Et ei oleks niisugust asja, et politsei koosseisus on kaitsepolitsei, seal veel mingisugune juurdlusbüroo ja et me taastame oma uues, taasloodavas riigis n.-õ. KGB, mis võib kujuneda meile omale sisemiseks ohuks. Meil on Hain Rebase kaudu tellitud ka materjale teiste väikeriikide kaitsekontseptsioonidest – Šveitsist, Rootsist ja Soomest. Kõige lähemal ajal peaksid need kohale jõudma, siis me saame neid võrrelda. Samuti kasutab meie toimkond oma töös Eenok Korneli ja härra Priksi kui ekspertide abi. Aitäh!

J. Adamsi töögrupi eelnõu⁷

X peatükk

Riigikaitse

§ 88. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest. Usulisetel või kõlbelistel põhjustel relvateenistusest keelduvad kodanikud on seaduses ettenähtud tingimustel mitterelvateenistuses.

§ 89. Eesti riigikaitse moodustavad kaitseväed ja kaitseliit. Nende korraldus määratakse seadusega.

§ 90. Kaitseväe otseseks juhiks on kaitseväe ülemjuhataja. Kaitseväe ülemjuhataja nimetab riigikogu ettepanekul ametisse ja vabastab ametist riigivanem.

§ 91. Tegevteenistuses olevad sõjaväelased ei tohi osa võtta poliitiliste organisatsioonide tegevusest, olla riigikogu või kohalike volikogude saadikud või olla valitud või määratud muudesse poliitilistesse ametitesse või kohtadele.

§ 92. Riigikogu otsustab sõjaseisukorra väljakuulutamise, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning kaitsevägede kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks. Sõjalise kallaletungi korral võib riigivanem valitsuse ettepanekul välja kuulutada sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni, ära ootamata riigikogu otsust.

§ 93. Sõjalise kallaletungi ohu korral võib riigikogu välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid mitte kaugemaks kui üheksakümneks päevaks. Erakorralise seisukorra korralduse määrab seadus.

§ 94. Riigikogu ei valita ja tema volitusi ei lõpetata sõjaseisukorra, samuti erakorralise sisukorra ajal.

Riigivanema riigikogu ja kohaliku omavalitsuse esinduskogude volitused pikenevad, kui need lõpevad erakorralise seisukorra või sõjaseisukorra ajal. Sel juhul toimuvad uued valimised üheksakümne päeva jooksul pärast erakorralise seisukorra või sõjaseisukorra lõppemist.

K. Kulboki eelnõu⁸

§ 80. Kõik Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses määratud alustel ja korras. Usulistel või patsifistlikel põhjustel nähakse ette erandeid.

§ 81. Riigikaitseks moodustatud kaitseväed koosnevad professionaalsetest sõjaväelastest, ajateenijatest ja reservväelastest. Kaitseväe korralduse määrab seadus.

⁷ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1178.

⁸ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1190.

§ 82. Kaitseväe üldjuht on Riigipea, kaitseväe otsene juht on Kaitseväe juhataja. Kaitseisukorra kehtestamisel määrab Riigipeast, Riigikogu esimehest ja peaministriks koosnev Kaitseisukogu ametisse Kaitseväe ülemjuhtaja.

§ 83. Kaitseisukorra kehtestab põhjendatud vajadusel Riigikogu, kes teeb ka otsuse mobilisatsiooni väljakuulutamise kohta. Mobilisatsiooni kuulutab välja Riigipea.

§ 84. Valitsus võib ilma Riigikogu otsust ootamata alustada mobilisatsiooni ja välja kuulutada kaitseisukorra, kui Eesti vastu on toime pandud relvastatud sissetung.

§ 85. Kaitseisukorras kehtivad eriseaduses ettenähtud piirangud põhiseaduslike vabaduste suhtes. Kaitseisukogu võib ajutisi seadusi maksma panna dekreedina.

PA 04.10.1991 istungi stenogrammist:

E. Tupp: Härra eesistuja! Härra ettekandja! Loodan, et te ei pahanda, kui ma oma küsimuste illustreerimiseks kasutan ühte näidet. Sõjaseelse Eesti Vabariigi ajalehes oli üks selline karikatuur. Kapten küsis reamehe käest: "Noh, reamees Neps, kas valimas käisite?" – "Just nii, härra kapten!" – "Kas hääletasite majaomanike poolt?" – "Just nii, härra kapten!" – "Aga äkki hääletasite üürnike poolt?" – "Just nii, härra kapten, äkki hääletasin üürnike poolt." Kuidas te selle näite pinnalt kommenteeriksite praegu seda, mida te ütlesite valimisõiguse andmise kohta kõigile praegustele ajateenijatele?

A. Leps: Te tõite näiteks nüüd niisuguse karikatuurse juhuse. Tegelik elu ikkagi selline ei ole. Arvestage seda, et ükskõik mis ausat asja võib alati pilada, see on kunstnike ja teiste niisuguste meeste töö ja see on ka väga hea. Aga ma arvan niimoodi, et kui nendele inimestele, kes meid on kutsutud kaitsma, ei anta hääletamisluba või -õigust, siis me sellega ka vahest ütleme, ma ei taha tarvitada sõna "loll", et nad on rumalad. Nad ei põe ju vaimuhaigust, nad on teovõimelised, nad on tugevad noored mehed, selge mõistusega. Miks nad ei võiks valida? Mis puutub nüüd ohvitseridesse, Vene sõjaväkke või Nõukogude armeesse, siis see on teada. Aga arvestage seda, et ennesõjaaegses Eesti armees või kaitseväes oli ka palju just Vene tsaariaegse koolitusega ohvitseri. Nagu ma olen mõne mehe mälestustest lugenud, oli seal ka nende kohta väga ilusasti välja öeldud: derzimorda. Ühesõnaga, need ohvitserid olid saanud umbes samasuguse koolituse halvemas mõttes, kui on saanud Nõukogude armees. Ma mõtlen, et see probleem on väga tähtis ja me peame oma loodavast armeest mõtlema ikkagi väga head. See on üks väga tähtis tingimus, et nendel oleks hääletamisõigus: et need noored inimesed, kes hakkavad seal teenima, ei satuks siis sellisesse olukorda, kus nende peale võiksid ilusad tüdrukud või ka naabripoiss näidata, et nad teenivad armees ilmselt sellepärast, et nad on natuke rumalad. Kõik.

T. Käbin: Lugupeetud härra juhataja! Lugupeetud ettekandja! Mul on kaks küsimust. Esimene kattub tegelikult härra Tupi küsimusega sõjaväelaste osavõtu kohta valimistest. See pikk vastus mind küll ei veennud. Minu meelest on põhiprobleem selles, kas sõjavägi peab osalema poliitikas või ta ei tohi seda teha. Sellele ma palukski vastust, kas peab või ei pea. [...]

A. Leps: Esimesele küsimusele ma vastan väga lihtsalt ja lakooniliselt, et peab osalema. [...]

A. Leps: Kaitsejõud nähakse minu eelnõus ette mitte teisele riigile kallaletungiks, vaid ikka oma riigi kaitseks. Mandrieestlased on võimelised vahest sõda kuulutama vaid mereriigile, nagu seda on Saaremaa ja Hiiumaa, rohkemaks jõudu ei ole. Kuid härra Raidla juhitud töögrupp on küllalt sõjakas. Paragrahv 123 ütleb, et Riigikogu kuulutab Vabariigi Presidendi ettepanekul välja sõja. Põhiseadust muuta on minu eelnõu kohaselt võimalik ka rahvaalgatuse korras 50 000 hääleõiguslikul kodanikul, vt. § 112 punkti C. Austame ikkagi rahvast, kuna tema on kõrgeima riigivõimu kandja.

E. Tupp: Härra juhataja! Härra ettekandja! Ma võtaksin vaatluse alla § 9. Üheski varasemas Eesti Vabariigi põhiseaduses ei ole määratletud Kaitseliitu kui organisatsiooni. Millistel põhimõtetel eelistatakse teie § 89 redaktsioonile, mille praegu esitan: "Eesti riigikaitse moodustavad kaitsejõud, nende korraldus määratakse seadusega"? Kas te ei leia, et see on küllaldane, või mis põhjustel, mis kaalutlustel te toote põhiseadusesse sisse sellise mõiste?

J. Adams: Kui te lubate, siis ma ei kommenteeriks teie teist versiooni. Ma arvan, et meie silmad näevad, mis ümberringi toimub. Kaitseliit ilmselt vajab ja väärrib väljatoomist põhiseaduses.

I. Hallaste: [...] Viies küsimus. Paragrahv 79: Eesti Panga direktori nimetab ametisse riigivanem Riigikogu ettepanekul. Kuidas teeb Riigikogu oma ettepaneku? Kas hääletades? Sama probleem on ka § 90 juures kaitseväe ülemjuhataja ametisse nimetamise puhul.

J. Adams: Mis puudutab Eesti Panga direktori ametisse nimetamist, siis vastav formuleering on rännanud siia põhiseaduse projekti, kui ma ei eksi, härra Raidla töögrupi projektist. Kuidas täpselt toimub Eesti Panga direktori ametisse nimetamine, ma arvan, ei ole siin läbi mõeldud. Siin on mõeldud ainult üldpõhimõtet, et nii olulisele ametikohale nimetataval isikul peaks olema parlamendi heakskiit. Minu enda veendumus on selline, et kui valitakse kedagi võimalikult üldiste tingimuste alusel, siis peab valimine toimuma maksimaalselt laia kogu poolt. See tähendab, kui tahetakse poliitilist hinnangut antud inimese kohta. Kui tahetakse välja valida võimalikult suure professionaalse sobivusega inimest, siis sellised laiad valimised ei kõlba. Parem oleks, kui seda teeks niisuguste inimeste kogu, kes suudaks spetsialisti väärtust hinnata. Mujal maailmas on need küsimused tihtipeale lahendatud niimoodi, et kandidaadi esitamisega ei tegele mitte terve parlament, vaid üks parlamendi alamkomisjon, kellele on see ülesandeks tehtud. Kuidas see täpselt on, seda ma ei tea ütelda.

PA 11.10.1991 istungi stenogrammist:

J. Adams: Minu aeg hakkab lõppema, ka teemad hakkavad lõppema. Peatükk "Riigikaitse". Riigikaitse puhul kordan ma sama, mida ma ütlesin oma ettekande esimeses osas. Ma arvan, et me ei saa väga detailselt selle küsimuse juurde minna, kuna meil ei ole praegu selge, milliseks meie riigikaitse kujuneb. Selles mõttes on vaja kõigepealt kodanike ja riigikaitse vahetada. Ma arvan, et siin on vaja sätestada kõikide kodanike kohustus, nimelt kõikide kodanike kohustus, olenemata nende soost või mingisugusest muust tunnusest. See on

väikeriikide puhul eluliselt vajalik kaitsekohustus. Nüüd kaitseväes teenijate poliitilistest õigustest ja kohustustest. Ma arvan, et me peaksime minema seda teed, et kaitseväes, tegevteenistuses inimene ei tohiks olla poliitiliselt tegev, see õigus peaks talt olema ära võetud. Minna tuleks seda teed, et kui tegevsojaväelane tahab tegelda poliitikaga, siis ta läheb erru. Sellega haakub ka teema, mida käsitleti ühes komisjonis, mille töös ma osalesin, nimelt, ajateenijate ja üldse sõjaväelaste hääleõiguse küsimus. Ma ei näe siin mingit probleemi, et me peaksime selle ära muutma. Tänapäeval on hääletamine üldse teistsugune kui oli enne Teist maailmasõda, tehnilised vahendid on teised. Mujal maailmas on korraldatud isegi teistel mandritel olevate sõjaväelaste hääletamise õigus oma territoriaalringkonnas. Seda tuleb arvestada siis, kui me läheme seda teed, et inimene hääletab oma n.-ö. kodukoha ringkonnas. Või kui me läheme suurte valimisringkondadega, proportsionaalse valimise teed, siis ei ole mingit põhjust võtta sõjaväelastelt hääletamisõigust ära. Tihtipeale motiveeritakse siin poliitilise agitatsiooni probleemidega sõjaväeosades. Ma ei pea sellist motivatsiooni eriti tõsiseks. Teine probleem, mis võiks tekkida, oleks see, kui sõjaväelastele anda valimisõigus ja valimismeetod on isikuvalimine, et nad osaleksid kohalikel valimistel n.-ö. oma massiga, ületades kohaliku elanikkonna. Ma arvan, et niisuguseid nõukogudeaegseid asju suudab Eesti riik siiski välistada.

[...]

I. Hallaste: "Riigikaitse". Probleeme tekitas sõja kuulutamise õigus. Pooldati enam autorite eelnõu (3 : 1 ja 2 erapooletut).

E. Tarto: Samuti oli meil arutusel küsimus, kellele allub sõjavägede ülemjuhataja. Leiti, et riigikaitse kõrgeim juht on president ja ülemjuhataja allub presidendile. Praegu on veel lahtised kaks terminit: kas ülemjuhataja on sõjaajal ja sõjavägede juhataja on rahuajal. Päris lõplikku vastust meil selles küsimuses ei ole.

[...]

Juhataja: Aitäh seitsmendale toimkonnale! Aitäh, härra Jürgenson! Ka teile ei ole küsimusi. Lugupeetud assamblee liikmed, me oleme ammandanud ka päevakorrapunkti 1.2. Enne kui läheme lõunavaheajale, alustame järgmist päevakorrapunkti. Teatavasti moodustas assamblee juhatus eksperdiarvamuse saamiseks neljaliikmelise ekspertkomisjoni järgmises koosseisus: härrad Rebane, Uibopuu, Kiris ja Kross. Täna on võimalik juhatusel tutvustada teile arvamust Eesti Vabariigi Põhiseaduslikule Assambleele esitatud projektide kohta. See arvamus on teie kaustas. Annan esimesena sõna nimetatud arvamuse selgitamiseks akadeemilise õigusteaduse seltsi esimehele professor Rebasele. Palun!

I. Rebane: Härra juhataja! Lugupeetud assamblee liikmed! Daamid ja härrad! Ekspertide arvamus on teile kätte jagatud. Mul ei ole siia palju lisada. Ekspertid on arvamusel, et 1938. aasta põhiseadus on jõus, kuid ta ei toimi ja tema rakendamine ei ole võimalik, sest need struktuurid, mis selles põhiseaduses on ette nähtud, ei ole lihtsalt moodustatavad. Näiteks Riiginõukogu selles koosseisus, nagu see on ette nähtud, kutseomavalitsused ja mõned teised. Peab märkima, et 1938. aasta põhiseadus on mõnes osas lootusetult vananenud. See käib ka kodanike põhiõiguste ja vabaduste kohta. Sellel ajal, kui 1938. aasta põhiseadus kehtestati, ei

olnud veel neid rahvusvahelisi õiguslikke dokumente, milles inimõigused, kodanike poliitilised, kultuurilised ja teised õigused on ette nähtud. Sellepärast on siin suured lüngad. Peab märkima, et 1938. aasta põhiseaduses sisaldasid mitmed konjunktuursed normid. See käib näiteks selle peatüki kohta, mis käsitleb riigikaitset. On mitu paragrahvi, mis on kirjutatud spetsiaalselt Laidoneri kui kaitseväge ülemjuhataja jaoks, selleks et tema positsiooni riigis kõrgemana näidata. Muidugi neid sellel kujul taastada ei saa.

V toimkonna 15.10.1991 formuleering⁹

10. peatükk

Riigikaitse

§ 88. Eesti Vabariigi kodanikel on õigus ja kohus osa võtta riigikaitsest.

Usulistel või kõlbelistel põhjustel on Eesti Vabariigi kodanikel õigus keelduda relvateenistusest. Keeldujad on seaduses ettenähtud korras kohustatud osalema tsiviilteenistuses.

§ 89. Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi Kaitseväest ja Eesti Vabariigi Kaitseliidust.

Riigikaitse korralduse rahu ajal määrab rahuaja riigikaitse seadus ja sõja ajal sõjaaja riigikaitse seadus.

§ 90. Riigikaitse kõrgem juht on Eesti Vabariigi President.

Eesti Vabariigi Kaitsejõude – Kaitseväge ja Kaitseliitu - juhib rahu ajal Kaitseväge Juhataja, sõja ajal Kaitseväge Ülemjuhataja. Kaitseväge Juhataja määratakse ametisse Riigikogu poolt Vabariigi Presidendi ettepanekul.

§ 91. Tegevteenistuses olevad sõjaväelased ei tohi võtta osa poliitiliste organisatsioonide tegevusest, olla riigikogu või kohalike volikogude saadikud või olla valitud või määratud muudesse poliitilistesse ametitesse või kohtadele.

§ 92. Riigikogu otsustab sõjaseisukorra väljakuulutamise, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning Kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks.

Sõjalise kallaletungi korral võib President valitsuse ettepanekul kuulutada välja kaitse seisukorra ja mobilisatsiooni, ning määrata Kaitseväge Ülemjuhataja ootamata ära riigikogu otsust või nimetust.

§ 93. Sõjalise kallaletungi ohu korral võib riigikogu välja kuulutada kaitse seisukorra kogu riigis või mõnes tema osas, kuid mitte kauemaks kui üheksakümneks päevaks. Kaitse seisukorra korralduse määrab seadus.

§ 94. Eesti Vabariik ei kapituleeru.

⁹ ERA.R-2324.1.16, l 23.

PA 18.10.1991 istungi stenogrammist:

Juhataja: Tänan! Härra Enn Tarto, viienda toimkonna esimees, palun! Juttu tuleb riigikaitsest.

E. Tarto: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Kuna me püüdsime sellest tähtajast kinni pidada, et eelmiseks kolmapäevaks anda valmis tekst, siis meil tabeli kujul ettepanekuid ei ole. Sellepärast ma palun, et te võtaksite välja härra Adamsi ja kollektiivi põhiseaduse eelnõu X peatüki "Riigikaitse" ja sinna kõrvale siis meie toimkonna tehtud redaktsiooni. Me püüame järgmiseks korraks selle redaktsiooni viia tabelisse, siis on siin tõepoolest võib-olla parem töötada, kuigi koduses töös peab nagunii kaks teksti kõrvu olema. Samuti ma tahan meie toimkonna poolt öelda, et me ei ole siamaani saanud täiendus- ja parandusettepanekuid. Alustame §-st 88. Me viisime sinna sisse sõna "Eesti", s. t. jätsime sõna "kõik" ära ja panime nii: Eesti Vabariigi kodanikel on õigus ja kohus osa võtta riigikaitsest. Nimelt see sõna "õigus" tähendab suurt vahet riigikaitsekontseptsioonides. Viimasel ajal, pärast Teist maailmasõda on põhiseadustesse või siis vähemalt kaitseadustesse viidud sisse sõna "õigus" nendes maades, mis olid Teise maailmasõja ajal okupeeritud – Norras, Taanis ja Hollandis. Emmassekummasse seadusesse on see sisse viidud. See tähendab, et kodanikul on ka õigus riigikaitsele, see ei ole mitte ainult tema kohustus. Tal on õigus oma initsiatiivile. Meile pole eksperti kinnitatud, kuid kaks eksperti on siiski juba meiega koos töötanud ja nende poolt on tulnud ettepanek sätestada eraldi lausena, et "õigus riigikaitsealasele väljaõppele". Ma arvan, et kui me selle sõna sisse viime, siis see laieneb ka sellele. Muidugimõista, siin on kaks kontseptsiooni: kas rahvas kaitseb iseennast või mitte, s. t. kas siis relvastatud rahvas või mitte. Tulevikus peaks selle sõna läbi hääletama, aga sellega ei ole kiiret – see meie toimkonna tööd ei sega. Läheme edasi § 88 teise lause juurde. Me lihtsalt natuke täpsustasime härra Adamsi sõnastust ja siin mingit põhimõttelist vahet ei ole. Paragrahv 89: siin on öeldud, et Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi kaitseväest. Me arvasime, et võib-olla on vaja kirjutada need mõisted suure tähega, et siis ei tekiks, eriti Kaitseväe puhul, mitut kaitseväe. Ja juhul kui soovitakse, võib siia hiljem panna veel "ja teised kaitseorganisatsioonid", kuid esialgu meil selleks ametlikke ettepanekuid ei ole olnud (on olnud suusõnalised). Paragrahvi 89 teisest lausest. Me arvasime, et võiks olla siiski kaks riigikaitse seadust: rahuaja riigikaitse seadus ja sõjaaja riigikaitse seadus. See on nüüd omaette Eesti Vabariigi kaitsekorralduse eeskujul. Selle küsimuse otsustamisega ei ole aga ka kiiret. Läheme § 90 juurde. Siin on meil sisse viidud selline tekst: "Riigikaitse kõrgeim juht on Eesti Vabariigi president. Eesti Vabariigi kaitsejõudude kaitseväge ja kaitseväe juhib rahuajal kaitseväge juhataja, sõjaajal kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge juhataja määratakse ametisse Riigikogu poolt vabariigi presidendi ettepanekul." Selle punkti juures oleks meil siiski edaspidise töö huvides vaja ära otsustada üks küsimus: kellele allub sõjaväe ülemjuhataja? Probleem on selles, et sõjaväe juhataja või ülemjuhataja on professionaalne sõjaväelane. Kui me jälgime härra Adamsi ja kollektiivi poolt tehtud eelnõu, siis seal ei ole seda täpselt öeldud. Meie toimkonna arvates on see siiski nii tõsine probleem, et see peaks olema ära määratud põhiseaduses. Nüüd ongi siis vaja otsustada, kas selline määratlus viia sisse või mitte. Kui viia, siis on kolm võimalust. Esiteks, sõjaväe ülemjuhataja või juhataja allub riigivanemale, kes on riigikaitse kõrgeim juht, sest riigikaitse juht on laiem mõiste kui sõjaväe juht. Teine võimalus on, et kaitsejõudude juhataja, ülemjuhataja allub kaitseministeeriumile, kaitseministri kaudu valitsusele. Ja on veel kolmas võimalus, et Riigikogu moodustab mingi riigikaitse nõukogu. Riigikaitse nõukogul on oma esimees, kes oleks nagu eriorgan, ja sõjaväe juhataja allub siis temale. Nii et meie toimkonna

arvates peaks see alluvus olema sätestatud põhiseaduses ja me näeme siin kolme varianti. Omalt poolt pakume välja, et sõjaväe juhataja, ülemjuhataja alluks riigivanemale või presidendile olenevalt sellest, kuidas nimetuse suhtes kokku lepitakse. Arvamust oleks siin aga vaja, sest sellest oleneb meie edasine töö. Niikaua, kuni me ei tea, kuidas selle küsimusega jääb, on meil raske edasi töötada. Paragrahv 92 on jäänud enam-vähem samaks. Siin on meil ainult väike trükiviga sisse tulnud. Poliitilistesse ametitesse ei tohi valida. Paragrahvi 92 teise lausesse me panime sisse, et sõjalise kallaletungi korral võib president valitsuse ettepanekul kuulutada välja kaitseseisukorra ja mobilisatsiooni ning määrata kaitseväge ülemjuhataja, ootamata ära Riigikogu otsust või nimetamist. Nimetamine peab olema. Paragrahvi 93 puhul on põhimõtteline vahe selles, et härra Adamsi ja kollektiivi poolt on pakutud kaks mõistet: kaitseseisukord ja erakorraline seisukord. Me arvasime, et kahte mõistet pole vaja, ühest aitab küll. Paragrahv 93 oleks siis: sõjalise kallaletungi ohu korral võib Riigikogu välja kuulutada kaitseseisukorra kogu riigis või mõnes tema osas, kuid mitte kauemaks kui 90 päevaks. Kaitseseisukorra korralduse määrab seadus. Paragrahvis 94 on meil sisse toodud selline mõiste, et Eesti Vabariik ei kapituleeru. See on laenatud Šveitsi põhiseadusest ja muidugi oli tegemist, kuidas seda tõlkida. Seal oli natuke teisiti: ei sõlmi kapitulatsioonitingimusi. See lähtub ka sellest samast kontseptsioonist, et oma riigis kaitsevad riiki eelkõige kodanikud ja kui ka valitsus kapituleerub, siis see ei ole põhiseaduslik. Eesti Vabariik lihtsalt ei kapituleeru. Siin on § 94 vanas redaktsioonis. Meie siin mingisuguseid muudatusi ei teinud, kuid on ettepanek viia see paragrahv V peatükki, mis käsitleb Riigikogu. Kui arvatakse, et ta võib ka siia jääda, kuna siin räägitakse riigivanemast, Riigikogust ja kohalikust omavalitsusest, siis on seegi mõeldav. Aga teiselt poolt võiks selle viia sinna, kuhu ta nagu sisuliselt kuulub. Ega kordamine ka paha ei ole, ta võib olla nii seal kui siin. Ma ei tea, kuidas selles suhtes arvatakse. Järgmiseks korraks me siis püüame ka esitada need parandused ja täiendused numbrite viisi. Praegu oleks aga tõesti vaja teada kaitseväge juhataja alluvust. Aitäh!

Juhataja: Aitäh, härra Tarto! On küsimusi. Esimesena saab sõna küsimuse esitamiseks härra Leisson. Palun!

E. Leisson: Härra juhataja, lubage mul esitada ettekandjale kolm küsimust. Paragrahv 90 – riigikaitse kõrgeimast juhust. Võib-olla võiks ta olla riigi kaitseväge kõrgeim juht, sest kui ta peab tõesti tegelema sellise asjaga nagu riigikaitse, siis tal ei jätku aega lüpsjatele lilli viia. Paragrahv 91 – tegevteenistuses olevad sõjaväelased ei tohi osa võtta poliitiliste organisatsioonide tegevusest, olla Riigikogu või kohalike volikogude saadikud. Sellega võib nõus olla. Aga mida arvata sellest, et ei tohi olla määratud muudesse poliitilistesse ametitesse ja kohtadele? Kas te siis arvate, et välisministeeriumis peaksid sõjaväeatašeedena teenima tsiviilisikud? Ja te ütlesite, et §-s 94 on kapituleerumisest rääkides võetud eeskju Šveitsi põhiseadusest. Šveitsi on ilma kapituleerumiseta tema 700-aastase ajaloo jooksul neli korda kõiksuguste rahulepingute ja pühade lepingutega ümber treitud. Kas see ei tundu teile üleliigselt deklaratiivne? Tänan!

E. Tarto: Kõigepealt, mis puutub § 90, siis see lause, et riigikaitse kõrgeim juht on Eesti Vabariigi president, läheb muidugi hääletamisele. Oleneb, kuidas assamblee seda võtab. Mis puutub teise küsimusse selle kohta, et ei tohi määrata muudesse poliitilistesse ametitesse või kohtadele, siis ma isiklikult olen härra Leissoniga nõus ja toimkonnas me arutasime seda. Võibolla tõesti niisugune ebamäärane ütlus ei sobi põhiseadusesse. Selle ma võtan arvesse ja tänan märkuse eest. Mis puutub sellesse, et Eesti Vabariik ei kapituleeru, siis ma ei arva, et see oleks ülearu deklaratiivne. Ma isiklikult ei arva seda. Minul on elus tihtipeale tulnud kokku

puutuda väga kõrgetes aukraadides olevate isikutega, polkovnikute ja kindralitega, ja ma olen nendega edukalt vaielnud ja neile vastu seisnud. Nad on küsinud, et mis alusel sa üldse räägid. No küll oleks hea olnud, kui mul oleks kordki olnud õigus öelda, et Eesti Vabariigi kodaniku õigus on selline ja et meie vabariik ei ole kapituleerunud. Võib-olla tulevikus on seda vaja. Aga see on ka hääletamise küsimus, kuidas otsustatakse. Ega ma ei arva, et see peaks siin tingimata olema, see on ettepanek. Aga teise märkuse eest ma tänan härra Leissoni.

V. Saatpalu Härra toimkonna esimees, mul on kaks küsimust. Kas te arutasite võimalust, et selline peatükk jääks üldse põhiseadusest välja ja Eesti riik kuulutatakse demilitariseeritud riigiks? Teine küsimus on selle kohta, kuidas jagunesid toimkonna liikmete seisukohad Kaitseliidu vajaduse kohta Eesti ühiskonnas. Ma palun mitte hakata otsima minu isiklikku seisukohta nimetatud küsimustes.

E. Tarto: Demilitariseeritud riiki me oleme arutanud. See ei ole meil ametlikult päevakorras olnud, kuid see tuleb meie toimkonna ühest teisest seisukohast. Nimelt sellest, et me leiame, et Eesti Vabariigil on igal juhul kaitsejõude vaja. See on esiteks väliselt kaitset teostav jõud. Kui valitsuse alluvuses on politsei ja vastavalt sellele, kuidas seadus määrab, piirikaitse, siis peavad ilmingimata olema ka kaitsejõud. Meil ei olnud toimkonnas mitte ühtegi inimest, kes oleks nõus olnud, et riigikaitse peatükk tuleks hoopis välja jätta. Mis puutub Kaitseliitu, siis eraldi hääletamist me läbi viinud ei ole, kuid ma ütlesin, et oli kaudne hääletamine meie ekspertide valimise näol. Kõigepealt on meil härra Priks, keda kõik toimkonna liikmed on üksmeelselt nõus eksperdikis võtma, ja teisena me palusime eksperdikis Kaitseliidu juhataja härra Kalle Elleri. Hääletamine toimus nii, et kaks toimkonna liiget olid selles küsimuses erapooletud ja ülejäänud olid tema kutsumise poolt. Nii et selle järgi võib ka arvata, kuidas on lugu Kaitseliiduga. See on nüüd kaudne tõend. Kuna meie toimkonna liikmed on üpris nõus sellega, et me ei taha taastada või üle võtta mingit nõukogulikku sõjalist struktuuri, vaid Eesti kodanikud kaitsevad ennast ise, siis on just Kaitseliit selleks hädavajalik. Kas või juba rahalises mõttes ja ka selles mõttes, et Eesti Vabariigi kodanikul peab olema õigus iseennast ja oma riiki ning demokraatlikku korda kaitsta. Nii et kaudselt on seda asja arutatud, aga eraldi hääletamist ei ole olnud, sest lihtsalt keegi ei nõudnud seda.

Ü. Uluots: Härra Tarto, mul on teile selline küsimus: kas te ei leia, et loodusõnnetuste, ränga radioaktiivse saastamise korral on kaitseseisukorra väljakuulutamise ebakohane ja selle jaoks peaks siiski teksti jääma eriolukorra väljakuulutamise võimalus?

E. Tarto: Kui seda niimoodi soovitakse, siis see võiks ka nii olla, aga pärast asja arutamist toimkonnas oli meie ettepanek võtta sisse üks mõiste – kaitseseisukord. Kui arvatakse, et on vaja jätta sisse ka erakorralise seisukorra mõiste, siis võime seda teha ju üpris lihtsalt. See ei valmista meile kuigi suuri raskusi, sest nagenii me ütleme nii ühel kui ka teisel juhul, et täpsemalt fikseerib selle korralduse Riigikogu seadusega.

Juhataja: Härra Sovetnikov, palun!

S. Sovetnikov: Lugupeetud härra Tarto! Kuidas te hindate president Pätsi ja kindral Laidoneri otsust juulis 1940? Teie projekt § 94 kohta. Teine küsimus: kas teie toimkonnas ei ole mitte ühtegi liiget, kes oleks Eesti Vabariigi neutraliteedipoliitika poolt? Tänan!

E. Tarto: Aitäh! Ma arvan, et ajalooliste hinnangute andmine ei ole reglemendi järgi meie ülesanne. Me ei anna siin ajaloolisi hinnanguid. Mis puutub isiklikult minusse, siis mina muidugi mõistan igasugust kapitulatsiooni hukka. Neutraliteedipoliitika kohta arvan, et sellise

konkreetselt asja piirata. Las Riigikogu otsustab!

Juhataja: Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Lugupeetud ettekandja, üks küsimus esimese toimkonna poolt: kas teie toimkonnale tundub sobivam panna niisugune probleem üldsätetesse või II peatükki, kus oleks nimetatud, et Eesti Vabariik (lähtudes praktilise neutraliteedi põhimõttest) ei luba iial ühegi teise riigi sõjaväel omada oma territooriumil toetuspunkte ega oma riigist läbi marssida? Põhjendus – lähtudes praktilise neutraliteedi põhisättest – oleks lisatud sulgudes, mitte teksti kirjutatud.

E. Tarto: Juhul kui see otsustatakse sisse panna, siis ma arvan, et see võiks olla juba üldsätetes.

Juhataja: Härra Kaalep, palun!

A. Kaalep: Mul on kolm küsimust. Kõigepealt §-st 91. Eespool näeme sõnu "kaitsejõud", "kaitsevägi", aga siin on "sõjaväelased". Kas see on kogemata või meelega? Normaalne oleks "kaitseväelased", nagu teatud perioodil ka Eesti Vabariigis seda sõna kasutati. Teine küsimus. Siin on juttu sõjaseisukorrast, on juttu kaitseisukorrast ja § 93 lõpust loeme, et kaitseisukorra korralduse määrab seadus. Kas ei oleks kasulik ka § 92 lõppu lisada lause, et "sõjaseisukorra korralduse määrab seadus"? Nagu ma aru saan, on kahe seisukorra vahel ju vahet tehtud. Kolmas küsimus puudutab sedasama § 94, kus on öeldud, et Eesti Vabariik ei kapituleeru. Üks eelküsijaid rääkis Šveitsi ajaloost. Selles asjas on mul lisada. Šveitsi põhiseadus on vastu võetud 9. mail 1874 ja peale seda ei ole Šveitsi tõepoolest mitte vallutatud. Saksa keeles on vastav lause nii: "Es dürfen keine Militärkapitulationen abgeschlossen werden." Seda on eesti keelde tõesti väga raske tõlkida. Eesti Vabariik ei kapituleeru – see on võib-olla tõesti liiga deklaratiivne. Mida arvab härra Tarto minu sellisest täpsustatud redaktsioonist: ühelgi kodanikul ei ole õigust Eesti Vabariigi nimel alla kirjutada või sõlmida vastavalt siis kas sõjalise kapitulatsiooni lepingule (lepingut) või sõjalise kapitulatsiooni lepingutele (lepinguid) – umbes niimoodi?

E. Tarto: Pakuksin näite, kui kasulik on see arutelu siin. Kuna siin on kaks teksti küllaltki kiirustades kokku pandud, siis ma olen loomulikult selle poolt, et kasutada järjekindlalt mõisteid "kaitseväelased" ja "kaitseisukord". See on täiesti õige ja selle me parandame ära. Ja muidugi võib ka § 92 lõppu kirjutada, et "määrab seadus". Mis puutub kolmandasse küsimusse, et Eesti Vabariik ei kapituleeru, siis oli härra Kaalep ka kohal, kui toimikond arutas, kuidas tõlkida, aga tookord tal veel seda praegu pakutud varianti ei olnud. Me pakume selle toimkonnale välja. Ma võib-olla pärast räägin veel otseselt, mingi niisugune inimlikum ja reaalsem sõnastus oleks ehk tõesti parem. Kaalepi pakutud sõnastus on parem küll, mulle hakkas see juba meeldima. Aga siiski ma palun kõikidel, kes on nõus, et see põhimõte läheks põhiseadusesse, mõelda, kuidas seda sõnastada.

Juhataja: Proua Hänni, palun!

L. Hänni: Lugupeetud juhatus! Lugupeetud ettekandja! Nii härra Adamsi kui ka teie redaktsioonis § 88 kohta sisaldub mõte, et Eesti Vabariigi kodaniku kohustus on osa võtta riigikaitsest. Paragrahv 89 näitab, missugused on riiklikult organiseeritud vormid selleks ülesandeks. Kas teie komisjon on arutanud seda aspekti, kuidas Eesti Vabariigi naiskodanikud

hakkavad täitma oma kodanikukohust – osa võtta riigikaitsest? Kas ka meile hakkab laienema kohustusliku tegevteenistuse seadus?

E. Tarto: Ma arvan, et põhiseadusesse ei peaks seda panema. Siin on öeldud, et riigikaitse korralduse rahuajal määrab rahuaja riigikaitse seadus ja sõjaajal sõjaaja riigikaitse seadus. Ma usun, et see küsimus otsustatakse seaduses. Muidugi, mis isiklikult minusse puutub, siis ma arvan, et õrnema soo esindajatel peaks olema võimalus vabatahtlikuna osaleda riigikaitstes, mitte kohustuse korras. Aga see määratakse seaduses. See läheks liiga detailseks, kui see panna põhiseadusesse, pealegi need arusaamad ju muutuvad aja jooksul.

Juhataja: Tänan! Härra Reinson, palun teie küsimus!

J. Reinson: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Öelge palun, kas teie toimikond on lihtsalt kiirustades eksinud või on §-s 70 tõesti mõeldud, et sõjaajal on kaitseväe ülemjuhataja ja mitte kaitsejõudude ülemjuhataja.

E. Tarto: Siin on mõeldud niimoodi, et kaitseväe ülemjuhataja on sõjaajal, ja on öeldud, et temale allub ka kaitsevägi.

J. Reinson: Siis ta oleks ju kaitsejõudude ülemjuhataja.

E. Tarto: Seda asja tuleb täpsustada. Ma tänan!

Juhataja: Härra Kork, palun!

T. Kork: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Minu küsimus on selline. Kui lugeda § 88 esimest lauset ja seejärel § 89 esimest lauset, võib jääda selline mulje, et Eesti Vabariigi kodanik peab kuuluma kas kaitseväkke või Kaitseliitu. Milles see osavõtt seisneb? Kas ta ei võigi väljaspool ühte või teist organisatsiooni olla? Või annab siin midagi täpsustada või sättida?

E. Tarto: Mina kujutan niimoodi ette, et selle täpsustuse määrab riigikaitse seadus. Loomulikult ei pea ta kuuluma ei ühte ega teise. Mina ei loe siit kuidagi välja, et ta just peab kuuluma. Loomulikult ei pea.

T. Kork: Aitäh!

Juhataja: Härra Laar, palun!

M. Laar: Austatud härra Tarto, ma sain aru, et kapitulatsiooni punkti lisan teie toimikond peaausjalikult seetõttu, et justkui võiks vältida 1940. aastal toimunut. Ma juhin tähelepanu, et 1940. aastal Eesti ei kapituleerunud: mitte mingisugust kapitulatsiooniakti kui sellist alla ei kirjutatud. Ma ei ole põhimõtteliselt selle punkti vastu, aga natukene deklaratiivselt see tõesti kõlab. Aitäh!

E. Tarto: Me arutasime oma toimikonnas seda, et Eesti tõepoolest ei kapituleerunud ja toimus niisugune pseudoriigi, Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamine. Ja kui algul oli see riiklik moodustis ainult paheline, ta õigustas seda vägivalda, siis hiljem kasvas selle vördjaliku moodustise seest tasapisi ka üksikuid tervemaid võsusid. Kuni sinnamaani, et need selle riikliku moodustamise struktuurid hakkasid taastama Eesti iseseisvust. Nii et loomulikult ei toimunud kapitulatsiooni, kuid me lihtsalt ei osanud niimoodi sõnastada, et ei toimuks jälle

midagi sellist, sisulist kapitulatsiooni, nimede vahetamise teel. Kui härra Laaril on välja pakkuda selline sõnastus, siis ma palun see meile esitada.

Juhataja: Aitäh, härra Tarto! Rohkem küsimusi ei ole. E. Tarto Aitäh!

J. Adams: Head kolleegid, selle aastasaja esimese kolmandiku paiku läks maailmas moodi nimetada sõda ümber kaitseks. Ja algas see kõige sõjakamatest ja agressiivsematest riikidest. Praegu on maailmas nii levinud kasutada sõna "kaitse", et ei tea, kuidas me suudame selle vastu võidelda. Suurimal kurjategijal on ainult kaitseministeerium ja kaitsevägi. Meie väikese riigi puhul, kus sõjavägi on tõesti ainult kaitseks ning ei ole ette näha mingit reaalselt võimalust, et me kedagi suudaksime või tahaksime kunagi vallutada, on see muidugi täiesti õigustatud, aga see tekitab meile teatud terminoloogilisi probleeme. Vaadates seda toimkonna eelnõu, on mul niisugune tunne, et siin kummitab meid natuke see võim, mis seostub meie aja ühe suurima sangari, Johan Laidoneri karjääriga tema hilisematel eluaastatel. Ja see puudutab kõigepealt niisuguseid termineid nagu ülemjuhataja, millel omal ajal võis olla mingi sisu. Ma kutsun teid kõiki üles tagasihoidlikkusele. Fikseerigem ülemjuhataja mõiste ainult sellisel puhul, kui on olemas veel mingid alamad juhatajad. Vastasel juhul jään ma madalama variandi juurde ega näe mingisugust olulist põhjust, mispärast üks ja sama isik või sama ametikoha täitja peaks rahuajal ja sõjaajal kandma erinevaid nimetusi. Selge on, et tema õigused ja kohustused on küll erinevad, kuid nimelise vahetagemise mõtet selle aastasaja lõpul ma ei näe. Analoogiline on § 89 variant, mis kirjutab tulevasele Riigikogule ette, et see peab võtma vastu kaks kaitseseadust: rahuaja kaitseseaduse ja sõjaaja kaitseseaduse. Teen ettepaneku, et me ei tee nii detailseid ettekirjutusi. Räägiksime siiski ainult kaitseseadusest – kas see tuleb kahe seadusena, ühe seaduse kahe osana või üheainsa seadusena, sellega ei ole meil mõtet praegu ette rutata. Üks kontseptsiooniline probleem tekib veel sellest, kas meie kavandatav riigipea on riigijuht või peaarbiter. Kui ta on peaarbiter, nagu see on momendil esitatud minu töögrupi projektis, siis ta ei saa samal ajal olla riigikaitse kõrgeim juht, sest tal ei ole juhtimise funktsioone. Selles lauses on veel teinegi vastuolu: nimelt, mida tähendab "riigikaitse kõrgeim juht". Ta võiks siis maksimaalselt olla kaitsejõudude kõrgeim juht, kuid riigikaitse ei ole antud juhul termin – see on laiem tegevus. Sellega tegelevad peaminister, konkreetsetl temale alluv kaitseminister ja kahtlemata ka sõjaväe juhataja. Nüüd on küsimus, kuidas saada ametisse meie kaitseväge kõrgeim ülemus, nimelt kaitseväge juhataja. Momendil läheb töögrupi eelnõus esitatu siin üldiselt skeemist välja, kõigis muudes kohtades on riigivanemale antud õigus kellegi teise poolt varem välja valitud kandidaat ametisse nimetada või sellest keelduda, välja arvatud üks erand – see on peaministri küsimus, kus riigivanemale on antud eelvaliku õigus, mille omakorda Riigikogu kinnitab ja lõppude lõpuks kinnitab isiku ametisse siis jällegi riigivanem. See peaks olema loogiliselt kirja pandud ka siin, et kaitseväge juhataja nimetab ametisse riigivanem, kuid määratleda tuleks, kelle ettepanekul see sel juhul läheks üldisesse süsteemi. Järgmine on nende seisukordade küsimus. Ma ei tea, kas kaitseseisukord on rahvusvaheliselt korrektne termin, võib-olla on see jälle teistmoodi liialdamine sõnaga "kaitse". Ja kui me vaatame küsimust sisuliselt, siis on tegemist kahe erineva võimaliku olukorraga. Tähendab, kui Eesti riiki on rünnatud, siis on Eesti riik sõjas. Ma eelistaksin seda nimetada sõjaseisukorraks. Kui seda nimetatakse kaitseseisukorraks, mida ma ka ei välista, siis sellisel juhul peaksid olema nimetatud eriolukordade tüübid. Neid on nimelt kaks: sõjaohuseisukord, mis sisuliselt tähendab seda, et naaberriik on näiteks väed mobiliseerinud ja piiride äärde seadnud, ja teiseks mitmesugused sisemaised loodusõnnetused, millele härra Uluots juhtis tähelepanu. Projektis me tegime vahet, öeldes, et üks on sõjaseisukord ja teine erakorraline seisukord. Võib-olla need

terminid ei olnud küllalt õnnestunud, kuid minu arvates on vahetegemine kahe erineva situatsiooni vahel täiesti vajalik. Mis puudutab seda, et riigivanemal on erivolitused ametisse nimetamisel tegeliku sõja puhul, siis minu arvates on see siin tõesti loomulik, kuid kujutagem siiski ette, et normaalselt ei juhi meie praeguse kontseptsiooni järgi riigi igapäevast tegevust mitte riigivanem, vaid peaminister. Tänan!

Juhataja: Aitäh, härra Adams! Härra Kask, palun!

P. Kask: Mul on isegi natuke piinlik, et ma nii tihti siin teie ees rääkimas käin, aga need küsimused on küllaltki olulised. Riigikaitseküsimustes ma ennast spetsialistiks ei pea, aga siia tikub ühte otsa pidi sisse ka president ja tema staatus. Ja nii paradoksaalne kui see esimesel pilgul ka ei tundu, ma ei saa hästi aru sellest loogikast, mille kohaselt president juhib kaitsejõudude tegevust sõjaajal ja ei tee seda mitte rahuajal. Minu arusaamise järgi peaks ta seda ilmtingimata just rahuajal tegema ja poleks paha, kui ta seda sõjaajal teeb. Loogika on järgmine. Ta on ju see vahekohtunik-arbiter, kes peab kontrollima ja jälgima, et poliitikaelu toimuks põhiseaduse järgi, toimuks mõistlikult. Tema peab ära hoidma selle, et neid jõudusid ei kasutataks oma riigi vastu või näiteks võimu haaramiseks kellegi poolt rahva vastu. Ja kui ta on kõrgeim ülemjuhataja sõjajõududes, siis just sellega, et temalt nõutakse riigi tähtsaimatele otsustele allkirja, ta selliseid asju väldibki. See oht on olemas just rahuajal, et keegi püüab diktaatoriks saada. Nii et minu arvates just selles küsimuses peaks presidendi võim olema tugevam, kui selles eelnõus kirjas on. Teine märkus puudutab § 89 ja ma alustan üldisemast sissejuhatausest. Me teame, milline on meie seadusandliku võimu olukord. Meil on ülemnõukogu, aga on ka Eesti Kongress, kes kuulutas ennast seadusandlikuks võimuks. Selle kaksikvõimu olukorra tekitamises ollakse hulljulged: tegelikult balansseeritakse kogu aeg väga ohtlikus kohas, sest just see olukord, kus ühes riigis ajavad kaks erinevat võimukeskust ühte ja sedasama asja, konkureerivad teineteisega, võib viia kodusõdadeni. Seadusandliku võimuga on nii, et praegu on kuuldavasti kellelgi plaanis kokku kutsuda koguni kõigi tasandite rahvasaadikute kogu, et taaskehtestada 1938. aasta põhiseadus tegelikkuses, mis tähendaks siis ülemnõukogu ja valitsuse laialisaatmist. Sama ohtlikult käib praegu mäng ka täidesaatva võimuga. Tegelikult on välja kujunenud ka kaks täidesaatva võimu keskust: üks on valitsus peaministri juhtimisel ja teine on Kadriorus. Selget võimu ja volituste jaotust nende vahel ei ole. Ja halvemal juhul võib ka niisugune asi, kui see pikka aega kestab, halvasti lõppeda. Kolmas valdkond on sõjajõud. Jällegi sai asi alguse sellest, et loodi kodukaitse ja Kaitseliit ja seda olukorda tahetakse nüüd jätkata ning kirjutada koguni põhiseadusesse sisse, et on olemas kaitseväge ja Kaitseliit. Minu arvates on see ohtlik. Ma lihtsalt koputan südametunnistusele, et see mäng, mida me mängime, on väga ohtlik. Tänan!

Juhataja: Aitäh! Härra Kama, palun!

K. Kama: Kõigepealt tahan öelda, et mul on hea meel, et härra Kask on sellisel seisukohal nagu meie komisjoni, kes pooldab, et kaitsejõud alluksid presidendile või riigivanemale – ükskõik kuidas me teda nimetame. Ma tahaksin anda selgitust § 90 kohta. Härra Adams kritiseeris, et siin on kaks ametinimetust: rahuajal juhataja ja sõjaajal ülemjuhataja. Ka meie komisjonis oli arutusel, kas on ühel ja samal ning samas funktsioonis isikul vaja mitut nime, kuigi see 1938. aasta põhiseaduses niimoodi oli. Aga just nimelt selles asi ongi, et funktsioon ei ole üks ja sama – funktsioonid on erinevad. Sõjaajal võib kaitseväge ülemjuhataja sekkuda ka tsiviilellu, näiteks võtta oma korraldusega kuskil rindelinnas linnapea ametist maha või teha midagi muud taolist. Rahuajal ta loomulikult midagi sellist teha ei tohi. Nii et sel põhjusel me jäime 1938. aasta

variandi juurde. Muidugi, kui assamblee seda ei aktsepteeri, siis ei aktsepteeri. Ma lihtsalt selgitasin, mis on juhataja ja ülemjuhataja vahe.

V. Korrovits: Lugupeetud assamblee liikmed! Ma ütlesin paar sõna riigikaitsetoimkonna redaktsiooni kohta §-s 94, kus on öeldud, et Eesti Vabariik ei kapituleeru. See on väga tähtis paragrahv, ehkki ta on viimasel kohal. Nimelt niisugune formuleering määrab riigikaitsekontseptsiooni ülesehituse. Vaieldamatu tõsiasi on see, et riik peab kaitsma oma maad ja rahvast. Ei ole üldse juhus, et me pöörame oma pilgu selles küsimuses Šveitsi poole. Selle riigi püsimise garantiiks on kindlasti olnud tugev ja võitlusvalmis sõjavägi, mitte aga pangad ja tükike maad Euroopa südames, kus maailmasõja ajal said kokku vastaspoolte vastuluured. Šveits teatas näiteks Esimese maailmasõja puhkemisel, et ta on neutraalne ja kaitses seda kõigi vahenditega. Teise maailmasõja ajal olid kogu Šveitsi meeskodanikud mobiliseeritud ja paigutatud mööda tollaegse Saksa riigi piiri. Ja ka praegu on see sõjavägi umbes pool miljonit ning seda on võimalik veerand tunni jooksul kokku kutsuda ja lahingusse saata. Sellest järeldus, et ka meie loodav sõjavägi peab olema just niisuguse suunitlusega, et ta ei oleks valmis kapituleeruma. Tänan!

Juhataja: Härra Tarto!

E. Tarto: Ma tahaksin veel kord selgitada, et toimikond näeb siiski ainumõistliku lahendusena, et kaitsejõudude juhataja või ülemjuhataja allub presidendile. Kui on teistsuguseid arvamusi, siis ma palun juba täna soovitusi anda. Mis puutub muresse, et siin on Kaitseliit, siis ma arvan, et niipea, kui tulevad uued valimised ja valitakse Riigikogu, need probleemid lahenevad. Ja see on täiesti loomulik, et on kaitsevägi ja Kaitseliit. Ma mõtlen, et igasugused muud üleminekuvormid leiavad oma koha kas piirikaitstes või politseis või tulevad üle kaitsevähke. Nii et ma kujutan ette, et niisugust jagunemist kuigi pikalt enam ei ole. Aitäh!

Juhataja: Sellega on ühtlasi viienda toimikonna aruande läbiarutamine lõppenud.

V toimikonna 24.10.1991 formuleering¹⁰

10. peatükk

Riigikaitse

§ 88. Kellelgi ei ole õigust alla kirjutada Eesti Vabariigi riikliku või sõjalise kapitulatsiooni aktile.

§ 89. Igal Eesti Vabariigi kodanikel on õigus ja kohustus osa võtta riigikaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras.

Usulistel või kõlbelistel põhjustel on Eesti Vabariigi kodanikel õigus keelduda relvateenistusest. Keeldujad on seaduses ettenähtud korras kohustatud osalema tsiviilteenistuses.

§ 90. Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi Kaitseväest ja seaduslikus korras kinnitatud kodanikualgatuslikest kaitseorganisatsioonidest.

¹⁰ ERA.R-2324.1.16, 173.

Riigikaitse korralduse rahu ajal määrab rahuaja riigikaitseseadus ja sõja ajal sõjaaja riigikaitseseadus.

§ 91. Riigikaitse kõrgem juht on Eesti Vabariigi President.

Eesti Vabariigi Kaitsejõude juhib rahu ajal Kaitseväge Juhataja, sõja ajal Kaitseväge Ülemjuhataja. Kaitseväge Juhataja ja Kaitseväge Ülemjuhataja määratakse ametisse Riigikogu poolt Vabariigi Presidendi ettepanekul.

§ 92. Tegevteenistuses olivad ei tohi olla Riigikogu või kohalike volikogude liikmed ega osaleda parteipoliitilises tegevuses.

§ 93. Riigikogu kuulutab välja erakorralise seisukorra, sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab Kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Sõjalise kallaletungi korral kuulutab President välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni, ning määrab Kaitseväge Ülemjuhataja ootamata ära riigikogu otsust.

§ 94. Elanikkonda või põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord kogu riigis või mõnes tema osas. Erakorralise seisukorra korralduse määrab seadus.

PA 26.10.1991 istungi stenogrammist:

E. Tarto: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Kõigepealt ma palun välja võtta tabel, mis on kuupäevastatud 24. oktoobril käesoleval aastal, ja tekst. Teksti suhtes ma vabandan toimkonna nimel. Meil on nimelt kaks redaktsiooni ja mõlemad on ilma kuupäevata. Ma palun praeguse arutelu aluseks võtta tekst, kus § 88 on sõnastatud: "Kellelgi ei ole õigust alla kirjutada Eesti Vabariigi riikliku või sõjalise kapitulatsiooni aktile." Tähendab, just selle me võtame. Eelmine kord oli §-s 88, et Eesti Vabariigi kodanikel on õigus jne. Meie toimkond pakub välja aruteluks ja hääletamiseks neli probleemi. Ma alustaksin lihtsamast, nimelt §-st 88: kellelgi ei ole õigust alla kirjutada Eesti Vabariigi riikliku või sõjalise kapitulatsiooni aktile. Eelmine kord oli meil redaktsioon: "Eesti Vabariik ei kapituleeru." Meie toimkonda ei saanud kirjalikke ettepanekuid, kuid oma töös me püüdsime arvestada suusõnalisi ettepanekuid. Praegusel juhul meil oleks hea meel, kui me saaks teada arvamuse, kas sellist paragrahvi või sellist mõistet üldse põhiseadusesse vaja on või ei ole. Tähendab, meie ei hakkaks sõnastuse üle vaidlema, kui me otsustame ära, kas teda on vaja või ei ole. Ja kui ikka leitakse, et on vaja, siis võib-olla saadaksid härrad ja proudad meile veel kirjalikke parandusettepanekuid. Nii et selline on ettepanek.

Juhataja: Aitäh! Palun võtta ette X peatükist § 88 ja esitada vajaduse korral küsimusi selle paragrahvi kohta. Palun! Härra Talve, teil on sõna küsimuse esitamiseks.

J. K. Talve: Täna! Lugupeetud kolleegid, minu meelest tuleneb see, et kellelgi ei ole õigust kapitulatsiooniaktile alla kirjutada, juba teistest paragrahvidest. Seda pädevust ei ole kellelgi. Aitäh!

E. Tarto: Ma ei ole sellise tõlgendusega nõus. Ma arvan, et see ei tulene teistest paragrahvidest ja kui ta ka kaudselt tuleneb, siis ma isiklikult arvan ja kogu meie toimkond arvab, et see võiks siiski siin sees olla. Aitäh!

Juhataja: Kas härra Talve soovib küsimust jätkata? Palun, härra Talve, mikrofoni!

J. K. Talve: Lihtsalt sellepärast, et kapituleerumine nõuab põhiseaduse muutmist ja seetõttu ei ole kellelgi, ei presidendil, ei peaministril ega kellelgi teisel õigust niisugusele aktile alla kirjutada.

E. Tarto: Ma selgitaksin veel kord. Me arutasime teematoimkonnas seda probleemi ja kui me ütleme, et kellelgi, siis me mõtleme ka seda. Eesti Vabariigi kodanikel ei ole seda õigust, mingisugusel pseudovalitsusel väljaspool Eesti piire ei ole seda õigust. Ajaloost teame, et igasugused Kuusised ja teised on moodustanud selliseid valitsusi. Tähendab, isikutel, kes naganii ei tunnista meie põhiseadust. Täna!

Juhataja: Härra Adams!

J. Adams: Mul on kaks küsimust. Nagu ma aru saan, on sümpaatne ja deklaratiivne põhimõte, et Eesti riik ei tohi alla anda, asendunud nüüd konkreetse nõudega, et me sellist akti ei tohi alla kirjutada. Minu esimene küsimus on, kas see allkirja andmise keeld katab nüüd selle põhimõtte. Ja teine küsimus, ma palun vabandust, et minust valesti aru ei saadaks: kas oleks võimalik selgitada tähenduspiiri, kus on riiklik kapitulatsioon, kus on sõjaline kapitulatsioon ja kas need kaks mõistet kahekesi katavad ka siis antud valdkonna võimalused?

E. Tarto: Ma püüaksin vastata esimesele küsimusele. Meie arutasime teematoimkonnas ja leidsime, et see eelmine variant, et Eesti Vabariik ei kapituleeru, on liiga üldsõnaline. Mida tähendab riiklik ja sõjaline kapitulatsioon? Arvati, et võiks siiski olla kaks niisugust mõistet. Aga ma rõhutan veel kord, et meil oleks vaja otsustada, kas me seda paragrahvi üldse sisse võtame või ei. Ma paluksin kõikidelt kirjalikke ettepanekuid, mille põhjal me saaksime edasi töötada.

Juhataja: Härra Jürgenson, teie küsimus, palun!

K. Jürgenson: Lugupeetud ettekandja, ma vabandan, aga see paragrahv meenutab mulle punaväe praktikast tuntud deklaratsiooni, et Nõukogude armee tungib ainult peale, äärmise vajaduse korral asub kaitsele, kunagi ei taandu. Ma arvan, et meie põhiseaduse vaimust peaks välja tulema see protseduur, mismoodi Eesti riik selliseid asju käsitleb. Ja mis puudutab nüüd konkreetselt seda redaktsiooni, siis minu arust, kui räägitakse kapitulatsioonist, saab sellises mõttes kapituleeruda ainult Eesti riik. Nii et ma analoogiliselt härra Adamsi poolt esitatud küsimusega ei saa vähemalt ka sellest vastusest selgeks, mis asi on riiklik kapitulatsioon. Aitäh!

E. Tarto: Me arutasime niimoodi, et võidakse sõjaliselt alla jääda, kuid kinnitatakse edasi riiklikku püsivust. Meie saime teematoimkonnas niimoodi aru. Ja ma tahaksin öelda, et meie ei ole seda sisse võtnud mitte mingisugusest punaarmee määrustikust, vaid Šveitsi põhiseadusest.

Juhataja: Härra Ruutsoo, palun!

R. Ruutsoo: Jätkaksin siitsamast, kust Jürgenson ja Adams juba alustasid. Need kaks asja – sõjaline ja riiklik – on nähtavasti üsna erinevad asjad, et panna mõlemad kapitulatsiooni alla. Nähtavasti sõjalises olukorras tekib olukordi, kus tuleb alla anda. Me üldiselt ei kahtle selles.

Seda tuleks kuidagi fikseerida, et me saaksime välja üsna ebamugavatest situatsioonidest, millesse ajalugu nähtavasti meid paneb. Andes alla sõjaliselt, kuid mitte riiklikult – vahet tuleb igal juhul teha. Aitäh!

E. Tarto: Jah. Kui teil on selline ettepanek, ma palun, et te esitaksite selle kirjalikult.

Juhataja: Tuleb tunnistada härra Tarto suuri parlamendikogemusi. Nende kogemuste kõrval ma tahaksin meelde tuletada reglementi. See on muidugi üks vastik dokument, ma olen teiega nõus. Reglemendis on nimelt kirjas, et ettepanekuid, mida ei ole läbi vaadatud teematoimkonnas, ei arutata. Tänan! Härra Sovetnikov, palun!

S. Sovetnikov: Lugupeetud härra juhataja! Lugupeetud härra Tarto! Härra Tarto, teil oli õige ettepanek, et võibolla me hääletame, kas on mõtet seda paragrahvi sisse viia. Kui hääletame ja enamus ütleb jah, siis jätkame arutamist, muidu me kaotame palju aega. Tänan!

Juhataja: Härra Erm!

A. Erm: Lugupeetud härra Tarto! Me kõik mäletame Lahesõda ja ma ilmselt ei hakka vaidlema Husseini isiku üle, kuid nagu ma aru saan, kirjutab ta alla sõjalise kapitulatsiooni aktile. Kui ta seda ei oleks teinud, siis võib-olla ei oleks Iraagi riiki enam maailmakaardi peal. Tähendab, kuidas ikkagi saada aru siin sellest mõttest, et Eesti Vabariik ei kirjuta alla sõjalise kapitulatsiooni aktile? Kas te oskate mulle selle ära seletada? Tänan!

E. Tarto: Mina saan sellest niimoodi aru, et ta lihtsalt ei kirjuta sellele alla ja siin on öeldud, et kellelgi ei ole õigust sellele alla kirjutada. Ma kujutaksin seda ette niimoodi, et kui meid okupeeritakse, siis me lihtsalt ei tunnista seda okupatsiooni. Ja just selles mõttes, et kindlustada end juba ette igasuguse okupatsiooni vastu, igasuguste selliste manöövrite ja nihvide vastu, leidis teematoimkond, et niisugune punkt peaks olema põhiseaduses.

Juhataja: Härra Sirendi, palun!

A. Sirendi: Austatud ettekandja! Meie rahva ajaloos on kunagi varem ka öeldud, et meie ei alistu enne, kui meil on veel olemas põlvepikkune poisikene, kes võib-olla jõuab relva kanda. Aga kas teile ei tundu, et see ikkagi on sedavõrd deklaratiivne? Me võime seda sõnastada mitut moodi, et niisugust ettepanekut, kapituleeruda tingimusteta või tingimustega, ei tohikski keegi teha. Nii et selles küsimuses peaks tõepoolest enne hääletuse läbi viima, sest tundub, et need laused ei muutu kellelegi siduvaks, ei võimule ega ka meie vastasele. Tänan!

E. Tarto: Ma ütleksin niimoodi, et kui Põhiseaduslik Assamblee leiab, et sellist punkti ja sellist mõistet üleüldse põhiseadusesse ei ole vaja, s. t. ei seda, mis oli eelmine kord välja pakutud (Eesti Vabariik ei kapituleeru), ega seda, mis on nüüd uuesti välja pakutud, sest eelmine kord kritiseeriti just sõnastust, ja kui assamblee hääletab selle maha (muidugi mitte täna, sest täna ei ole otsustav hääletus), siis ta lihtsalt hääletab selle maha. Kui aga sõnastuse suhtes on ettepanekuid, siis palun need esitada toimkonnale, me arutame need läbi ja sellisel juhul vaatame, kas me parandame või mitte. Kui arvatakse, et sellist kinnitust ei ole vaja meie põhiseadusesse, mis siis ikka. Ma arvan, see ei ole selline küsimus, et põhiseadus sellest oluliselt muutuks. Antud punktis ta ei muutu.

Juhataja: Härra Kork, palun!

T. Kork: Lugupeetud ettekandja, kas teil on meeles või oskate öelda, kas ja kuidas jagunesid teie toimkonnas hääled selle asja arutamisel? Kas see oli ühtne seisukoht või oli ka erinevusi?

E. Tarto: Selles punktis meie toimekond oli üksmeelel. Meil oli küll vaidlusi sõnastuse suhtes. Härra Rebas tutvustas meid sellega ja üksmeelselt leidsime, et selline punkt oleks vajalik.

Juhataja: Härra Uluots, palun!

Ü. Uluots: Härra Tarto, kas teile ei tundu, et kui põhiseadusesse jääb selline klausel ja kui seda klauslit tähtselt täita, võib see viia rahva enesetapuni? Aga meie idee on ju selles, et säilitada rahvas.

E. Tarto: Ei. Kui te küsite isiklikult minu käest, siis mulle nii ei tundu ja seda küsimust me ei ole teemakomisjonis niimoodi arutanud.

Juhataja: Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Lugupeetud ettekandja! Kas ma saan õigesti aru, et see sõnastuse otsimine tähendab sisuliselt seda, et tahetakse öelda, et Eesti Vabariigile pealesunnitud sundkapitulatsioon ei tähenda riikluse lõppu?

E. Tarto: Jaa.

H. Runnel: Või on see individuaalpsühholoogiline?

E. Tarto: Ei. Siin me tahaksime just öelda seda, millele härra Runnel tähelepanu juhtis. Minu meelest oli see eelmine kord ehk paremini väljendatud, kui oli öeldud, et Eesti Vabariik ei kapituleeru. Siis oli see mõte selgemini väljendatud. Sellepärast, et kui keegi väidab, et me oleme kapituleerunud, siis me peame endale selgeks tegema, et me tegelikult ei kapituleeru. Nii et siin on just tahetud seda rõhutada. Tuleks otsustada, kas üldse võtta niisugust mõistet sisse või ei ja kui on otsustatud, et võtta, siis ma palun kirjalikke ettepanekuid teematoimekonnale.

Juhataja: Härra Talve küsimus, palun!

J. K. Talve: Kas ei tulene see põhimõte juba käesoleva põhiseaduse §-st 1? Paragrahvi 88 saab niisamuti võtta, väga suures hädaolukorras.

E. Tarto: Ma arvan, et ei tulene. Antud juhul see täpsustatakse.

Juhataja: Suur tänu! Rohkem küsimusi ei ole. Palun, kes soovib sõna võtta? Härra Adams, palun!

J. Adams: Mulle on sümpaatne põhimõte, mida Enn Tarto toimekond praegu esitas, kuid mind häirib tõsiselt sõna "kapitulatsioon", kuidas sellest Eestimaal aru saadakse, kas ta on piisavalt ühetähenduslik. Ma ütleksin, mida mina saan selle sõna all aru. Võib-olla selgub, et ma saan hoopis midagi muud aru. Minu arust kapitulatsioon on sõjaline mõiste, kui üks väeosa annab alla, tähendab, ei jätkata sõjategevust, või terve riik. Sellisel juhul kapituleeruvad nii väeosad, terved armeed kui ka riigid. Peale selle on väga erinevaid kapitulatsioonivõimalusi: on olemas tingimusteta kapitulatsioon, nagu näiteks Saksamaa Teises maailmasõjas, aga on ka kapitulatsioonid väga mitmesuguste tingimustega. See on mul üks probleem. Teine probleem on, kas riigikaitse peatükki sellise asja sissevõtmine on kõige olulisem ja kas seesama põhimõte ei leiaks põhiseaduses parema koha peatükis "Välislepingud" või siis näiteks üldsätetes. Tänan!

Juhataja: Aitäh! Härra Velliste, palun!

T. Velliste: Härra juhataja, minu arvates selles paragrahvis on küsimus meie põhiseaduse vaimus. Igas põhiseaduses on mõned üldist laadi paragrahvid, mis tuginevad väga igavestele kõlblistele põhimõtetele. Ma arvan, et siin on tahetud väljendada üht sellist väga igavikulist põhimõtet. Ja arvan, et praegune segadus on tekkinud rohkem selle ümber, mis on riiklik ja sõjaline kapitulatsioon. Ma arvan, et tuleks rääkida lihtsalt sellest, mis on Eesti Vabariigi kapitulatsioon ja kõik on selge. Me selle paragrahviga lihtsalt sisendame rahvale mingisuguse põhilise seisukoha. Tänan!

Juhataja: Aitäh! Härra Kask, palun!

P. Kask: Ma vabandan ette, kui ma natukene naeruks keeran selliseid asju, mis mõnele inimesele väga tõsised on. Ma konstrueerisin ühe stsenaariumi. Oletame, et meil tekib kaks riigikogu, mis mõlemad pretendeerivad põhiseaduslikule Riigikogule. Oletame, et see kaksikvõimu olukord läheb tõsiseks, et nende vahel tekib sõda. Ja mõlemad peavad sõda Eesti Vabariigi nimel. Mõlemal on aluseks Eesti Vabariigi põhiseadus. Kas selle sätte alusel jääb see sõda igavesti kestma?

Juhataja: See oli retooriline küsimus, tegemist on sõnavõttudega. Härra Korrovits, palun!

V. Korrovits: Head kolleegid, selle paragrahvi sissevõtmine on väga tähtis. Esiteks loob ta vastava vaimuga kaitseväge Eesti riigis ja teiseks on see meie põline säilitamispuud seotud ka kõrvalasuvate riikide prognoositava arenguga. Nimelt, me ju aimame, kes on see potentsiaalne agressor, kelle suhtes tuleks lahendada kapituleerumise või vastupanu jätkamise küsimust. Kuid me oleme samas kindlad, et seal võtavad maad sellised põhimõtted, mis väärtustavad elu rohkem kui siiani ja siis on niisugusel sättel mõtet ka seepärast, et pealetungija ei taha kaotada inimelusid. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Meie arutelu on kindlasti väga asjakohane, sest vaevalt siis, kui tuleb kapituleeruda, nii pikalt antakse aega asja arutada. Hea, kui on ette selge, mida ja kuidas tuleb teha. Härra Tarto, ma palun teid kõnepulti! Me hakkame hääletama.

E. Tarto: Toimikond soovib vastust küsimusele, kas üldse lülitada põhiseaduse eelnõusse selline paragrahv, kus on väljendatud mõtet (eelmine kord oli see §-s 94 ja seekord on §-s 88), et kellelgi ei ole õigust alla kirjutada Eesti Vabariigi sõjalise kapitulatsiooni aktile. Küsimus on selles, kas meie oma eelnõusse soovitame üldse niisugust punkti sisse võtta. Kui on vastuhääli rohkem, siis me saame aru, et mitte võtta.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, kas on selge, millist küsimust me arutame? Palun, härra Adams!

J. Adams: Minul ei ole momendil selge, kas ma hääletan üldse sellist põhimõtet põhiseaduses või peatükis "Riigikaitse".

E. Tarto: Ma palun kõigepealt hääletada peatükis "Riigikaitse". Kõigepealt põhiseaduses üldse ja seejärel siis peatükis "Riigikaitse".

Juhataja: Lugupeetud kolleeg härra Tarto! Kas me võiksime küsimuse formuleerida järgmiselt: kes on selle poolt, et põhiseaduses oleks väljendatud põhimõte, mis on praegu kirjas §-s 88? Lugupeetud kolleegid, asume hääletama. Poolt on 14, vastu 14 häält. Riigikaitsekomisjonil on "kerge" edasi töötada. Härra Tarto, ma palun teid uuesti kõnepulti!

E. Tarto: Teine probleem on §-s 89. Siin on tegemist ühe sõnaga, mille me viisime sisse. Toimkond ei ole selle paranduse osas üksmeelel. Nimelt, lugu on sõnas "õigus". Igal Eesti Vabariigi kodanikul on õigus ja kohustus osa võtta riigikaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras. Kuna seda sõna ei olnud ka härra Adamsi ja kollektiivi poolt välja pakutud variandis, siis oleks vajalik assamblee liikmete arvamust teada. Eelmine kord juba oli sellest juttu, et teatud tingimustel oleks väga vajalik, arvestades meie kurba ajalugu ja ka seda, mis võib tulevikus tulla, et kodanikul on õigus osa võtta riigikaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras. See tähendab ka seda, et seaduses ettenähtud korras oleks kodanikel õigus nõuda sõjalist väljaõpet. Üldse on kaks lähenemist: kas me läheme selle poole, et kuskilt ülevalt tagatakse meie julgeolek, või läheme teisele poole, et pikkamisi valmistame ette, et rahvas ise tagab oma julgeoleku.

Juhataja: Härra Tarto, teile on küsimus. Härra Talve, palun!

J. K. Talve: Lugupeetud kolleegid, ma küsin, kuidas on see õigus konkreetselt rakendatav, kui Eesti Vabariigi kaitsevägi millegipärast arvab, et see või teine inimene oma füüsiliste või psüühiliste või poliitiliste omaduste pärast ei kõlba. Kuidas tal on võimalik oma õigust täide viia?

E. Tarto: Selle küsimuse oleks võinud esitada eelmine kord, kui puudus see täiend, et seaduses ettenähtud alustel ja korras. Seda, kuidas see nimelt on, peab sätestama lähemalt vastav esinduskogu. Selliseid detailseid küsimusi ei ole võimalik siia panna. Loomulikult, kui on inimesel vaimsed või muud põhjused, siis seadus reguleerib.

Juhataja: Härra Sirendi, palun!

A. Sirendi: Austatud härra Tarto, kas on veel mõningaid kohustusi, mille täitmiseks pole põhiseaduse järgi õigusi? Või on see üks ja erandlik?

E. Tarto: Ma juba selgitasin, et meie ettepanek on see sõna sisse viia. Sellepärast, et me tihtipeale viitame siin ka teistele. Paljud maad, kes on okupatsiooni läbi teinud, on hiljem põhiseadusesse või seadustesse sellise mõiste sisse viinud ja okupatsiooni tingimustes annab see kodanikele võimaluse, aga ka sisemise õigustuse võidelda okupatsiooni vastu. Samal ajal tahan rõhutada varem öeldut, et sellisel juhul on nagu õigus nõuda sõjalist väljaõpet, ettevalmistust või asutada mitmesuguseid ühinguid ja organisatsioone, mis on ka teiste õigustega tagatud, kuid toimkond leidis, et me paneksime selle sõna siia sisse ja palume arvamust selle kohta.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid, me leppisime kokku, et tänane tööpäev kestab kella 17-ni. Vaheaeg peaks meil algama kell 15.30, seepärast saavad viimastena küsimuse esitajatena sõna, enne kui läheme vaheajale, härra Ruutsoo ja härra Adams. Härra Ruutsoo, palun!

R. Ruutsoo: Lugupeetud eesistuja! Austatud härra Tarto! Kui te peate silmas õigust, kas selle aluseks on ainult kitsamas mõttes Eesti Vabariigi seadus või lähtute ka nendest printsiipidest, mis on juba olemas enesekaitseks? Tänan!

E. Tarto: Ma ei saanud hästi aru, võib-olla kordate, selgitate küsimust lähemalt.

R. Ruutsoo: Ma pean silmas seda, et siia maani Eesti Vabariigis pole veel nii konkreetset seadust. Kas te lähtute selle printsiibi formuleerimisel kõige üldisematest okupeeritud riigi sõjategevuse eeskirjadest või lähtute konkreetsetest ettekirjutustest?

E. Tarto: Me lähtume üldistest eeskirjadest.

Juhataja: Härra Adams, palun!

J. Adams: Tänan! Mul on kaks küsimust. Momendil ma ei oska tõsiselt ette kujutada olukorda, kus Eesti Vabariigi seaduslikud riigivõimud keelduvad täitmast oma kohust anda kodanikele sõjalist väljaõpet. Oleks vaja selle kohta seletust. Ja teine küsimus on selline. Kas teie toimkond kaalus omaalgatuslike riigikaitseorganisatsioonide moodustamist eriolukordades, selle põhimõtte esitamist õiguste ja kohustuste peatükis?

E. Tarto: Teematoimkonnas me arutasime seda esimest võimalust ja me kujutasime niisugust asja ette, et ühelt osalt kodanikelt võetakse ära võimalus saada kaitsealast väljaõpet. Mina kujutan seda väga elavalt ette, et võib tekkida selline olukord. Ja teises punktis me mõtlesime selle all, et luua neid omaalgatuslikke organisatsioone, kuid nad peavad olema ka fikseeritud seadustes ettenähtud alustel ja korras.

J. Adams: Ma palun siiski täiendust. Selline situatsioon tekib kooskõlas põhiseadusega ja kooskõlas põhiseadusega ametisse pandud ametnike poolt. Selliselt kärbitakse täiesti seaduslikul teel kodanike õigust riigikaitsest osa võtta.

E. Tarto: Jah, kujutan ette küll. Väga elavalt isegi!

Juhataja: Suur tänu, härra Tarto! Teeme 20 minutit vaheaega. Me koguneme taas kell 15.50. Vaheaeg

Juhataja: Võtke istet. Kohaloleku kontroll. Meid on 25. Palun kõnetooli härra Enn Tarto! Jätkub viienda toimkonna põhiküsimuste arutelu.

E. Tarto: Siin esitatud küsimustest saime aru, milline on olukord ja me läheksime edasi, et panna hääletusele kaks kõige olulisemat punkti, millel tõepoolest meie arvates on suur tähtsus. Nimelt § 91: "Riigikaitse kõrgem juht on Eesti Vabariigi president." Mida on siis tegelikult vaja otsustada? On vaja otsustada, kellele Eesti kaitsejõud alluvad, kas nad alluvad presidendile või valitsusele, s. t. kaitseministrile. See on väga oluline punkt ja kui meil on niimoodi, et seadusandlik võim on parlamendi, Riigikogu käes ja kõik struktuurid, kellel on jõudu, tähendab, politsei, piirivalve ja kaitsevägi, alluvad valitsusele, kas siis ei teki niisugune olukord, et kui me kardame kogu aeg diktatuuri riigipea poolt, siis samal ajal võib see tulla teiselt poolt. Niisugune lahkuviimine oli meie toimkonnas päris üksmeelne, keegi vastu ei olnud ja arvati, et see on väga vajalik. Valitsuse kompetentsi jääks siis politsei, piirivalve, aga presidendi alluvusse tuleksid kaitsejõud. Ja see on muidugi väga põhimõtteline küsimus, see küllalt suurel määral suurendab presidendi rolli. Kui kõik füüsilised jõud on valitsuse alluvuses, samuti on seal kõik informatsiooni omavad jõud, siis on mitu ohtu. Üks oht on selles, et valitsus võib-olla sellisel puhul lihtsalt ei arvesta riigi seadusandliku kogu otsustega, aga on veel probleeme. Valitsus on moodustatud siiski poliitilistel põhimõtetel, valitsused vahetuvad ja oleks tähtis, et riigikaitse oleks stabiilne, oleks kindlas alluvuses. Tänapäeval on ka niisugune mõiste nagu nupule vajutamine, kes käivitab siis riigikaitse. Tuumariikide puhul on see muidugi eriti ohtlik ja oluline, aga nii on ka väikeriikide puhul. Oleks vaja, et selleks oleks professionaal. Meie toimkond leidis, et sellisel juhul oleks parem, kui kaitsevägi oma ülemjuhataja kaudu alluks riigipeale. Ja ma palungi pärast arvamuste vahetamist panna hääletusele, kas ollakse sellise parandusega nõus, et riigikaitse kõrgem juht on Eesti Vabariigi

president. Ma palun hääletada nii, et hääletusele pannakse põhimõte, mitte sõnastus. Me ei ole veel "president" ütelnud, ütleme siis "riigipea". Aitäh!

Juhataja: Tänan, härra Tarto! Küsimuse esitamiseks saab sõna härra Kelam. Palun! Järgmisena saab küsimuse esitamiseks sõna härra Adams.

J. Adams: Lugupeetud ettekandja! Minu esinemises on tegelikult kolm küsimust, aga esimene küsimus läheb paratamatult jälle sõnade peale välja. Võib-olla ma sain valesti aru, kuid minu jaoks sõna "riigikaitse" on tunduvalt laiem mõiste kui sõna "kaitsevägi". Ma näen siin mitmesuguseid organiseeritud ja organiseerimata tegevusi kuni skautliku tegevuseni välja, mis võib riigikaitse osa olla. Tähendab, siin kerkib mul otsekohe küsimus, millises tähendusmahus on siin sõna "riigikaitse" kasutatud ja kas ta on sellisel juhul termin või samamoodi üldkeelselt arusaadav. See on esimene küsimus. Teine küsimus on selline. Kas toimkonnas on kaalutud varianti, et riigikaitse laiemas mõttes, mitte ainult kaitsejõudude juhtimiseks oleks mõeldav mingi kollektiivne organ? Ma aktsepteerin täiesti neid seletusi, et selle töö juures on vaja pidevust ja sellisel juhul on mul kolmas küsimus. Kuidas teie toimkond on praktiliselt kujutanud ette riigipea tegevust riigikaitse juhtimisel?

E. Tarto: Kõigepealt vastus esimesele küsimusele. Meie tõepoolest oleme mõistnud riigikaitset laiemas tähenduses. Siia juurde käib veel muu lisaks kaitseväge juhtimisele, sellele viitab ka juba § 90, kus on öeldud, et Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi kaitseväest ja seaduslikus korras kinnitatud kodanikealgatuslikest kaitseorganisatsioonidest, nii et riigikaitse kõrgem juht oleks veel laiem mõiste. Teisele küsimusele ma vastaksin niimoodi. Toimkonnas on arutatud, et sellisel juhul, kui riigipea jääb riigikaitse kõrgemaks juhiks, on tema juures riigikaitse nõukogu. Vahepeal oli meil arutusel, et me paneme selle ka põhiseadusesse, nagu see oli 1937/1938. aasta omas, kuid hiljem arvasime, et see võib-olla sätestatakse seadustega. Kujutasime ette, et tegelik struktuur oleks nii, nagu oli 1938. aasta põhiseaduse järgi. Selles oli olemas riigikaitse nõukogu, presidendile allus sõjavägede juhataja, ülemjuhataja. Aga muidugi kõik see tuleb otsustamisele juba vastava seadusega. Võib-olla selgituseks veel niipalju, et praegu kaitseminister ei pruugi üldse sõjaväelane olla, see on poliitiline otsustus. Tema funktsioonid on sõjaväe varustuse eest muretsemine, kontrolli teostamine sõjaväe üle jne.

Juhataja: Tänan! Lugupeetud kolleegid, on jäänud vastu pidada üks tund. Nii et palun kontsentreeruda § 91 lõikele 1, kus riigikaitse tematoimkond soovib, et me langetaksime oma eelistuse, arvamuse. Härra Kork, palun!

T. Kork: Lugupeetud kolleeg härra Tarto! Paragrahvist 90 ma ei loe täpselt välja, kas kaitsejõudude hulka kuuluvad ka piiriteenistus, välipolitsei, tähendab, siseväed ja muud sellised asjad. Sellest tulenevalt palun selgitada, et kui me aktsepteerime § 91 esimese lause esitatud sõnastuses, kellele siis alluvad minu poolt loetletud jõud, piiri- ja politseijõud.

E. Tarto: Meie saame niimoodi aru, et selle skeemi järgi alluvad piirivalve ja politsei valitsusele.

T. Kork: Aitäh!

Juhataja: Tänan! Kas on veel küsimusi? Küsimusi rohkem ei ole. Aitäh, härra Tarto! Palun, kes soovib sõna võtta? Arutelu objekt on § 91 lõige 1. Härra Adams, palun!

J. Adams: Tänan! Mina ei saanud igatahes Enn Tartolt rahuldavat vastust. Kõigepealt, kas kaitsejõud on midagi rohkemat, vabandust, kas riigikaitse on midagi rohkemat kui kaitsejõud,

mis omakorda koosneb kaitseväest ja kodanike algatatud kaitseorganisatsioonidest? Ja teisest küljest ma ei saanud ka rahuldavat vastust selle kohta, mida tähendab see riigipea juhtimine, mil määral see on nominaalne, mil määral see on sisuline. Tähendab, põhiseaduse kontseptsiooniga on täiesti kooskõlas, kui riigipeal oleks mitmete kõrgemate sõjaväelaste ametisse nimetamise õigus, see oleks täiesti arusaadav. Samuti oleks täiesti arusaadav, kui meie põhiseadus näeks ette midagi niisugust, mida võiks tinglikult nimetada kaitsenõukoguks. Sellisel juhul oleks täiesti loogiline, et sellise nõukogu tööd kas või formaalselt juhataks riigipea. Kuidas see praktiliselt toimub, kes on tema abilised ja kuidas on tööjaotus? Ma oleksin tahtnud saada komisjonilt selle kohta paremat selgitust.

Juhataja: Tänan, härra Adams! Härra Kama, palun!

K. Kama: Lugupeetud assamblee! Riigikaitsetoimkonna liikmena tahaksin mõnda asja selgitada ja natukene kaitsta § 91 lõiku 1. Härra Adamsi küsimusele vastuseks ütlesin, et jah, tõepoolest, seda riigikaitset on siin mõeldud kõige laiemas tähenduses, ka nii nagu § 89 järgi on kodaniku kohus osa võtta riigikaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras. Selle all ei mõelda ainult ajateenistust või midagi muud taolist, vaid kõike seda, mis seaduses pannakse kodanikele erakorralises olukorras või kaitseolukorras, sõjaseisukorras. Nüüd küsimus, kes operatiivselt juhib kogu seda asja. Operatiivselt juhib kaitsevägesid ülemjuhataja. Ülemjuhataja allub presidendile või riigivanemale või mis tema nimi siis ka on. Ja siin on põhimõtteliselt võimalik kaks skeemi. Üks on see, mis oli Nõukogude Liidus, s. t. sõjavägede ülemjuhatajat kui sellist ei ole. On olemas staabiülem ja staabiülem allub kaitseministrile. Teine variant on see, et on olemas eraldi amet – sõjavägede juhataja või kaitsevägede juhataja või ülemjuhataja on siis ka see isik, kes operatiivselt juhib kogu vastavasuunalist tegevust, kes on ametisse nimetatud presidendi ettepanekul Riigikogu poolt. Ka tema peab kellelegi alluma. Ja meie toimikond üksmeelselt toetas seda, et tema peaks alluma presidendile või riigivanemale või kuidas ta nimi iganes on. Põhjenduseks just see, et valitsused võivad kiiresti vahetuda ja kui ta on otse valitsuse alluvuses, siis see ei võimalda sellel struktuuril normaalselt funktsioneerida. Kõik.

Juhataja: Tänan, härra Kama! Härra Velliste, palun!

T. Velliste: Härra juhataja! Vastus härra Adamsi tõstatatud küsimusele peitub suurel määral § 93 viimases lõigus: "Sõjalise kallaletungi korral kuulutab riigipea välja sõjaseisukorra ja määrab kaitseväe ülemjuhataja, ootamata ära Riigikogu otsust." Ma arvan, et selles on kogu asja tuum, see on kõige tähtsam asi, milles tema kui riigikaitse kõrgema juhi olemus seisneb. Ma tahaksin juhtida tähelepanu ka sellele, et tõenäoliselt tulevikus ei teki selliseid olukordi, nagu meil oli 70 aastat tagasi, et kui üks polk traguneid hakkab Petseri poolt tulema, siis on aega arutada ja kaaluda või kutsuda kokku Riigikogu. Otsustada tuleb 20 minutiga, aga võib-olla mõne minuti jooksul ja võimalik, et seda tuleb teha ainult kahele nupule vajutamise, s. t. ühele nupule arvatavasti vajutab riigipea ja teisele nupule siis kaitseväe kõrgem ülemus, kes on arvatavasti rahuajal kaitseväe juhataja ja kes tõenäoliselt kallaletungi korral muutub automaatselt ülemjuhatajaks. Teist võimalust ma lihtsalt ei näe. Tänan!

Juhataja: Tänan! Härra Kask, palun!

P. Kask: Ma loodan, et ma olen samamoodi aru saanud nagu paljud teisedki siin saalis. Nimelt, et kaitseväe allumine presidendile ei tähenda veel seda, et meil ei oleks kaitseministrit. See tähendab pigem seda, et aktsioonide toimepanekuks on vaja presidendi kaasallkirja. Ja selles

mõttes on see lause, mis hääletusele läheb, õige. Aga siin kõlas minu arvates ka natukene liiga lihtne muster, et politsei ja piirivalvejõud on valitsuse alluvuses ja sõjajõud on kõik presidendi alluvuses ja valitsusel ei ole nendega mingit pistmist. Ma arvan, et vajalik on just nominaalne ülemuslikkus, selleks et ära määratleda, et see oleks kaasallkirja mõttes. Kui nad täielikult ära lahutada, et ühes alluvuses on sõjajõud ning teises politsei ja mõned muud jõud, siis ma arvan, võib oht, et konflikt kasvab üle kodusõjaks, isegi liiga suur olla. Siin on vaja konsensuse ja kaasallkirjanõuet, et kogu kupatus oleks presidendi alluvuses. Tänan!

Juhataja: Tänan! Härra Velliste!

T. Velliste: Härra juhataja! Ma arvan, et härra Kase tõstatatud küsimus leiab vastuse sellega, kui sellest hetkest, kui juhataja on ametisse nimetatud, alluvad talle kõik, kes üldse relvi kannavad, loomulikult ka piiripunkt ja politsei. Teisiti pole sõjaolukorras üldse mõeldav. Selleks ongi ülemjuhataja institutsioon ja tõepoolest erineb juhataja institutsioonist selle poolest, et ülemjuhatajale alluvad kõik relvajõud Eesti Vabariigis.

Juhataja: Tänan! Härra Adams!

J. Adams: Me võrdlesime esialgse ettepaneku teksti toimkonna tekstiga. Esialgses ettepanekus, ma tuletan meelde, oli riigipeale antud ülemjuhataja ja ka kõrgema ülemjuhataja ametisse nimetamise õigus nagu ka teiste riigiametnike puhul. Siin selles peatüki redaktsioonis on sellest traditsioonist mööda mindud, aga on säilitatud põhimõte, et siin peab olema parlamendiga vastav kokkulepe ehk heakskiit. Teisest küljest, kui lähtuda erakorralisematest olukordadest, on võimalus kiiresti tegutseda ja otsustada riigipeal. Kui riigikaitse juhiks olemine tähendab just neid kahte asja, siis ei ole minul midagi selle lõigu vastu. Kuid ma tahaksin väita, et niipalju kui mina eesti keelest aru saan, on see lause tunduvalt paljulubavam kui need kaks konkreetset õigust ja kohustust.

Juhataja: Tänan! Sõnasoovijaid rohkem ei ole, asume hääletamise juurde. Kohaloleku kontroll. Meid on 24. Vastavalt toimkonna taotlusele tuleb välja selgitada assamblee seisukoht § 91 lõike 1 kohta. Küsimus on järgmine. Kes on selle poolt, et riigikaitse kõrgeim juht on Eesti Vabariigi president? Poolt on 19, vastu 3. Härra Tarto, palun jätkame!

E. Tarto: Järgmine probleem puudutab kaitseväge juhataja ja ülemjuhataja ametisse määramise korda. Paragrahvi 91 lõike 2 sõnastus on meil järgmine: "Kaitseväge juhataja ja kaitseväge ülemjuhataja määratakse ametisse Riigikogu poolt Vabariigi Presidendi ettepanekul." Esialgses variandis on teistpidi, kaitseväge juhataja valiti Riigikogu poolt ja president nimetas ta lihtsalt ametisse. Milles on siin probleem? Probleem on selles, et juhul kui president on riigikaitse kõrgeim juht, siis ta valib välja kaitseväge ülemjuhataja, kuid Riigikogul on õigus panna sellele veto. Tähendab, kui Riigikogu ei ole nõus, siis ta ei kinnita seda ja president peab valima uue kandidaadi.

Juhataja: Tänan, härra Tarto! On küsimusi. Härra Kork, palun!

T. Kork: Härra Tarto, meie ei ole võib-olla ühtemoodi aru saanud kasutatavast terminoloogiast. Paragrahvis 91 ütlete, et sõja ajal kaitseväge ülemjuhataja määratakse ametisse Riigikogu poolt presidendi ettepanekul, §-s 93: sõjalise kallaletungi korral määrab president ülemjuhataja, ootamata ära Riigikogu otsust. Minu arusaamise järgi tekib sõjaaeg pärast sõjalist kallaletungi. Kumb variant siis kehtib: kui on kallaletung, siis määrab president, aga sõja ajal määrab

Riigikogu? Kui sõjaaeg tekib muul ajal, välja arvatud pärast kallaletungi, siis ma saan asjast aru.

E. Tarto: Lugeja teab, ma ei näe siin vastuolu. Ma ei näe siin probleeme.

Juhataja: Palun, kas on veel küsimusi? Härra Kork, palun!

T. Kork: Kui te vastuolu ei näe, siis täpsustage, kas asendaks termini "sõja ajal" terminiga "sõjaseisukord" või midagi sellist. Need on erinevad tähendused, "sõjaaeg" §-s 91 on sõjaaeg.

Juhataja: Härra Kork võrdleb § 93 lõiget 2 § 91 lõikega 2.

T. Kork: Kui on sõjaseisukorra ajal, siis ma saan aru, kui on sõjaajal, siis ei saa aru. E. Tarto Palun esitage kirjalikult oma ettepanek meie toimkonnale. See ei ole siiski praegu see küsimus, milles toimikond palub hääletada.

Juhataja: Härra Velliste, palun!

T. Velliste: Härra juhataja, ma võib-olla selgitaksin, küsimus on lihtsalt sündmuste ajalise järgnevuses. Mõeldud on asja nii, et kui Eesti Vabariigi vastu pannakse toime sõjaline kallaletung, siis aega viitmata paneb riigipea ametisse kaitseväge ülemjuhataja. Kui parlamendil on võimalus kokku tulla, siis ta tuleb kokku ja kinnitab või ei kinnita ülemjuhataja. Kui ta seda ei kinnita, siis on riigipea kohus nimetada uus kandidaat. Sõltumata sellest, kas Riigikogu saab või ei saa kokku tulla, on ülemjuhataja ametisse nimetatud. Siin ei ole tegemist teineteist välistavate sõnastustega, vaid teineteist täiendavate sõnastustega. Ma arvan, et probleem on puhtkeeleline, aga seda ei ole mõtet praegu arutada.

Juhataja: Täna selle selgituse eest! Härra Tarto, kas toimikond mõtles nii? Härra Runnel, palun!

H. Runnel: Lugupeetud ettekandja, kas § 93 lõige 1 võiks tähendada seda, et sõjaolukorras kuulutab välja mobilisatsiooni, kuna lõige 2 ütleb, et sõjalise kallaletungi korral? Kas oleks otstarbekas lõikesse 1 panna selline täpsustus?

Juhataja: Enne kui härra Tarto vastab, ma palun lugupeetud kolleege püüda kontsentreeruda § 91 lõike 2 teisele lausele, mis läheb hääletamisele. Palun, härra Tarto!

E. Tarto: Ma palun samuti härra Runnelil need ettepanekud esitada meile kirjalikult, sellepärast et kui me hakkame seda teksti sõna-sõnalt siin analüüsima, siis me ei jõua edasi. Ma juhin veel tähelepanu, et §-s 91 on lause: "Kaitseväge juhataja ja ülemjuhataja määratakse ametisse Riigikogu poolt Vabariigi Presidendi ettepanekul." Esialgu oli: "Kaitseväge ülemjuhataja nimetab Riigikogu ettepanekul ametisse ja vabastab ametist riigivanem." Lihtsalt siin on järjekord muutunud.

Juhataja: Täna! Rõhutan veel kord, arutelu objekt on § 91 lõike 2 teine lause. Palun, kas on küsimusi? Ei ole. Aitäh, härra Tarto! Algavad sõnavõttud. Härra Adams, teil on sõna.

J. Adams: Lugupeetud kolleegid ja härra Tarto! Põhiseaduse kontseptsioonis on kõrgemate riigiametnike riigiametisse saamine ette nähtud järgmiselt: ametisse saadakse lõplikult presidendi, riigipea allkirjaga ja seda on nimetatud ametisse nimetamiseks, kusjuures teine ja sellele eelnev voor on olnud mingisugune eelvaliku protseduur. Põhiliselt on see ette nähtud Riigikogu kaudu ja nagu seaduste vastuvõtulgi oleks ametisse nimetamisel kaks osa, kusjuures riigipeal jääb tagasilükkamise õigus, see on sama mis suspensiivne veto. Mitte kuskil ei ole

ametisse nimetamisel (meie põhiseadus määrab neid ära umbes 60) riigipeale antud kandidaadi valimise ainuõigust. Kandidaadi valimise õigus on olnud igal pool laiem. Sellisel erakorralisel juhtumil nagu peaministri ametisse seadmine on riigipeale pandud kohustus aktiivselt otsida sobivat valitsusjuhi kandidaati, kuid ka siis on jäetud Riigikogule õigus otsida kandidaati juhul, kui riigipea ei leia või ei taha leida või ei suuda leida kandidaati. Praegusel juhul härra Tarto ütles, et see on ümberpööratud kord. Ei, see ei ole ümberpööratud kord. Paragrahvi sõnastus ütleb tegelikult ühte asja, et riigipeal on ainuõigus otsida ja esitada ülemjuhataja kandidaate, Riigikogul on ainult õigus neid lõpmatult tagasi lükata, kuid ei üksikul Riigikogu liikmel ega mingil grupil ei ole õigust omapoolset kandidaati esitada. Ma kutsuksin toimkonda üles pöörduma üldskeemi juurde ning juhin tähelepanu, et peale ametliku põhiseadusliku korra on olemas ka veel poliitiline praktika. Ma ei kujuta ette, et riigipea ei leia endale riigipäevast ühtki toetajat, kes tema poolt soovitatava kandidaadi esitaks. Tänan!

Juhataja: Härra Hallaste, palun!

I. Hallaste: Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! See skeem, mille on võtnud aluseks riigikaitsega tegelev toimkond, ühtib täiel määral ka kolmanda toimkonna poolt pakutud skeemiga. Paragrahv 57 räägib tervest reast ametiisikutest, kes tuleb ametisse kinnitada riigivanema esildisel Riigikogu poolt. Vastupidine kord oleks mõeldamatu. Näiteks ülemkohtu esimees, Eesti Panga Nõukogu esimees, õiguskantsler ja kaitseväge juhataja on ametiisikud, kelle jaoks on vajalikud nõuded ja seda ei saa teha erakondade omavahelise kemplemise mängumaaks. Ma kutsun üles toetama riigikaitsetoimkonna poolt esitatud skeemi, mis ühtib täielikult kolmanda toimkonna poolt otsustatuga. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Härra Kama, palun!

K. Kama: Tahan ka toetada riigikaitsetoimkonna skeemi. Kui Riigikogu hakkab ise leidma kandidaate ja ise neid ametisse määrama, siis on tulemuseks see, et iga partei või fraktsioon Riigikogus esitab oma ülemjuhataja kandidaadi ning Riigikogu langetab poliitilise otsuse, keda eelistada. Ma olen täiesti kindel, et määravaks ei saa isiku professionaalsus, vaid hoopis muud poliitilised huvid.

Juhataja: Tänan! Härra Velliste!

T. Velliste: Härra juhataja, ma tahaksin juhtida tähelepanu ühele võimalikule situatsioonile. Kui Eesti Vabariik langeb ootamatu kallal tungi ohvriks, siis loogiliselt võime oletada, et kaitseväge juhataja nimetatakse silmapilkselt ülemjuhatajaks. Kuid on võimalikud olukorrad, kus kaitseväge juhataja ei ole tegutsemisvõimeline, ta on kas hävitatud või on haige, tal võib tekkida mingeid muid takistusi. Siis ei ole muud võimalust kui et ainult üks isik valib välja uue ülemjuhataja. Parlamentaarsel teel oleks selle tegemine täiesti võimatu, siis oleks riigis täielik võimuvaakum. See oleks juba täiendav argument toetada seda riigikaitsetoimkonna kaitseskeemi. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Sõnavõtjaid rohkem ei ole. Me asume hääletama. Küsimus, millele tuleb hääletamisel vastata, on järgmine: kes on selle poolt, et kaitseväge juhataja, ülemjuhataja määratakse ametisse Riigikogu poolt Vabariigi Presidendi ettepanekul? Hääletame. 20 poolthäälega ja 2 vastuhäälega on assamblee väljendanud oma seisukohta selles küsimuses. Härra Tarto, kas kõik need põhimõttelised küsimused, mida toimkond soovis täna arutada, on hääletatud? Aitäh! Meie tööjärg on jõudnud kuuenda toimkonnani.

PA 31.10.1991 istungi stenogrammist:

V. Salum: Täna me paneksime hääletusele kaks küsimust. Üldsätete §-s 3 on kirjas: "Eesti Vabariik ei luba oma riigipiirides mitte ühegi teise riigi sõjalisi tugipunkte, ühegi teise riigi sõjavägede viibimist ega läbiliikumist." See on meie toimkonna algtekst. Alternatiiv oleks: "Eesti Vabariik ei ühine sõjalistesse liitudesse ega luba oma riigipiirides mitte ühegi teise riigi sõjalisi tugipunkte, ühegi teise riigi sõjavägede viibimist ega vägede liikumist." Need on küllaltki kattuvad, ma arvan, et üks on veidi laiem ja teine kitsam. Nii et paneme need kaks hääletusele.

Juhataja: Tänan, härra Salum! Kahjuks on nii, et ma palun, et assamblee väljendaks oma seisukohta, kuidas talitada. Paragrahvi 3 sisu on riigikaitse. Riigikaitseküsimustes on moodustatud eraldi toimkond, viies toimkond, mille esimees on härra Tarto. Härra Tarto tänasest istungist osa ei võta. Härra Salum, kas § 3 on kooskõlastatud viienda toimkonnaga?

V. Salum: Ei. Otsest kooskõlastust ei olnud.

Juhataja: Lugupeetud assamblee liikmed! Kas te aktsepteerite seda, et me ilma spetsiaalselt selleks loodud toimkonna, viienda toimkonna seisukohata praegu ei hääleta §-st 3 tulenevaid alternatiive? Kui keegi protestib, palun tõstke käsi püsti! Härra Runnel, keegi veel. Üks hetk. Juhatus otsustas, et praegu ei ole võimalik panna hääletamisele §-st 3 tulenevaid alternatiive, aga palun protokollida, et härra Runnel sellise lahendi protestis. Härra Salum, palun jätkame! Milline on järgmine küsimus? Kohe jõuame küsimusteni, kuid lepime nii kokku, et küsimused on sihitud sellele probleemile, mida härra Salum järgmisena soovib hääletamisele panna. Härra Salum väljendas arvamust, et I peatükki me uuesti läbi arutama praegu ei hakka. Palun, härra Salum!

[...]

H. Runnel: Minu küsimus on lugupeetud juhatusel. Kas mul on võimalik tagasihaaravalt pöörduda § 3 juurde, et selgitada põhimõttelist lahknevust meie arusaamas, mis siin saalis juhtus?

Juhataja: Juhatus väljendab veel kord oma seisukohta, et mitte hääletada § 3 puudutavaid alternatiive ilma riigikaitsetoimkonna osalemiseta ühe või teise põhimõtte läbiarutamisel.

H. Runnel: Ainult et see ei puuduta mitte üksnes hääletamist, vaid küsimuse põhimõttelist asetamist. Hääletamise edasilükkamise vastu ma ei ole, kuid selgitust see asi natuke nõuaks.

H. Runnel: Nimelt on olnud kontakt riigikaitsetoimkonnaga ja on küsitud nende arusaama, kuhu nimelt peaks see küsimus kuuluma, kas riigikaitse või riigi üldehitusliku küsimustiku hulka. Kuna siin on juttu riigiehituslikust põhimõttest (kas riiki ehitatakse üles neutraliteedi põhimõttel), siis see ei ole ainult riigikaitseküsimus, vaid ongi üldsätete küsimus. See on täiesti üldkogu otsustada, millist tüüpi riiki luua, sellest oleneb riigikaitse korraldus. See on konstitueeriv küsimus ja see ei ole riigikaitsetoimkonna eriküsimus, vaid see on kõige üldisem küsimus, nii nagu on demokraatlik riigikord. Tänan!

[...]

A. Erm Mul on üks ettepanek ja üks küsimus. Kõigepealt, mis puudutab § 3. Ma olen täiesti nõus härra Runneliga, et see on riigiõiguslik küsimus, mis peab olema üldsätetes. See on niivõrd tähtis. Mul on ettepanek, et kui seda ikkagi hääletatakse, siis hääletada läbi kolm alternatiivi, tähendab, need, mis on siin § 3 juures antud ning neljas ja kolmas alternatiiv, et seda paragrahvi üldse põhiseadusesse mitte sisse võtta. [...]

V. Salum: [...] Mis puutub § 3, siis ühinen täiesti härra Ermi seisukohaga, et see on riigiõiguslik küsimus. Mina ei võtnud seda hääletuselt maha, see on küsimus juhatusele.

R. Järlik: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma pean ka tulema korraks tagasi § 3 ja härra Runneli ettepaneku juurde. Tõepoolest, see ettepanek käis läbi riigikaitsetoimkonnast, kuid me suunasime selle just nimelt üldsätetesse, kuna see on niivõrd oluline küsimus, mis ei kuulu ainult riigikaitsetoimkonna kompetentsi ega ka seal lahendamisele. Seetõttu tuleks see tõesti kui põhimõtteline küsimus, kas Eesti Vabariik saab olema neutraalne riik või ühineb sõjalistesse gruppidesse või liitudesse, siin läbi hääletada, aga minu arvates peaks see küsimus olema siis läbi arutatud kõigis teematoimkondades. Ma ei ole volitatud teadma, õieti ma ei tea, kas seda on tehtud või mitte. Aitäh!

Juhataja: Proua Lauristin, palun!

M. Lauristin: Lugupeetud assamblee liikmed! Ma ei ole küll asjatundja sõjalistes küsimustes, aga alles äsja leidsime, et meil ei ole tarvilik kirjutada põhiseadusesse seda, kas Eesti Vabariigi allüksusteks on vallad, alevid ja linnad. Nüüd aga tahame ilma väga tõsise välispoliitilise strateegilise analüüsita võtta põhiseadusesse sätte, mis näiteks täielikult välistab kas või needsamad kontaktid, mida osa Eesti välispoliitilise strateegiaga tegelevatest inimestest on pidanud vajalikuks luua NATO-liinis. Ma ei räägi veel teistestki võimalikest suundadest ja sellest, mis võib ikkagi juhtuda, ka meist ida pool, kui Venemaal võivad toimuda järsud, meile väga ebasoodsad muutused. Kui me kirjutame põhiseadusesse sisse sätte, mis hakkab nõudma rahvahääletust, selleks et võtta tarvitusele meie säilimiseks vajalikke võib-olla väga kiireid samme, siis ma kardan, et me ei toimi eesti rahvuse ja Eesti riigi huvides. Ma teen ettepaneku jätta seda laadi sätted üldse praegu põhiseadusest välja. Ma arvan, et me ei ole selleks praegu pädevad ega küpsed.

Juhataja: Aitäh! Härra Adams!

J. Adams: Mul on, kui lubate, väga lühike protest härra Järliku avalduse kohta. Protest seisneb selles, et palun kasutame sõna "neutraalsus" ühes kindlas kokkulepitud tähenduses. Võib-olla on teile arusaadav, et neutraalsus tähendab ka teise liiduga sõjalises liidus mitteolemist. Ma ei ole kindel, kas me kõik saame niimoodi aru ja kas Eesti üldsusele tähendab sõna "neutraliteet" seda. Minu arvates tähendas veel mõni aeg tagasi "neutraliteet" seda, et kui kaks riiki sõdisid ja kolmas ei võtnud sellest osa, siis oli ta neutraalne.

Juhataja: Härra Salum! Ma sain aru, et küsimus oli teile. Härra Adams! Te esitasite selle küsimuse härra Salumile, eks ole? Palun, härra Salum!

V. Salum: Adamsil on täiesti õigus, neutraalsust peaksime mõistma üheselt. Ta polemiseeris Järlikuga või vastas Järlikule. Muus osas ma ei leia, mis siin otseselt minule oli. Kas härra Adams kordaks küsimust, millele ma pean vastama?

Juhataja: Härra Adamsile mikrofoni, palun!

J. Adams: Sel juhul ma sõnastan oma küsimuse sellisena. Kas härra Salum ei teeks katset defineerida, mida tähendab neutraliteet, et me saaksime otsustada, kas me saame ühtemoodi aru? Konkreetse näitena võiks küsida nii: kui Eesti sõlmib kaitseliidu näiteks Lätiga, kas sellisel juhul on Eesti veel neutraalne riik või ei ole?

V. Salum: Neutraalsus ei tähenda ilma relvastuseta olemist, selles osas, ma arvan, oleme üksmeelel. Neutraalne saab olla see riik, kes oma neutraalsust suudab kaitsta, aga see ei ammenda kogu selle mõiste tähendust. Liidus teise riigiga? Oleneb, kellega ta liidus on. Kui suurema sõjalise riigiga, siis ei saa teda enam neutraalseks lugeda. Aga see on küsimus, mida tuleb tõesti sõnastada ja täpsustada. Lõplikku definitsiooni ma ei saa siin anda.

[...]

Juhataja: Suur tänu! Meid on ootamas lõunavaheaeg, kuid enne seda kaks märkust. Esiteks, mis puudutab § 3, siis selgitan veel kord juhatuse ettepanekut: mitte langetada otsust küsimustes, mida see paragrahv püüab lahendada, ilma et need küsimused oleksid läbi arutatud riigikaitsetoimkonnas. Härra Salum informeeris meid, et riigikaitsetoimkond pole otsest seisukohta nende küsimuste kohta andnud. Riigikaitsetoimkonna esimeest härra Tartot ja aseesimeest pole täna meie hulgas. Kui me siiski otsustame asuda § 3 hääletamisele, on see loomulikult meie tahte väljendus. Juhatuse on oma motiivid teile esitanud.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Kell on 15.01. Lõunavaheaeg on lõppenud. Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 30 assamblee liiget. Osa assamblee liikmeid on ülemnõukogu presiidiumi liikmed. Kuna täna kell 15 on presiidiumi istung, siis on osa presiidiumi liikmeid lahkunud, võtmaks osa presiidiumi tööst. Jätkub esimese toimkonna teise aruande esimese osa läbiarutamine. Ma tuletan meelde, et vastavalt meie päevakorrale on täna meie suurim ülesanne läbi arutada need põhiküsimused, mida toimkondade juhid assambleele esitavad. Härra Velliste, härra Kaalep ja härra Rebas soovivad esitada küsimusi või sõna võtta. Härra Velliste, palun, teil on sõna!

T. Velliste: Härra juhataja! Ma tahtsin väljendada oma toetust juhatuse esialgsele ja vist ka praegusele seisukohale, et mitte korraldada § 3 asjus täna hääletamist. Ma usun, et see sõnavõttude laviin vallandus lihtsalt teatud arusaamatusest. Härra Runnel vist ei soovinud protestida, vaid lihtsalt oma seisukohta väljendada, mida ta õnneks sai ka teha. Kui me ükskord siiski selle hääletamise juurde jõuame, siis ma tahan tähelepanu juhtida, et § 3 mõlemas variandis on praegu nii palju ebamääraselt defineeritavaid mõisteid, et vist oleks parem, kui kaaluksime selle paragrahvi väljajätmist. Isegi ÜRO ...

A. Kaalep: Mul on kaks ääremärkust, mis praegu võib-olla asjale kasuks tuleksid. Esiteks, Vello Salumi selgitustele neutraliteedi mõiste kohta lisan ma kronoloogia, mida on kasulik teada. Neuter ladina keeles tähendab "ei kumbki". Teiseks sirvisin Šveitsi põhiseadust. Šveits on teatavasti klassikaline neutraalne maa. Sõna "neutraliteet" esitatakse põhiseaduses kahel korral: ühel puhul kõneldes parlamendi funktsioonidest ja teisel puhul kõneldes valitsuse funktsioonidest. Mõlemal puhul on ainult öeldud, et parlamendi ja valitsuse ülesanne on Šveitsi sõltumatuse ja neutraliteedi kaitsmine. Mis asi on neutraliteet, seda ei ole kuskil seletatud. Täna tähelepanu eest!

H. Rebas: Vastupidi härra Velliste seisukohale tahan ma väga, et me just täna arutaksime ja hääletaksime § 3 olemasolu ja sisu. Ma arvan, et see on hädavajalik, sest sellest oleneb väga mõne teise toimkonna töö, näiteks just riigikaitsetoimkonna töö. Riigikaitsetoimkonna liige

härra Järlik andis siiski arutelule vaba voli. Me oleme seda oma toimkonnas natuke arutanud, aga seda tuleb arutada põhjalikult üldkogus. Seda oleks väga sobiv täna teha. Aitäh!

Juhataja: [...] Lugupeetud härra Salum! Kas on võimalik, et me täna läheme edasi teiste toimkondadega? Ma veel kord rõhutan, et teise lugemise lõpetamisest me oleme väga kaugel ja me kutsume teid veel korduvalt kõnepulti. Kas me täna saame sellega lõpetada, härra Salum?

V. Salum: Jah, palun, läheme teiste toimkondade juurde!

PA 01.11.1991 istungi stenogrammist:

Juhataja: Me oleme lõpetanud neljanda toimkonna aruande esimese osa läbiarutamise ja hääletamised ning kuulunud ära ka õnnitlused. Jätkame viienda toimkonna tööga. Lugupeetud kolleegid, palun üles leida materjal, mis käsitleb riigikaitset. Kõnetooli aga palun selle toimkonna esimehe asetäitja Tupi. Palun!

E. Tupp: Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Teile on välja jagatud X peatüki redaktsioon ja ma ei tahaks hakata käsitlema selles redaktsioonis praegu mitte midagi, välja arvatud ühte küsimust, mis tuleks otsustada. Küsimus on nimelt § 92 lõikes 3, mis on sõnastatud siis järgmiselt: "Riigivanema juures nõuandvaks organiks on kaitsenõukogu, mida juhatab peaminister. Kaitsenõukogu koosseisu ja ülesanded määrab seadus." Küsimus on põhimõtteline. Küsimus on selles, kas kaitsenõukogu olemasolu peaks olema määratletud põhiseadusega või ei. Võib-olla tooks näite USA-st, ehkki see ei ole meile sobiv näide, kuna Eesti ei ole USA-ga võrreldav riik, aga seal on olemas Rahvusliku Julgeoleku Nõukogu, kuhu kuuluvad president, asepresident, kaitseminister ja riigisekretär, kusjuures neil on nõuandjaks CIA direktor ja siis ka veel staabiülemate komitee esimees. USA põhiseaduses seda määratletud ei ole, on olemas seadusandlik akt 1947. aastast, kus see on määratletud. Ka Euroopa riikides ei ole seda tavaliselt põhiseaduses ja mul konkreetselt ei ole praegu midagi juurde lisada. Ma usun, et te olete endale selle vajaduse selgeks teinud ja ma tahaksin panna selle küsimuse hääletusele.

Juhataja: Aitäh, härra Tupp! Kuid enne, kui kolleegid esitavad härra Tupile küsimusi, korrakem seda, milline on põhiprobleem, milles toimikond soovib teada assamblee arvamust, milline on see küsimus, mille me paneme hääletamisele.

E. Tupp: Küsimus on niisugune: kas põhiseaduses peab olema määratletud kaitsenõukogu olemasolu või ei?

Juhataja: Tänan! Palun küsimused! Esimesena saab küsimuse esitamiseks sõna härra Hallaste. Palun!

I. Hallaste: Lugupeetud juhataja! Austatud ettekandja! Mul on küsimus ülemjuhataja kohta. Kui eelmisel korral oli teie toimkonna ettekanne ja selle tegi Enn Tarto, siis oli küsimus, kas võiks olla termin "kaitsejõudude ülemjuhataja", kuna kaitseväge juhatajale allub rahuajal ainult kaitseväge. Aga sõjaolukorras, kui määratakse ülemjuhataja, allutatakse talle rohkem kui kaitseväge, allutatakse kaitsejõud. Ja siis Enn Tarto vastas, et see oleks aktsepteeritav ja te olete valmis seda küsimust arutama. Kas te olete seda arutanud ja kas selline lahendus oleks vastuvõetav? See puudutab ka kolmanda toimkonna sõnastust.

E. Tupp: Härra Hallaste, ma vabandan, aga ma ei pea momendil võimalikuks vastata kõigile küsimustele, mis puudutavad kogu teksti. Ma pidasin vajalikuks puudutada ainult tänast teksti. See küsimus võib tulla tulevikus arutamisele ja siis ma olen nõus heameelega sellele vastama, sest sellisel juhul on väga palju küsimusi. Praegu ma pean vastama ainult nendele probleemidele, mis puudutavad kaitsenõukogu.

Juhataja: Küsimusi rohkem ei ole. Aitäh, härra Tupp! Härra Erm soovis sõna? Ei? Palun, kas on sõnasoovijaid? Sõnasoovijaid ei ole. Me jõudsime probleemini, kas põhiseadus peaks fikseerima kaitsenõukogu institutsiooni. See on ka see probleem, milles toimikond palub, et assamblee avaldaks oma seisukoha. Küsimusi ja sõnavõtte selle probleemi kohta rohkem ei ole ja sellepärast me viimegi läbi hääletamise. Kõigepealt kohaloleku kontroll. Kohal on 39 assamblee liiget. Kes on selle poolt, et põhiseadus fikseerib kaitsenõukogu institutsiooni? Hääletame. Poolt 10, 23 vastu. Assamblee on otsustanud, et pole vajalik fikseerida põhiseaduses kaitsenõukogu institutsiooni. Härra Tupp, kas on vaja jätkata? Seega on riigikaitsetoimikond lõpetanud aruande esimese osa esitamise ja me oleme hääletanud läbi põhiprobleemi, mille see toimikond meile esitas.

V toimikonna 07.11.1991 formuleering¹¹

10. peatükk

Riigikaitse

§ 88. Eesti Vabariik ei kapituleeru. Kellelgi ei ole õigust alla kirjutada Eesti Vabariigi sõjalise kapitulatsiooni aktile.

§ 89. Igal Eesti Vabariigi kodanikel on õigus ja kohustus osa võtta riigikaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras.

Usulis-eetilistel motiividel relvateenistusest keelduja on seaduses ettenähtud korras kohustatud osalema tsiviilteenistuses.

Variant: Jätta 1. lõikest välja sõnad „...õigus ja ...“.

§ 90. Tegevteenistuses olija ei tohi olla Riigikogu või kohaliku volikogu liige ega osaleda parteipoliitilises tegevuses.

§ 91. Eesti Vabariigi Kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi Kaitseväest ja seaduslikus korras kinnitatud riigikaitseorganisatsioonidest.

Riigikaitse korralduse rahu ajal määrab rahuaja riigikaitse seadus ja sõja ajal sõjaaja riigikaitse seadus.

Riigikaitset puudutavaid seaduseelnõusid ei panda rahvahääletusele.

§ 92. Riigikaitse kõrgem juht on Eesti Vabariigi Riigivanem.

¹¹ ERA.R-2324.1.16, l 134–135.

Eesti Vabariigi Kaitsejõude juhivad rahu ajal Kaitseväge Juhataja, sõjaseisukorra ajal Kaitseväge Ülemjuhataja. Kaitseväge Juhataja ja Kaitseväge Ülemjuhataja määratakse ametisse ja vabastatakse ametist Riigikogu poolt Vabariigi Riigivanema ettepanekul.

Variant I:

§ 93. Riigikogu kuulutab välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab Kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Sõjalise kallaletungi korral kuulutab Riigivanem välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni, ning määrab Kaitseväge Ülemjuhataja ootamata ära riigikogu otsust.

§ 94. Elanikkonda või põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord kogu riigis või mõnes tema osas.

Erakorralise seisukorra korraldus, Riigikogu, Riigivanema, Vabariigi Valitsuse ja Kaitseväge Juhtaja või Ülemjuhataja volitused ja pädevus erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal määratakse seadusega.

Variant II:

§ ... Eesti Vabariigi või tema elanikkonna kaitseks kuulutab Riigivanem välja erakorralise seisukorra kogu riigis või mõnes tema osas, sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ning määrab Kaitseväge ülemjuhataja, ootamata ära riigikogu otsust.

Riigikogu kuulutab sõja, sõlmib rahu, otsustab erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra lõpetamise, kuulutab välja demobilisatsiooni ning otsustab Kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Erakorralise seisukorra korraldus, Riigikogu, Riigivanema, Vabariigi Valitsuse ja Kaitseväge Juhtaja või Ülemjuhataja volitused ja pädevus erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal määratakse seadusega.

§ 95. Erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal võib seadusega kitsendada kodanike õigusi, mis on määratud Põhiseaduse 2. peatükis.

Selgitus: Vastavalt sellele, milline variant sisse hääletatakse muutub ka paragrahvide numeratsioon.

VII toimkonna liikme Ants Ermi 07.11.1991 esitatud formuleering¹²

10. peatükk

Riigikaitse

§ 88 Jätta Adamsi sõnastus.

§ 89 „Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi Kaitseväest ja seaduslikus korras kinnitatud riigikaitseorganisatsioonidest.“

¹² ERA.R-2324.1.16, l 163

§ 90 „Eesti Vabariigi kaitsejõududes osalevad ainult Eesti Vabariigi kodanikud.“

§ 91 „Kaitsejõudude kõrgeim juht on Eesti Vabariigi Riigivanem. Kaitseväge käsutab Kaitseväge juhtaja, kelle Riigivanema ettepanekul nimetab ametisse Riigikogu.“

§ 92 Jätta Adamsi sõnastus.

§ 93 Täiendada Adamsi sõnastust: „Sõjalise kallaletungi või relvastatud riigipöörde ohu korral...“

§ 94 Jätta Adamsi sõnastus

NB! Ülejäänud küsimuste lahendamine oleks mõistlik jätta riigikaitseadusesse

Liia Hännilt:

§ 89. 2. lõik redaktsiooniline parandus: „Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras.“

V toimkonna 08.11.1991 formuleering¹³

10. peatükk

Riigikaitse

§ 88. Eesti Vabariik ei kapituleeru. Kellelgi ei ole õigust kirjutada alla Eesti Vabariigi sõjalise kapitulatsiooni aktile.

Variant: Jätta paragrahv 88 välja.

§ 89. Igal Eesti Vabariigi kodanikel on õigus ja kohustus osa võtta riigikaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras.

Usulis-eetilistel motiividel relvateenistusest keelduja on seaduses ettenähtud korras kohustatud osalema tsiviilteenistuses.

Variant: Jätta 1. lõikest välja sõnad „...õigus ja ...“.

§ 90. Tegevteenistuses olija ei tohi olla Riigikogu või kohaliku volikogu liige ega osaleda parteipoliitilises tegevuses.

§ 91. Eesti Vabariigi Kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi Kaitseväest ja seaduslikus korras kinnitatud riigikaitseorganisatsioonidest.

Riigikaitse korralduse rahu ajal määrab rahuaja riigikaitse seadus ja sõja ajal sõjaaja riigikaitse seadus.

Riigikaitset puudutavaid seaduseelnõusid ei panda rahvahääletusele.

§ 92. Riigikaitse kõrgem juht on Eesti Vabariigi Riigivanem.

¹³ ERA.R-2324.1.16, 1 140–141.

Eesti Vabariigi Kaitsejõude juhivad rahu ajal Kaitseväge Juhataja, sõjaseisukorra ajal Kaitseväge Ülemjuhataja. Kaitseväge Juhataja ja Kaitseväge Ülemjuhataja määratakse ametisse ja vabastatakse ametist Riigikogu poolt Vabariigi Riigivanema ettepanekul.

Variant I:

§ 93. Riigikogu kuulutab välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab Kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Sõjalise kallaletungi korral kuulutab Riigivanem välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni, ning määrab Kaitseväge Ülemjuhataja ootamata ära riigikogu otsust.

§ 94. Elanikkonda või põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord kogu riigis või mõnes tema osas.

Erakorralise seisukorra korraldus, Riigikogu, Riigivanema, Vabariigi Valitsuse ja Kaitseväge Juhtaja või Ülemjuhataja volitused ja pädevus erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal määratakse seadusega.

Variant II:

§ ... Eesti Vabariigi või tema elanikkonna kaitseks kuulutab Riigivanem välja erakorralise seisukorra kogu riigis või mõnes tema osas, sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ning määrab Kaitseväge ülemjuhataja, ootamata ära riigikogu otsust.

Riigikogu kuulutab sõja, sõlmib rahu, otsustab erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra lõpetamise, kuulutab välja demobilisatsiooni ning otsustab Kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Erakorralise seisukorra korraldus, Riigikogu, Riigivanema, Vabariigi Valitsuse ja Kaitseväge Juhtaja või Ülemjuhataja volitused ja pädevuse erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal määratakse seadusega.

§ 95. Erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal võib seadusega kitsendada kodanike õigusi, mis on määratud Põhiseaduse 2. peatükis.

Selgitus: Vastavalt sellele, milline variant sisse hääletatakse muutub ka paragrahvide numeratsioon.

PA 08.11.1991 istungi stenogrammist:

E. Tupp: Lugupeetud juhataja! Paar tundi enne kontrollaja lõppu laekus Põhiseadusliku Assamblee liikmelt Ants Ermilt viienda toimkonna X peatüki redaktsioon, mida võiks praktiliselt nimetada uueks peatükiks. Sellepärast ei pea me enne, kui see ei ole toimkonnas läbi arutatud, õigeks teemat käsitleda. Tänan!

Juhataja: Suur tänu!

X peatükk

Riigikaitse

§ 119. (§88) Eesti Vabariik ei kapituleeru. Kellelgi ei ole õigust kirjutada alla Eesti Vabariigi sõjalise kapitulatsiooni aktile.

Variant: jätta § 115¹⁵ välja.

§ 120. (§89) Igal Eesti Vabariigi kodanikel on õigus ja kohustus osa võtta riigikaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras.

Usulis-eetilistel motiividel relvateenistusest keelduja on seaduses ettenähtud korras kohustatud osalema tsiviilteenistuses.

Variant: Jätta 1. lõikest välja sõnad „...õigus ja ...“.

§ 121. (§90)¹⁶ Tegevteenistuses olija ei tohi olla Riigikogu või kohaliku volikogu liige ega osaleda parteipoliitilises tegevuses.

§ 122. (§91) Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi kaitseväest ja seaduslikus korras kinnitatud riigikaitseorganisatsioonidest.

Riigikaitse korralduse rahu ajal määrab rahuaja riigikaitseseadus ja sõja ajal sõjaaja riigikaitseseadus.

Riigikaitset puudutavaid seaduseelnõusid ei panda rahvahääletusele.

§ 123. (§92) Riigikaitse kõrgeim juht on Eesti Vabariigi riigivanem.

Eesti Vabariigi kaitsejõude juhib rahu ajal kaitseväge juhataja, sõjaseisukorra ajal kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge juhataja ja kaitseväge ülemjuhataja määratakse ametisse ja vabastatakse ametist Riigikogu poolt Vabariigi riigivanema ettepanekul.

§ 124. (§93) Riigikogu kuulutab välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Sõjalise kallaletungi korral kuulutab riigivanem välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni, ning määrab kaitseväge ülemjuhataja ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 125. (§94) Elanikkonda või põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord kogu riigis või mõnes tema osas.

Erakorralise seisukorra korraldus, Riigikogu, riigivanema, vabariigi valitsuse ja kaitseväge juhtaja või ülemjuhataja volitused ja pädevus erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal määratakse seadusega.

¹⁴ ERA.R-2324.1.16, l 209–210.

¹⁵ Sic!

¹⁶ I. Rebase kommentaar § 121 osas: „Seoses § 121 tõusetub küsimus, kas tegevteenistuses olija võib olla Vabariigi Valitsuse või kohaliku omavalitsuse täitevorgani liige? Tundub, et keeld osaleda parteipoliitilises tegevuses ei ole nii üldisel kujul siiski põhjendatud?“. Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1286.

§ 126. (§95)¹⁷ Erakorralise seisukorra ajal võib seadusega kitsendada kodanike õigusi, mis on määratud põhiseaduse 2. peatükis.

PA 15.11.1991 istungi stenogrammist:

Juhtaja: [...] Härra Tupp, palun! Viienda toimkonna aseesimees kannab teile ette need põhiprobleemid, mille kohta me peame täna otsuse vastu võtma.

E. Tupp: Lugupeetud juhataja! Kolleegid! Esimene probleem. Praegune X peatüki § 119 (endine § 88) kõlab nii: "Eesti Vabariik ei kapituleeru. Kellelgi ei ole õigust kirjutada alla Eesti Vabariigi sõjalise kapitulatsiooni aktile." Ja alternatiiv: jätta § 119 (endine § 88) välja. Ma püüan hästi lühidalt selgitada veel kord selle paragrahvi sisu, põhiliselt seda, mida kujutab endast teine lause. Ma lugesin läbi stenogrammi, kus olid selle paragrahvi kohta varem esitatud küsimused, ja veendusin, et seal oli lahtisi otsi ja sellepärast ma seda praegu teen. Kui niisugune säte on põhiseaduses, siis kõik riigi kodanikud teavad, et ei saa olla momenti, kui ei ole õigust tegutseda oma riigi huvides. Ma pean silmas neid jõude, kes on otsustanud tegutseda vastupanuliikumises. Nende tegevus on alati seaduslikult õigustatud. See ongi üheks põhjuseks, miks me selle sisse võtsime. See on minu lühike põhjendus. Kui siit minna edasi, siis seesama asi jätkub ka alternatiivina: jätta välja järgmisest paragrahvist sõna "õigus". Ma seletan, kuidas need omavahel seotud on. Aga praegu jääme sellesama § 119 juurde. Tuleb otsustada, kas see jääb sisse või läheb käiku alternatiiv, s. t. see paragrahv läheb välja.

Juhataja: Millised on küsimused viienda toimkonna esindajale?

L. Vahre: Austatud ettekandja! Ma vabandan oma ebakompetentsuse pärast, aga mulle on ajaloost meelde jäänud, et Saksamaa kapituleerus tingimusteta. Järelikult on võimalik kapituleeruda ka tingimustega. Milline oleks sellisel juhul tingimustega kapitulatsiooni ja lihtsalt ebasoodsa rahulepingu sõlmimise vahe?

E. Tupp: Kapitulatsiooni mõiste tähendab siin kindlasti tingimusteta kapituleerumist. See tähendab riikluse lõppu. Vaherahu sõlmimine on minu arvates vastuvõetav.

M. Lauristin: Ma vabandan oma ebakompetentsuse pärast, aga ma tahaksin teada, kas teiste maade põhiseadustes on taolist sätet.

E. Tupp: Jah, Šveitsi põhiseaduses on olemas niisugune säte, et Šveits ei kapituleeru.

J. K. Talve: Kuidas te määratlete sõjalise kapitulatsiooni?

E. Tupp: Sõjaline kapitulatsioon tähendab seda, et riigi kaitsejõud lõpetavad oma vastutegevuse ja on täielikult pannud relvad maha ja andnud käest kõik võimalused, mis neil edasiseks kaitsetegevuseks olid.

Juhataja: Kas härra Talve soovib küsimust jätkata?

¹⁷ I. Rebase kommentaar § 126 osas: „Ei saa nõustuda § 126 redaktsiooniga. Vast oleks parem niisugune tekst: „Erakorralise seisukorra ajal võib seadusega kitsendada põhiseaduse teises peatükis tähendatud õigusi ja vabadusi kooskõlas põhiseaduse paragrahvidega (siin tuleks viidata paragrahvile, mis teise peatükki võetakse kooskõlas märkusega 14 käesolevas arvamuses põhiseaduse teise peatüki kohta).“ Põhiseadus ja Põhiseaduse Assamblee. Koguteos. Juura, Õigusteabe AS, 1997, lk 1286.

J. K. Talve: Jah. Järelikult kapitulatsioon on selle järgi keelatud alles siis, kui kaitsejõud on alustanud oma tegevust. Aga kapitulatsioon ilma mingisuguse sõjalise tegevuseta ei ole selle paragrahvi järgi keelatud.

E. Tupp: Küsimus on siin selles, et kui oletame, et üks väeosa või ka suurem väekontingent otsustab ennast vangi anda, ta on lootusetus seisus, siis ei tähenda see seda, et ta peab mingisugusele aktile, konkreetsele aktile alla kirjutama. Kui lootusetus seisus olev sõjaline jõud lõpetab oma tegevuse, annab end vangi, siis see ei eelda kapitulatsiooniaktile või mingisugusele konkreetsele leppele allakirjutamist. Või ma ei saanud sellest küsimusest aru.

J. K. Talve: Jah. Sisu oli selles, et kui Eesti Vabariiki ähvardatakse sõjalise vägivallaga, nagu näiteks 1940. aastal, ja näiteks mobilisatsiooni ei ole välja kuulutatud, kas kapitulatsioon on võimalik selle paragrahvi järgi.

E. Tupp: Arutluses lähtusime sellest, mis toimus 1940. aastal. Sisuliselt ju alistuti jõule, sest on teada, et 70 000 sõjaväelast oli väljaspool Eesti piire positsioonidel, sees oli 20 000, praktiliselt tähendas see seadusliku võimu käest ära andmist. Tookord tähendas see ju sisuliselt sedasama, mida tähendab kapituleerumine.

Juhataja: Suur tänu! Juhatus otsustas, et viimasena saab sõna küsimuse esitamiseks härra Taagepera. Härra Taagepera, palun!

R. Taagepera: Selle definitsiooni järgi sooritas president Päts juunis 1940 sõjalise kapitulatsiooni.

E. Tupp: Jah, sellepärast et sõjavägedele ei antud käsku alustada vastupanu. Sisuliselt oli see võimaluste kasutamata jätmine ja selle vilju me oleme siin päris mitu aastat maitsnud! Meie järjepidevuse mõistesse on see ka jätnud teatud mõra.

Juhataja: Tänan, härra Tupp! Küsimused on lõpetatud, algavad sõnavõttud. Kes soovib sõna? Proua Lauristin, palun!

M. Lauristin: Ma annaksin siin edasi tagumise pingi keskustelu sisu. Nimelt, kas ei ole siin tegemist siiski n.-ö. juriidilise mõiste ja niisuguse üldrahvaliku tavamõiste segiajamisega ja kas ei kõla see paragrahv n.-ö. propagandistlikult, mitte aga juriidiliselt? See on umbes nii, et me ei anna iialgi alla, me võitleme viimse meheni jne. Kas niisugune element on põhiseaduses tarvilik?

Juhataja: Härra Seppa, palun!

Ü. Seppa: Lugupeetud kolleegid! Ma tahaksin väga lugupeetud proua Lauristinile vastu vaielda ja leian, et selline säte on väga asjalik. Selle sätte sissevõtmise puhul, ükskõik, mis meiega juhtub, kui riik on vallutatud, oleme okupeeritud, on meil alati õigus okupatsioonile vastupanu osutada. Ainult ma tahaksin vaielda siiski sõnade "sõjaline kapitulatsioon" vastu. Need sõnad võiksid minu arvates täiesti välja jääda, need ei selgita siinjuures midagi. Tänan!

Juhataja: Härra Erm, palun!

A. Erm: Lugupeetud assamblee liikmed! Ma hakkan nüüd aru saama, mis on selle paragrahvi sisu, mida sellega on öelda tahetud, ainult ma kardan, et see sõnastus ei väljenda konkreetset seda, mida me öelda tahame. Ilmselt peaks sõnastus olema kuidagi sedamoodi, et meie ei kirjuta alla lepingutele, mis likvideerivad Eesti Vabariigi riikluse, aga praeguses sõnastuses

tundub see tõepoolest mõningates situatsioonides n.-ö. enesetapule õhutamisenä ja ma ei saa seda toetada. Ma tänan!

Juhataja: Härra Talve, palun!

J. K. Talve: Jah, head kolleegid, mõte on õige, ma ei kahtle selles, aga põhiseaduse §-s 1 öeldakse, et Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, ja järgnevates sätetes on öeldud, et ainult rahvahääletusega saab seda paragrahvi muuta. Nii et selles mõttes on see paragrahv minu meelest tarbetu.

Juhataja: Härra Tarto, palun!

E. Tarto: Arvan, et see paragrahv tarbetu ei ole ja kutsun üles hääletama selle paragrahvi sissejätmise poolt. Meil on vaja praegu teada põhimõttelist otsust. Mis puutub sõnastusse, siis, nagu me oleme kokku leppinud, pärast teist lugemist võib teha veel n.-ö. sõnalisi parandusi, ja kuna see on paranduslik paragrahv, siis seda saab ka hiljem muuta. Meil on praegu põhimõtteliselt seda vaja teada, kas see paragrahv läheb sisse või mitte, ja ma ei ole nõus, kui siin väidetakse, et see kutsub enesetapule. Kõige hullem enesetapp on see, kui vabatahtlikult loobutakse oma riigist, loobutakse vastupanust. Aitäh!

Juhataja: Aitäh! Viimane sõnavõtja on härra Järlik. Järgmisena saab sõna härra Lauri Vahtre. Palun!

L. Vahtre: Austatud kolleegid! Ma arvan samuti, et selle põhimõtte sätestamine on vajalik, ja toon ühe argumendi veel lisaks. Mitte ainult olukorras, kus Eesti on iseseisev ja sõltumatu ja küsimus on lepingus, mis likvideerib selle sõltumatuse, vaid ma mõtlen ka lähitulevikku, kus on võimalik iseseisvusest loobuda lepinguga, aga põhiseadus on juba olemas. Ma pean seda põhimõtet siin väga vajalikuks ja olen nõus härra Tartoga, et küsimus on sõnastuses ja kindlasti tuleb seda veel kõpitseda. Kutsun üles selle poolt hääletama, et ta sisse jääb.

Juhataja: Härra Uluots, palun!

Ü. Uluots: Ma ei taha öelda mitte midagi muud kui seda, mis ma ütlesin paar nädalat tagasi, et jättes ta sellise tekstina põhiseadusesse, võib see viia rahva enesetapuni. Ka 1940. aasta sündmuste tõlgendus, mis tuli siit puldist, ei ole õige. Keegi ei kirjutanud 1940. aastal alla ühelegi kapitulatsiooniaktile, isegi valitsus jäi aktiga üle andmata. Mina igatahes hääletan selle paragrahvi vastu.

Juhataja: Härra Järlik, palun!

R. Järlik: Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma võin informeerida täiskogu sellest, et see säte tuli projekti tänu Šveitsi põhiseadusele. Kuna meil ei olnud kasutada ühtegi Šveitsi spetsialisti, kes oleks meile ära seletanud, kuidas see säte seal lahti on mõtestatud, kuidas Šveitsi rahvas seda mõistab, siis me ausalt öeldes adekvaatset seletust ei suutnud ka toimkonnas leida. Võimalik, et sellest on tingitud ka selle säte sõnastuse raskesti mõistetavus, ja võimalik, et selle lahendamise aeg ei olegi mitte täna. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Kuigi sõnavõttud on lõpetatud, on ilmselt härra Kaalepil midagi väga olulist ikkagi veel lisada. Palun!

A. Kaalep: Väike näide ajaloost. Kui Prantsuse konstitutsioonis oleks olnud seesama säte sees, et Prantsuse Vabariik ei kapituleeru, kellelgi ei ole õigust alla kirjutada kapitulatsiooniaktile,

siis ei oleks olnud sakslastel rahvusvahelise õiguse alusel ka mingit alust Prantsuse vastupanuliikumise sõjamehi üles puua, nagu nad pärast Prantsusmaa kapituleerumist mitu aastat tegid. Kui vastupanuliikumine liiga tugevaks läks, siis sakslased jätsid ka poomise järele, aga alguses oli riik kapituleerunud, vastupanuliikumine oli järelikult banditism. See on situatsioon, mille peale tuleks mõelda. Kui ka Eesti valitsus on sunnitud kapitulatsiooniate alla kirjutama, siis ta teeb seda ainult revolver kukla taga ja see ei vasta põhiseadusele. Vastupanu järelikult on õigustatud. Rahvusvahelise õiguse alusel ei ole vastupanijaid õigus kui bandiite üles puua. Loodame, et see selgitus annab arutlusele natukene juurde. Aitäh tähelepanu eest!

Juhataja: Täna, härra Kaalep! Ma vabandan härra Talve ees, sõnavõtted olid lõpetatud ja härra Talve on juba ka sõna saanud. Lugupeetud kolleegid, kas me oleme valmis hääletama? Hääletame kahte varianti konkureerivalt. Üks on § 119 (§ 88) põhitekst ja teine konkureerivalt alternatiiv – jätta § 119 välja. Kes on selle poolt, et põhiseaduse eelnõus oleks § 119 (§ 88), mille sisu on: Eesti Vabariik ei kapituleeru, kellelgi ei ole õigust kirjutada alla Eesti Vabariigi sõjalise kapitulatsiooni aktile? Hääletame. 17 häält. Variant 2. Kes on selle poolt, et põhiseaduse tekstist jätta välja § 119 (§ 88) sellise tekstiga, nagu ta esitatud on? Hääletame. Aitäh, lugupeetud kolleegid! Me oleme loonud kena kaasuse, mille lahendamise peale me võime loomulikult kulutada päevi, kuid ma loodan, et selle töö teeb siiski ära toimkond. Mõlemad variandid kogusid 17 häält. Meil on võimalik selle küsimuse juurde tagasi tulla ja lõppkokkuvõttes hääletada ühte nendest kahest variandist sel kombel, kas ta saab rohkem poolt- või vastuhääli. Praegu aga jääb nii, nagu see seis meil välja kujunes. Kas riigikaitsetoimkonnal on veel neid küsimusi, mida põhiküsimustena tuleks hääletada? On küll. Enn Tupp, palun! Jätkuvalt saab sõna riigikaitsetoimkonna aseesimees Enn Tupp.

E. Tupp: Teine probleem, mis tahab seletamist, on: igal Eesti Vabariigi kodanikul on õigus ja kohustus osa võtta riigikaitse seaduses ettenähtud alustel ja korras, kusjuures eetilistel motiividel relvateenistusest keeldumisel on keelduja seaduses ettenähtud korras kohustatud osalema tsiviilteenistuses. Nüüd on küsimus selles, et alternatiiv ütleb: jätta esimesest lõikest välja sõna "õigus". Millistel põhjustel see õigus seal sees on? See on seesama probleem, mida mina püüdsin selgitada § 1 põhjenduses – mitte võtta ära vastupanuliikumise õigust. Seesama lisa, see sõna "õigus" veel kinnitab, et õigus on osa võtta just siis. Selle põhimõttega käis toimkonnas kogu meie arutelu ja sellepärast ta tuli siia sisse. Ja umbes sama põhimõtte, mida ka härra Ain Kaalep ütles, et see on tegelikult põhiseaduslik õigus. Tal on õigus oma riigi kaitsele ja ainult sellel põhjusel sai see sõna siia sisse jäetud, aga teie otsustada on nüüd, kas ta jääb või ei. Täna!

Juhataja: Palun, millised on küsimused härra Tupile? Härra Koha, palun!

K. Koha: Austatud ettekandja! Mis motiividel on vaidlustatud see õigus? Aitäh!

E. Tupp: Mina isiklikult olen neutraalsel seisukohal, aga toimkonnas ta jäi meie hääletamisega siiski sisse, nii et ma palun teid otsustada.

Juhataja: Ma segan vahele, tehes seda protsessuaalsetes küsimustes ja paludes siiski toimkonnalt täiesti selget vastust. Me oleme kokku leppinud nii, et põhiküsimusteks on need, mille osas toimkonnas ei ole selgust. Ja see selguse puudumine segab toimkonna tööd. Palun, kuidas jagunesid hääled toimkonnas § 120 (§ 88) osas?

E. Tupp: Hääled jagunesid pooleks, nii nagu meil oli ka § 1 hääletamisega.

Juhataja: Tänan! Sõna küsimuse esitamiseks saab proua Hänni. Palun!

L. Hänni: Härra ettekandja! Ma soovin täpselt vastust, kas ma olen sõjaväekohuslane ja kui ma olen, siis ma tahan teada, millal on Eesti rahvas revideerinud seda iidset põhimõtet, et kodu kaitsmine on meessoos kohustus.

E. Tupp: Paragrahv ju ei määra, kas see õigus laieneb meeskodanikele või naiskodanikele. Igal Eesti Vabariigi kodanikul on õigus ja kohustus osa võtta. Konkreetselt määrab ju selle vastav seadus, kaks seadust, mis on ette nähtud sõjaväeteenistuse korra määramiseks. Need on rahuaja riigikaitse seadus ja sõjaaja riigikaitse seadus. Seal on see konkreetselt määratud. Ei ole ju välistatud näiteks võimalus, et naised võivad piiriteenistuses teatud funktsioone täita. See ei ole sugugi välistatud.

L. Hänni: Ma peaaegu sain vastuse, et ikkagi me oleme sõjaväekohuslased, kuigi seadus võib meile määrata leebemad tingimused sõjaväeteenistuse läbiviimiseks.

K. Jürgenson: Austatud härra Tupp! Mu küsimus on natuke inspireeritud teie vastusest proua Hännile. Küsimus sellest õigusest. Kui õigus on antud, siis see õigus võib loomulikult olla garanteeritud kodu kaitsmisel isikliku aktiivsusega, kuid peale selle aktiivsuse muud ei olegi kui ainult tahe, tähendab, tahe seda õigust realiseerida, ja nõue ressursside järele esitatakse riigile. Kas te ei kardate, et te võtate riigilt ära võimaluse formeerida väikesearvuline kõrge kvalifikatsiooniga, minu pärast kas või palgaline armee ja see võib asendada suurearvulise, ülepaisutatud madala kvalifikatsiooniga armeega?

E. Tupp: Ei võta. Kumbki võimalus ei ole välistatud. Mina eeldan seda, et kõik Eesti Vabariigi meeskodanikud saaksid vastava sõjalise õpetuse. Eeldan seda süsteemi, mis tulevikus peaks käivituma nii, et lühiajalise õppe (see on praegu fantaasia, sest on määramata konkreetsed raamid), näiteks kuue kuu jooksul käiksid kõik Eesti Vabariigi meeskodanikud läbi vastavatest õppepunktidest ning oleksid reservis, ütleme, 50 aasta vanuseni. See eeldab, et meil on siiski vähemalt 300 000 meest reservis, aga ei välista ju sugugi seda võimalust, et meil on olemas kiirreageerimiseks vastavad jõud.

Juhataja: Tänan, härra Tupp! Järgnevad sõnavõttud. Härra Järlik, palun!

R. Järlik: Austatud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma nimelt täpsustan, et teematoimkonnas otsustasin apelleerida selle küsimusega täiskogule. Ülejäänud toimkonna liikmed olid nõus, et selles paragrahvis on sätestatud, et igal Eesti Vabariigi kodanikul on õigus ja kohustus osa võtta riigikaitse seaduses ettenähtud alustel ja korras. Osavõtt riigikaitsest ei tähenda teenimist relvastatud jõududes. Osavõttu riigikaitsest me mõtlesime hoopis laiemalt, pidades silmas kõiki süsteeme, mida võidakse sõja puhkemisel rakendada ja kus loomulikult on rakendatud ka naised. Võimalik, et on halb sõnastus, mis võimaldab kaksipidi tõlgendamist, aga mõte oli selline. Nüüd aga edasi. Paragrahv 32 praeguses numeratsioonis ütleb nii: Eesti kodaniku kohus (siin on midagi veel sulgudes, ma ei oska öelda, mida vastav toimkond on otsustanud sinna sulgudesse panna, kas see on siis Eesti kodaniku ülim kohus või Eesti kodaniku püha kohus) on olla ustav Eesti riigile ja ta põhiseaduslikule korrale ning kaitsta Eesti iseseisvust. See on siis moraalne kohus. Ja selle moraalse kohusega on juba antud ka õigus. Ei saa ju öelda, et inimesele on pandud moraalne kohus, aga õigust seda teostada ei ole. Nüüd me toome §-s 120 sisse jällegi õiguse, aga samas paneme talle põhiseadusliku kohustuse. Kui teematoimkonnas seda asja arutati, siis argumendid selle õiguse sissejätmise poolt kõlasid umbes niimoodi, et kui väeosa kapituleerub, siis üks mees või kaks meest omavad õigust edasi võidelda. Aga andke

andeks, nad ei oma mitte õigust edasi võidelda, vaid neil on põhiseaduslik kohustus edasi võidelda. Õigust võib realiseerida ja võib mitte realiseerida. Kohustust ei tohi täitmata jätta. Minu arvates ei ole siin kontekstis sõnal "õigus", eriti pärast § 32 ja eriti pärast seda, kui § 120 sätestab kohustuse, mingit katet. See on minu arvates juriidiline liigliha ja ma hea meelega ei näeks, et Eesti Vabariigi põhiseaduses on liigseid sõnu. Kuigi nad võivad olla seal üllaima eesmärgiga. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Juhatus otsustas, et viimasena saab sõna kohalt härra Kork. Härra Erm, palun!

A. Erm: Lugupeetud juhatus! Lugupeetud assamblee liikmed! Te näete, et koos muude materjalidega on teile välja jagatud ka üks lehekülg mingil määral alternatiivset teksti. Ma veidi põhjendan, milles on selle teksti erinevus võrreldes toimkonna väljapakutava tekstiga. Mind häirib toimkonna poolt välja pakutavas tekstis see, et on püütud väga korralikult ära seletada, kuidas toimub juhatamine: on ülemjuhataja, on kaitseväge juhataja, kõrgem ülemjuhataja. Samal ajal, olgem ausad, ega me sõjaväe juhtimist ei ole keegi ise näinud. Ja selles mõttes tuleks minu meelest katsuda see peatükk kirjutada mitte niivõrd lahti, vaid jätta ta suhteliselt üldisem. Mingil määral oleks see sama tulemus, mis oli kohaliku omavalitsuse puhul, kuigi ilmselt põhjused on erinevad. Reglementeerida asju, mida me ei tea, katsuda määratleda sõjaväe struktuuri, milles me ei ole kodus – ma ei pea seda praegu vajalikuks. Meil on põhimõtteliselt vaja ära määrata õigused ja kohustused ja võib-olla see, kes siis seda sõjaväge juhatab ja juhib. Need on siis põhilised asjad. Nüüd ma tulen ka selle § 120 juurde. Mulle tundub tõepoolest, et me võiksime siiski fikseerida, et Eesti meestel (või siis seaduse tekstis ilmselt Eesti Vabariigi meeskodanikul) on kohustus osa võtta riigikaitsest. Selge on see, et õigus seda teha on minu meelest kõigil, kui see vajalikuks osutub, kaasa arvatud naised. Ja mis puutub veel õigusesse, siis kättejagatud tekstis, tähendab, praegu arutatavas põhiseaduse variandis on § 47, mis fikseerib, et põhiseadusliku riigikorra vägivaldsele muutmisele omaalgatuslik vastuhakkamine on rahva põhiseaduslik õigus. Nii et võib-olla see asendab selle ebamäärase õiguse siin §-s 120. Tänan tähelepanu eest!

PA 15.11.1991 redaktsiooni II versioon¹⁸

X peatükk

Riigikaitse

§ 117 (§ 119). Eesti Vabariik ei kapituleeru. Kellelgi ei ole õigust kirjutada alla Eesti Vabariigi sõjalise kapitulatsiooni aktile.

§ 118 (§ 120). Eesti Vabariigi kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras. Usulis-eetilistel motiividel relvateenistusest keelduja on seaduses ettenähtud korras kohustatud osalema tsiviilteenistuses.

§ 119 (§ 121). Tegevteenistuses olija ei tohi olla Riigikogu või kohaliku volikogu liige ega osaleda parteipoliitilises tegevuses.

¹⁸ ERA.R-2324.1.4, 1 78.

§ 120 (§ 122). Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi kaitseväest ja seaduslikus korras kinnitatud riigikaitseorganisatsioonidest. Riigikaitse korralduse rahu ajal määrab rahuaja riigikaitseseadus ja sõja ajal sõjaaja riigikaitseadus. Riigikaitset puudutavaid seaduseelnõusid ei panda rahvahääletusele.

§ 121 (§ 123). Riigikaitse kõrgeim juht on Eesti Vabariigi riigivanem. Eesti Vabariigi kaitsejõude juhib rahu ajal kaitseväge juhataja, sõjaseisukorra ajal kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge juhataja ja kaitseväge ülemjuhataja määratakse ametisse ja vabastatakse ametist Riigikogu poolt Vabariigi riigivanema ettepanekul.

§ 122 (§ 124). Riigikogu kuulutab välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel. Sõjalise kallaletungi korral kuulutab riigivanem välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni, ning määrab kaitseväge ülemjuhataja ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 123 (§ 125). Elanikkonda või põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord riigis või mõnes tema osas. Erakorralise seisukorra korraldus, Riigikogu, riigivanema, vabariigi valitsuse ja kaitseväge juhataja või ülemjuhataja volitused ja pädevus erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal määratakse seadusega.

§ 124 (§ 126). Erakorralise seisukorra ajal võib seadusega kitsendada kodanike õigusi, mis on määratud põhiseaduse 2.peatükis.

PA 22.11.1991 redaktsioon¹⁹

X peatükk

Riigikaitse

§ 115. Eesti Vabariik ei kapituleeru. Kellelgi ei ole õigust kirjutada alla Eesti Vabariigi sõjalise kapitulatsiooni aktile.

ALTERNATIIV: § 115 välja jätta.

§ 116. Eesti Vabariigi kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses ettenähtud alustel ja korras. Usulis-eetilistel motiividel relvateenistusest keelduja on seaduses ettenähtud korras kohustatud osalema tsiviilteenistuses.

§ 117. Tegevteenistuses sõjaväelased ei tohi olla Riigikogu või kohaliku volikogu liige ega osa võtta poliitiliste organisatsioonide tegevusest.

§ 118. Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi kaitseväest ja seadusega ettenähtud korras kinnitatud riigikaitseorganisatsioonidest. Riigikaitse korralduse rahu ajal määrab seadus.

§ 119. Riigikaitse kõrgeim juht on Eesti Vabariigi riigivanem. Eesti Vabariigi kaitsejõude juhib rahu ajal kaitseväge juhataja, sõjaseisukorra ajal kaitsejõudude ülemjuhataja. Kaitseväge juhataja ja kaitseväge ülemjuhataja nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

¹⁹ ERA.R-2324.1.4, 1 123–124.

ALTERNATIIV: Eesti kaitsejõude juhib kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge ülemjuhataja nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

§ 120. Riigikogu kuulutab välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Sõjalise kallaletungi korral kuulutab Riigivanem välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni, ning määrab kaitseväge ülemjuhataja ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 121. Elanikkonda või põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord riigis või mõnes tema osas.

Erakorralise seisukorra korralduse; Riigikogu, Riigivanema, valitsuse ja kaitseväge juhataja või ülemjuhataja volitused ja pädevuse erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal määratab seadus.

PA 22.11.1991 istungi stenogrammist:

L.Hänni: [...] Oluline täpsustus on tulnud § 1, kuhu on lisandunud lõige "Eesti iseseisvus". Palun lisada: "... ja sõltumatus on aegumatu ja võõrandamatu." Selle sätte tähenduse üle oli pikk ja põhjalik arutelu. Ka esimeses toimkonnas me kaalusime üsna kaua, kas sellist sätet on vaja. Ettepanek oli ka varem tehtud ja tookord leidsime, et see ei ole ilmtingimata vajalik. Kuid praegu, jälgides kogu põhiseaduse eelnõu arutelu ja seda, et assamblee liikmed tahavad mitmetesse peatükkidesse sisse viia Eesti riikliku iseseisvuse ja sõltumatuse garantiisid, me leidsime, et siin, põhiseaduse §-s 1, oleks nende garantiide andmine hädavajalik. Selline säte põhiseaduse §-s 1 tähendaks, et Eesti iseseisvust ja sõltumatust saab võõrandada ainult põhiseaduse muutmise teel. Kuna I peatükki saab muuta ainult rahvahääletusel, siis tähendab Eesti iseseisvuse ja sõltumatuse võõrandamine automaatselt, et seda peaks toetama rahvas rahvahääletuse kaudu. Selle sätte lisamisega lisasime ka alternatiivi riigikaitse peatükki. Meil oli vaidlus, kas kapitulatsioonisäte jätta riigikaitse peatükki sisse või mitte. Me leidsime, et § 1 selline täiendus võimaldab riigikaitse peatükist § 115 välja jätta, kuid igaks juhuks me jätsime otsustamisõiguse assambleele. [...]

Nüüd riigikaitse peatükk. Nagu ma juba eespool viitasin, on §-s 115 sisse viidud alternatiiv, mis seisneb selles, et § 115 välja jätta, kuna selle mõte (mis kaitseb Eesti riiklikku suveräänsust) on sisse viidud § 1. Järgmisel leheküljel on samuti alternatiiv, mis tekkis härra Adamsi ettepanekul ja tähendab otsustust selle üle, milline peaks olema Eesti Vabariigi kaitseväge ja kaitsejõudude omavaheline vahekord ja korraldus. Alternatiiv pakub välja järgmise võimaluse: Eesti kaitseväge juhid ja kaitseväge ülemjuhataja (selle asemel et oleks eraldi kaitseväge juhataja ja kaitsejõudude ülemjuhataja). Kuid ilmselt on seda punkti vaja spetsiaalselt arutada ja siis teha õige otsus. Nagu ma juba ütlesin, riigikaitse peatükist on ära viidud säte, mis puudutab kodanike õiguste piiramist ja mis lisandus II peatükile.

PA 23.11.1991 redaktsioon²⁰

²⁰ ERA.R-2324.1.24, 1 10.

X peatükk

Riigikaitse

§ 115. Eesti Vabariik ei kapituleeru. Kellelgi ei ole õigust kirjutada alla Eesti Vabariigi sõjalise kapitulatsiooni aktile.

ALTERNATIIV: § 115 välja jätta.

§ 116. Eesti Vabariigi kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras. Usulis-eetilistel motiividel relvateenistusest keeldu ja on seaduses ettenähtud korras kohustatud osalema tsiviilteenistuses.

§ 117. Tegevteenistuses sõjaväelased ei tohi olla Riigikogu või kohaliku omavalitsuse volikogu liige ega osa võtta erakondade tegevusest.

§ 118. Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi kaitseväest ja seadusega ettenähtud korras kinnitatud riigikaitseorganisatsioonidest. Riigikaitse korralduse sätestab seadus.

§ 119. Riigikaitse kõrgeim juht on Eesti Vabariigi Riigivanem.

Eesti kaitsejõude juhib kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge ülemjuhataja nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu Riigivanema ettepanekul.

§ 120. Riigikogu kuulutab välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Sõjalise kallaletungi korral kuulutab Riigivanem välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni.

§ 121. Elanikkonda või Põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord riigis või mõnes tema osas.

Erakorralise seisukorra korralduse, Riigikogu, Riigivanema, valitsuse ja kaitseväge ülemjuhataja volitused ja pädevuse erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal sätestab seadus.

PA 23.11.1991 istungi stenogrammist:

V. Salum: [...] Lepsi eelnõus on veel üks väga hea täiendav mõte: Eesti oleks tuumarelvavaba. Ka see mõte peaks põhiseaduses sees olema. Tänan!

[...]

L. Hänni: [...] Nii et läheme edasi. § 115. Redaktsioonitoimkonna ettepanek oli see paragrahv põhiseadusest välja jätta, ja põhjendus oli, et Eesti riiklikule iseseisvusele ning sõltumatusele on garantiid antud põhiseaduse eelnõu eelolevate sätetega. Eesti riiklikku sõltumatust ei ole võimalik hävitada põhiseaduslikul teel. Aga muidugi tuleks siin avada diskussioon, et langetada õige otsus.

Juhataja: Lugupeetud assamblee! Juhatusel on laekunud härra Rebaselt apellatsioon. Kui härra Rebas lubab, ma loen selle ette: „§ 115 peaks olema, et kellelgi ei ole õigust kirjutada alla Eesti Vabariigi äraandmise aktile. Äraandmine on tunduvalt laiem ja sügavam mõiste kui

sõjaline kapitulatsioon, see hõlmab ka 21. juuni 1940 taolist tegevust ning annab sellele vastava moraalse hinnangu.“ Härra Lauri Vahtre, palun!

L. Vahtre: Ka mina pakkusin ühe sõnastuse, mis peaks olema vist Enn Tarto käes. Ma palun seda ka tutvustada, sest sellest olenevalt on võimalik § 115 välja jätta või mitte jätta. Mina näiteks saan hääletada paragrahvi väljajätmise poolt siis, kui ma tean, et ettepoole pannakse üks teine paragrahv jällegi sisse. Tänan!

Juhataja: Mul on proua Hännile palve. Eile tutvustas proua Hänni seda loogikat, miks § 115 võiks välja jääda. Ma palun, et proua Hänni seda veel kord teeks.

L. Hänni: Redaktsioonitoimkond sai §-s 115 esitatud mõttest aru nii, et põhiseaduses peab olema garanteeritud, et ei korduks meie ajaloos kord juba olnud olukord, kus Eesti riiklik iseseisvus ja sõltumatus antakse ära sisuliselt riigivõimu nõusolekul. Me leidsime, et see on väga üldine ülesanne, mida põhiseadus tervikuna peab garanteerima, ja et selle kohta peaks olema ka üks selge sätte kohe põhiseaduse alguses. Pöörates tähelepanu just sellele põhimõttele, tegime ettepaneku lisada §-le 1 lõige, kus oleks öeldud, et Eesti riiklik iseseisvus ja sõltumatus on aegumatu ja võõrandamatu. Kui te mäletate, siis sellise sätte pakkusid välja härra Raidla ja teised oma eelnõus, ja ka põhjendasid seda. Tookord ei olnud veel terviklikku arusaamist, milliseks kujuneb meie põhiseadus, millised probleemid on meie jaoks kõige teravamad, ja me ei osanud hinnata selle sätte tähendust. Praeguse arutelu käigus on aga väga paljudest küsimustest tulnud välja see mõte, et just nimelt meie ajalooline kogemus on vaja põhiseadusesse sisse kirjutada. Ja antud juhul, kui lisada §-le 1 vastav lõige, tähendab see, et Eesti riikliku suveräänsuse võõrandamiseks põhiseaduslikul teel tuleb muuta kõigepealt põhiseadust ennast ja seda sätet. Kuna põhiseaduse muutmise korra järgi on esimest peatükki võimalik muuta ainult rahvahääletusega, siis see tähendabki, et meil on rahva garantii riikliku iseseisvuse ja sõltumatuse jaoks.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Käsitledes asju nii, ei oleks päris õige väita, et § 115 põhiteksti alternatiiv on see paragrahv välja jätta. Pigem ma mõistan proua Hännit nii, et see on vajalik printsiip, mis on kantud § 1. Kas nii?

L. Hänni: Jaa. Kuid teksti seisukohalt tuleb meil ikka otsustada § 115 saatus.

Juhataja: Härra Lauri Vahtre, palun!

L. Vahtre: Austatud ettekandja! Ma protesteerin! Kuidas me saame praegu hakata seda hääletama, kui te ei ole tutvustanud minu ettepanekut. Palun seda teha! Selle kohaselt ei lähe lause, mis sinna praegu on kirjutatud, § 1, vaid hoopis § 5. See on midagi muud.

Juhataja: Härra Tarto, kas te soovite kõneks sõna? Üks hetk, härra Tarto! Proua Hänni vastab kohe härra Vahtre küsimusele. Palun!

L. Hänni: Ma palun väga vabandust, et ma ei tutvustanud teile esimesele toimkonnale laekunud ettepanekut, mille Lauri Vahtre mulle tõesti üle andis ja mis seisneb järgmises, et lisada 1. peatükki uus paragrahv: „Kellelgi ei ole õigust jõuga ähvardamise tingimustes Eesti Vabariigi nimel sõlmida lepinguid, millega otseselt või varjatult loobutakse Eesti Vabariigi riiklikust iseseisvusest.“ Ja põhjendus on, et §-ga 115 peab redaktsioonitoimkond niikuinii midagi peale hakkama, sest viimane hääletamine jäi viiki. Tõesti, me hääletasime kord juba § 115. Tulemus oli viigiline ja just härra Vahtre ettepanek viiski meid mõttele, et vastav põhimõte on vaja 1. peatükis sätestada, ainult me leidsime, et see mõte on edasiantav ka lühemal kujul. Juhataja

Suur tänu, proua Hänni! Võib-olla kuulame vahepeal ära härra Tarto ja härra Runneli. Härra Tarto, palun!

E. Tarto: Lugupeetud juhatus! Lugupeetud kolleegid! Me oleme seda paragrahvi hääletanud kaks korda ja mõlemal korral on see viiki jäänud. Eile ma esitasin ka ühe apellatsiooni puht enda nimel ja minu meelest said nii juhatus kui toimkond selle õigel ajal kätte. See oleks nimetatud paragrahvi sissejätmise poolt, ükskõik, kas siis selles peatükis või mõnes muus, ja see on peaaegu seesama, mida härra Lauri Vahtre ette pani. Tekst kõlaks siis nii: „Eesti Vabariik ei kapituleeru. Eesti Vabariigi nimel allakirjutatud lepingud, millega otseselt või varjatult loobutakse Eesti Vabariigi iseseisvusest või muudetakse Eesti Vabariigi põhiseaduslikku korda, on õigustühised.“ Teises lauses võivad olla veel sõnad „jõuga ähvardamisel“, aga võivad ka mitte olla. Ja ma tahaksin toetada Lauri Vahtre mõtet, et probleem on tõesti raske. Tuleb arvestada, kas ja millisel moel see paragrahv on eespool sisse toodud, sellest oleneb väga palju, kuidas hääletada. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Härra Adams, palun!

J. Adams: Head kolleegid! Mul on tunne, et me räägime siin mitmest küljest üksteisest mööda. Ma väga toetan seda mõtet, kogu seda mõtete kompleksi, mida siin enne ütlesid välja härra Tarto ja härra Vahtre, aga ma olen isiklikult vastu sellele §-le 115, ja nimelt sõna „kapitulatsioon“ pärast. Minu arvates ei ole see sõna adekvaatne väljendama mõtet, mida tahetakse öelda. Ma nüüd kontrolliksin. Mina saan nii aru, et sõna „kapitulatsioon“ on üks väga spetsiifiline sõjaõiguslik termin, mis tähendab seda, et mingisuguse riigi sõjavägi või üksik sõjaväeosa lõpetab sõjategevuse. Ja selles mõttes mina ei saa näiteks aru, mida tähendab väljend „Eesti Vabariik ei kapituleeru“. Võib-olla saab üldkeeles öelda, et ei kapituleeru. Tegelikult kapituleeruvad või ei kapituleeru ikkagi riigi kaitsejõud. See on keskne probleem, mis mul tekib. Teine probleem on mul see, et kapitulatsioon võib olla tõesti väga mitmesugune. On olemas tingimusteta kapitulatsioon ja on olemas tingimuslikke kapitulatsioone. Näiteks hiljaaegu Lahesõjas Iraak kapituleerus liitlaste sõjajõudude ees. See oli ka kapitulatsioon, aga see oli üks tingimuslik kapitulatsioon. Tähendab, pilt on selles mõttes keeruline. Natuke segadust tekitab minus sama paragrahvi teine lause. Kui tahetakse öelda, et vastupanu peab jätkuma, siis miks me räägime sõjalisele kapitulatsioonile allakirjutamisest? Kapitulatsioon on võimalik ka ilma sellele alla kirjutamata, niiöelda de facto kapitulatsioon. Nii et kas siin ei ole lihtsalt valitud mõtte väljenduseks mitteadekvaatsed vahendid? Ma teeksin ettepaneku otsida neid variante, mis sisaldavad seda mõtet üldisemalt ega sisalda sõna „kapitulatsioon“. Minu arvates viib see sõna meid ummikteele. Tänan!

H. Runnel: Kallid kolleegid! Siin pakuti välja mõtet paragrahv, millest on jutt, välja jätta ja viia see põhimõtte esimesse paragrahvi umbes sellises sõnastuses, et Eesti iseseisvus ja sõltumatus on aegumatu ja võõrandamatu. Tuleb öelda, et sõna „sõltumatus“ ei mahuta kogu vaidlusaluse paragrahvi probleemistikku, ja ikkagi tasuks jätta see mõte pikemalt sissekirjutatuna ka tahapoole, mitte ainult esimesse paragrahvi. Kõrvaga kuuldes oli võib-olla kõige adekvaatsem härra Rebase ettepanek. Ma soovitan selle erilise vaatluse alla võtta, see lahendab kõik.

V. Korrovits: Head kolleegid! Ma tahaks lisaks väljaöeldud mõtetele rõhutada, et on oluline vahe, kas me deklareerime põhiseaduses, et iseseisvus ja sõltumatus on aegumatud ja võõrandamatud, või ütleme, et kaitsejõud ei alistu võõrale väele. Need on kaks ise asja, need peavad mõlemad sees olema. Küsimus on muidugi formuleerimises. Kas on kõige parem just § 115 niisugune sõnastus, mis pooltes meist tekitab tõrkeid? Need tõrked võivad olla

põhimõttelist laadi, aga võivad olla ka terminoloogilist laadi. Selles tuleb jõuda arusaamisele ja siis edasi töötada. Kuid sisse peaksid jääma mõlemad mõtted, nii see, mis on praegu öeldud §-s 1, kui ka see, mis on öeldud §-s 115. Üks põhimõte siin teist ei kata.

H. Rebas: Teeksin ettepaneku, et § 115 jääks esimene lause: „Eesti Vabariik ei kapituleeru.“ Ühinen täiesti härra Korrovitsi motiveeringuga. Teine lause võiks aga olla, nagu on ette pannud redaktsioonikomisjon, § 1 teise lõigu teine lause, mis kõlaks niimoodi: „§ 1. Eesti on iseseisev sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas. Eesti iseseisvus on aegumatu ja võõrandamatu. Kellelgi ei ole õigust kirjutada alla Eesti Vabariigi äraandmise aktile.“

Juhataja: Aitäh! Härra Salum, palun!

V. Salum: Olen täiesti § 115 sissejätmise poolt. Hain Rebase ja Hando Runneli põhjendused on asjalikud. Riigikaitse peab algama ikkagi põhiseaduslikest kaitsesätetest.

Juhataja: Suur tänu! Proua Hänni, kas meil on võimalik § 115 probleemis läbi viia hääletamine või on vaja need paljud uued ettepanekud läbi töötada ja nende alusel kujundada redaktsioonitoimkonna seisukoht? Palun, proua Hänni!

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Kuna siin on tekkinud tõsine sisuline diskussioon, siis ma arvan, et redaktsioonitoimkond veel kaalub küsimust ja kutsub kindlasti oma koosolekule ettepaneku autorid. Me ei tohiks kiirustada. Aitäh!

Juhataja: Võib-olla on vaja pidada nõu ka sõjaasjanduse ekspertidega, sest härra Adams tuletas meile meelde, et sõnal „kapitulatsioon“ on selge sõjaõiguslik sisu. Võib-olla on vaja, et me oma põhiseaduses anname rahvusvaheliselt väljakujunenud terminitele soome-ugri sisu, aga võib-olla see vajalik ei ole. Ma siiski palun, et seda uuritaks. Härra Vahtre, palun!

L. Vahtre: Mulle hakkas härra Rebase sõnastus päris hästi meeldima. Ma ei tea, ma siiski paluksin järele mõelda, kas meil ei ole mitte võimalik otsustada. Ettepanek on küllaltki lihtne ja selge. Sellisel juhul võtan mina oma sõnastusettepaneku tagasi. Niisiis, lisada § 1 kolmanda lausena tekst, mille pakkus välja Hain Rebas, ja jätta § 115 edaspidiseks arutuseks. Minu arvates võiksimme härra Rebase ettepaneku siiski läbi arutada. Kui on vaja mõtlemise aega, siis see on juba midagi muud.

Juhataja: Aitäh! Viimane, kes selles asjas oma arvamust väljendab, on vastava teematoimkonna esimees härra Tarto. Palun!

E. Tarto: Lugupeetud kolleegid! Ma rõhutan veel kord oma mõtet: see on nii tähtis küsimus, et võiks täiesti olla sätestatud nii põhiseaduse §-s 1 kui ka §-s 115. Ma arvan, et härra Rebase ettepanekut esimese paragrahvi kohta võiks täna hääletada. Kuna aga § 115 jääb sisse, siis seda võiks redaktsioonitoimkond veel kaaluda. Pealegi leidis proua Hänni üles ka minu uue sõnastuse, mille ma eile esitasin. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Proua Hänni, kuidas me talitame?

L. Hänni: Ma kordaksin oma ettepanekut ikkagi kaaluda ja mitte otsustada täna käigu pealt. Aga kui just nõutakse, siis me muidugi otsustame, sellest me ei pääse.

Juhataja: Lugupeetud Hain Rebas! Kas te võiksite panna selle redaktsiooni, mis teie arvates oleks paslik §-s 1, paberile? Siis meil oleks võimalik seda hääletada. Praegu juhatusel seda

redaktsiooni, mida te tutvustasite, ei ole ja meil oleks heameel, kui te selle kirja paneksite. Proua Hänni, palun kõnepilti! Me jätkame. [...]

L. Hänni: Redaktsioonitoimkonnal on veel üks probleem. See puudutab § 119. Meie ettepaneku sisu oleks, et kõigepealt määrab riigikaitse korralduse seadus. See ettepanek on teksti sisse viidud erinevatest paragrahvidest. Ja me ei määraks eraldi ametisse kaitseväge juhatajat ja kaitsejõudude ülemjuhatajat. Kaitseväge ülemjuhataja olekski samaaegselt kaitsejõudude ülemjuhataja. Mul on väga keeruline muidugi siin seda sõjalist valdkonda ette kanda. Redaktsioonitoimkond toetus siin meeskolleegide autoriteedile. Sellise ettepaneku esitas Jüri Adams. See on ka kirjalikult olemas ja kõlab nii, et mitte nimetada eraldi kaitseväge juhatajat ja kaitseväge ülemjuhatajat. Ja vastavalt sellele juhib Eesti kaitsevägejõude kaitseväge ülemjuhataja.

Juhataja: Aitäh! Härra Enn Tarto, mida te sellest ettepanekust arvate?

E. Tarto: Teematoimkonnas on seda mitu korda arutatud ja leitud, et teematoimkonna pakutud variant on parem. See nagu sätestaks sellise mõtte, et üks on rahuaja kaitseseadus, teine sõjaaja kaitseseadus. Tähendab, et oleks kohe selge vahe. Samuti me oleme arvanud, et siiski on parem, kui rahuajal on tegemist kaitseväge juhatajaga ja sõjaajal kaitseväge ülemjuhatajaga. Siin on kaalutlusi mitmeid ja see rõhutaks ka, et kaitseväge ülemjuhatajal on rohkem õigusi. Ühiskond ja kogu riik harjuks sellega, et ülemjuhatajal on rohkem õigusi ja juhatajal on vähem õigusi. Isiklikult ütlesin, et selle võiks läbi hääletada, ja toimkond arvab, et kui see on eraldi sätestatud, siis see on parem. Mingisugust suurt muudatust see kaitseväge valdkonnas aga kaasa ei too, sest kui see asi jääb põhiseaduses fikseerimata, fikseeritakse see juba seadustes. Aitäh!

Juhataja: Aitäh, härra Tarto! Meile sai asi selgemaks. Mul on palve, et härra Jüri Adams ütleks kohalt mõned sõnad selle paragrahvi kohta, ja siis me asuksime hääletama. Jüri Adams. palun!

J. Adams: Redaktsiooni sisu oli see, et me ei pane seadusesse mõningaid asju, mis on seotud väga konkreetsete asjaoludega 1930-ndatel aastatel ja mis viisid ametinimede ja seaduste nimede lahknemisele. Need reguleeritakse tulevaste seadustega. Üks minu ettepanek on vastu võetud. See tähendab, et mitte nimetada eraldi sõjaaja riigikaitse seadust ja rahuaja riigikaitse seadust, kuigi siin eelmises paragrahvis on millegipärast jäetud sisse, et riigikaitse korraldus on rahuajal määratud seadusega. Kas siis sõjaajal ei pea seadustega määrama? Aga eelõeldu juurde tagasi tulles on ettepanek tõesti niisugune, et rääkigem ainult ühest ametinimest. Ma usun, et kõige sobivam on ülemjuhataja. Ma ei ole eriti suurte sõjaliste kogemustega, aga mulle tundub, et kui on olemas ülemjuhataja, siis oleks sobiv määrata väeliikidele juhatajad. Ja selge on see, et ülemjuhataja volitused rahu ja sõja ajal on kindlasti erinevad, kuid selle peaks määrama riigikaitse seadus, põhiseaduses pean mina seda liigseks detailiseerimiseks.

Juhataja: Täna, härra Adams! Lugupeetud kolleegid! Kas meil on asi piisavalt selge, et hääletada? Hääletamisele läheb konkureerivalt kaks varianti. Probleem on § 119 lõige 2. Esimesena läheb konkureerivalt hääletusele lõike 2 põhitekst, nagu see on esitatud teile väljajagatud eelnõu lehekülgedel 17–18. Teisena läheb hääletusele leheküljel 18 esitatud sama paragrahvi alternatiiv. Teeme kohaloleku kontrolli. Kohal on 34. Algab hääletamine. Palun tähelepanu! Jutt on § 119 lõikest 2. Kes on selle poolt, et § 119 lõige 2 oleks esitatud nii, nagu on põhitekstis lehekülgedel 17–18? Hääletame. Poolt on 6. Teisena on hääletamisel variant 2, mille sisuks on leheküljel 18 esitatud § 119 alternatiiv. Kes on selle poolt, et § 119 lõige 2 oleks formuleeritud nii, nagu see on esitatud leheküljel 18 alternatiivina? Hääletame. Poolt on 26, vastu 6. Assamblee on otsustanud § 119 lõike 2 leheküljel 18 kirja pandud alternatiivi kasuks.

Proua Hänni, alternatiive meil rohkem ei ole. Me oleme nüüd sunnitud pisut tagasi pöörduma, sest me leppisime kokku nii, et Hain Rebase abiga katsume veel kord selgust tuua § 115. Annan sõna kolleeg Lauri Vahtrele. Palun!

L. Vahtre: Austatud kolleegid! Kui ülesanne on keeruline, tuleb see jagada väikesteks osadeks ja lahendada osade kaupa. Ma arvan, et me saame § 115 probleemi lahendamisele lähemale, kui me hääletame praegu läbi nimelt § 1 uue sõnastuse Hain Rebaselt, mille ma veel kord ette loen: „Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas. Eesti iseseisvus on aegumatu ja võõrandamatu. Kellelgi ei ole õigust alla kirjutada Eesti Vabariigi äraandmise aktile.“ § 115 enda jätaksime täna veel puutumata, lootuses, et kui me selle hääletuse ära teeme, siis on ülesande lahendamine hiljem kerge. Kas on proteste ettepanekule hääletada läbi § 1 uus sõnastus?

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Protesti märgiks on üles tõstetud käsi. Proua Aaskivi esitab protesti. Palun!

Ü. Aaskivi: Ma arvan, et seda probleemi ei ole siiski kõige targem tükkhaaval lahendada. Teeksin ettepaneku jääda proua Hänni soovitus juurde, et see jääks redaktsioonitoimkonna tööks. Minul tekib antud sõnastuse puhul kohe küsimus, kas kinkida, pantida ja maha müüa siis võib, kui ära anda ei või. Aitäh!

Juhataja: Kas härra Saatpalu annab meile nõu, mida me edasi teeme? Palun!

L. Saatpalu: Küsimuse keerulisuse tõttu mina ühinen proua Hänni ettepanekuga, ja ma teeksin seda võrdlemisi kategoorilises vormis. Aitäh!

Juhataja: Arvesse võttes võrdlemisi kategoorilist vormi, on ettepanek korraldada hääletamine, et otsustada, kas me jätkame § 115 ja § 1 formuleerimise teemat või jääb nii, nagu tegi ettepaneku proua Hänni, et redaktsioonitoimkond tegeleb veel kõnealuse küsimusega, ja siis me tuleme selle juurde tagasi. Mul on palve, et kolleeg härra Vahtre veel kord selgitaks ettepanekut, mille ta tegi. Ja siis hääletame, kas me teeme nii selles protsessuaalses küsimuses, nagu härra Vahtre soovitab, või teeme nii, nagu soovitab proua Hänni. Palun!

L. Vahtre: Austatud kolleegid! Ma palun nimetada asju õigete nimedega! Ma olen sügavalt veendunud, et need, kes soovivad küsimuse lahendamist edasi lükata, teevad seda lihtsalt sellepärast, et neile Hain Rebase pakutud formuleering ei meeldi. Palun seda siis ka nii öelda, ja kui asi läheb hääletamisele, vastu hääletada, aga mitte rääkida, et küsimus on keeruline, küsimus on delikaatne, tuleb veel mõelda ja nii edasi. Sihukest juttu me oleme kõik elus väga palju kuulnud. Seetõttu soovitan läbi viia hääletuse, kes on selle poolt, et hääletada § 1 uut sõnastust. Kui selgub, et tõesti enamus on selle vastu, siis pole mul enam mingeid pretensioone.

Juhataja: Palun see sõnastus veel kord ette lugeda! Siis on meil ka selge, kuidas me edasi käitüksime, kui eelistust leiab see variant, mille pani ette härra Vahtre. Palun!

L. Vahtre: „Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas. Eesti iseseisvus on aegumatu ja võõrandamatu. Kellelgi ei ole õigust alla kirjutada Eesti Vabariigi äraandmise aktile.“

Juhataja: Tänan! Proua Hänni, palun esitada oma ettepanek! Ja seejärel hääletame.

L. Hänni: Minu ettepanek seisnes selles, et pidada § 115 üle nõu riigikaitse toimekonna esimehe, ettepanekute autorite ja võimalik, et ka ekspertidega. Siis me saaksime langetada põhjendatud otsuse.

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Ma arvan, et meile on selge, millised ettepanekud on teinud kolleeg härra Vahtre ja lugupeetud proua Hänni. Kas härrad Kaalep ja Adams soovivad protestida seoses järgneva hääletamisega? Härra Kaalep, palun!

A. Kaalep: Minu märkus on väga pisike. Mulle tundub, et Hain Rebase väljend ei ole keeleliselt kõigile arusaadav. Kui „äraandmine“ kirjutada kokku, siis see tähendaks ka reetmist. Kas Hein Rebas ei oleks nõus asendama seda ebaõnnestunud keelendit väljendiga „loovutamise aktile“? Siis oleks vahest küsimus selgem.

Juhataja: Härra Rebas on sellega päri, vähemalt nii ma mõistsin tema noogutamist. Härra Adams, kas me saame hakata hääletama või on vaja enne sõna võtta? Härra Adams, palun!

J. Adams: Minu märkus oli sama, mis Ain Kaalepil. Mul ei ole selge selle väga arhailise väljendi „äraandmine“ praegune tähendusis. Põhimõtteliselt aga, kuna küsimus on selles, kas probleem oleks fikseeritud §-s 1 või §-s 115, on hääletamise mõte minu jaoks arusaamatu. Täna!

Juhataja: Lugupeetud kolleegid! Me oleme väga üksikutel kordadel hääletanud protsessuaalsetes küsimustes. Reglemendi järgi peaks need küsimused lahendama juhatus, aga arvestades kategoorilisi sõnavõtte, harjutame hääletamist. Loodetavasti on kõigil selge, et on protsessuaalne ettepanek härra Vahtrelt ja proua Hännilt. Ma panen esimesena konkureerivalt hääletamisele proua Hänni kui teematoimekonna juhi tehtud ettepaneku. Kes on selle poolt, et talitada protsessuaalselt edasi nii, nagu pani ette proua Hänni? Hääletame. 18 häält. Teisena panen konkureerivalt hääletamisele ettepaneku, mille esitas kolleeg Vahtre. Hääletame. See variant kogus 14 häält. Asja menetlus on selline, nagu pani ette proua Hänni: redaktsioonitoimekond uurib seda probleemi, võtab arvesse toimunud arutelu ja esitab Assamblee täiskogule uued ettepanekud.

[...]

Juhataja: Suur tänu! Viieandalt toimekonnalt on samuti kolm apellatsiooni. § 117. Viies toimekond teeb meile ettepaneku sõnastada § 117 järgmiselt: „Tegevteenistuses sõjaväelane ei tohi olla Riigikogu ega kohaliku omavalitsuse volikogu liige ega võtta osa erakondade tegevusest.“

A. Erm: Austatud kolleegid! Ma juhin teie tähelepanu sellele, et siin tuleb jälle sisse seesama küsimus, et mis asi on erakond. Ma leian, et poliitiline organisatsioon on parem mõte selles paragrahvis.

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Redaktsioonitoimekond on nõus asendama ka poliitilised organisatsioonid erakondadega, aga sel juhul tuleb seda teksti ühtlustada üle kogu eelnõu.

H. Runnel: Minul on täpsustus keelelisel tasandil. Kui põhitekst on antud mitmuses – „tegevteenistuses sõjaväelased ei tohi kuuluda poliitilistesse organisatsioonidesse“ –, siis pakutud variant ütleb, et tegevteenistuses olev sõjaväelane ei tohi kuuluda erakondadesse. Ma arvan, et võiks ikka jääda „sõjaväelased“, siis oleks ka õigustatud see mitmus – „erakondadesse“.

E. Tarto: Lugupeetud kolleegid! Mul ei ole härra Runneli täpsustuse vastu mitte midagi, kuid ma tahaksin juhtida tähelepanu, et väga suur põhimõtteline vahe on selles, kas me jääme vahepeal redaktsioonitoimkonna poolt pakutud variandile, kus öeldakse, poliitilistesse organisatsioonidesse või siis erakondadesse ei tohi kuuluda. Vahe on selles, et meie soovime, et Eesti Vabariigi kaitsejõud oleksid erakondlikus mõttes poliitikavabad, aga oleksid rahvuspoliitilised, nad oleksid patriootilised organisatsioonid. Ja selles mõttes see on täiesti põhimõtteline asi, mis praegu läheb hääletamisele. Kui me läheme seda teed, et üldse ei tohi võtta poliitilistest organisatsioonidest osa, see tähendab, et ei tohi olla mingisugustes veteranide organisatsioonides ega üleüldse mitte mingisugustes rahvuspoliitilistes organisatsioonides. Ja siis tekib ka küsimus, et mis see ongi, kas see on nihilistide armee või mis see on. Sellepärast minu ettekujutus ja ka kogu toimkonna ettekujutus on, et armee ei tohi olla erakondlikus mõttes poliitiline, aga rahvuspoliitilises mõttes peab olema. Nii et asi on selge ja ma toetan apellatsiooni.

Juhataja: Täna! Kas on võimalik alustada hääletamist? Konkureerivalt on hääletamisel kaks varianti. Esiteks § 117 tekst nii, nagu see on esitatud leheküljel 17. Ja teiseks § 117 tekst, nagu see on esitatud viienda toimkonna apellatsioonis. Ma loen selle veel kord ette: „Tegevteenistuses sõjaväelane ei tohi olla Riigikogu või kohaliku omavalitsuse volikogu liige ega võtta osa erakondade tegevusest.“ Kes on selle poolt, et § 117 jääks põhitekst, nagu see on esitatud leheküljel 17? Hääletame. Poolt 4. Kes on selle poolt, et jääks viienda toimkonna poolt esitatud apellatsioon? Hääletame. Poolt 15. Assamblee on langetanud eelistuse § 117 tekstile, nagu selle pani ette viies toimkond oma apellatsioonis. Viendal toimkonnal on apellatsioon ka §-le 118 teise lause osas. Nimelt teeb toimkond ettepaneku sõnastada teine lause järgmiselt: „Riigikaitse korralduse rahuajal määrab rahuaja riigikaitse seadus, sõja ajal sõjaaja kaitseseadus.“ See on nüüd küsimus, mis haakub juba meie poolt täna hääletatuga.

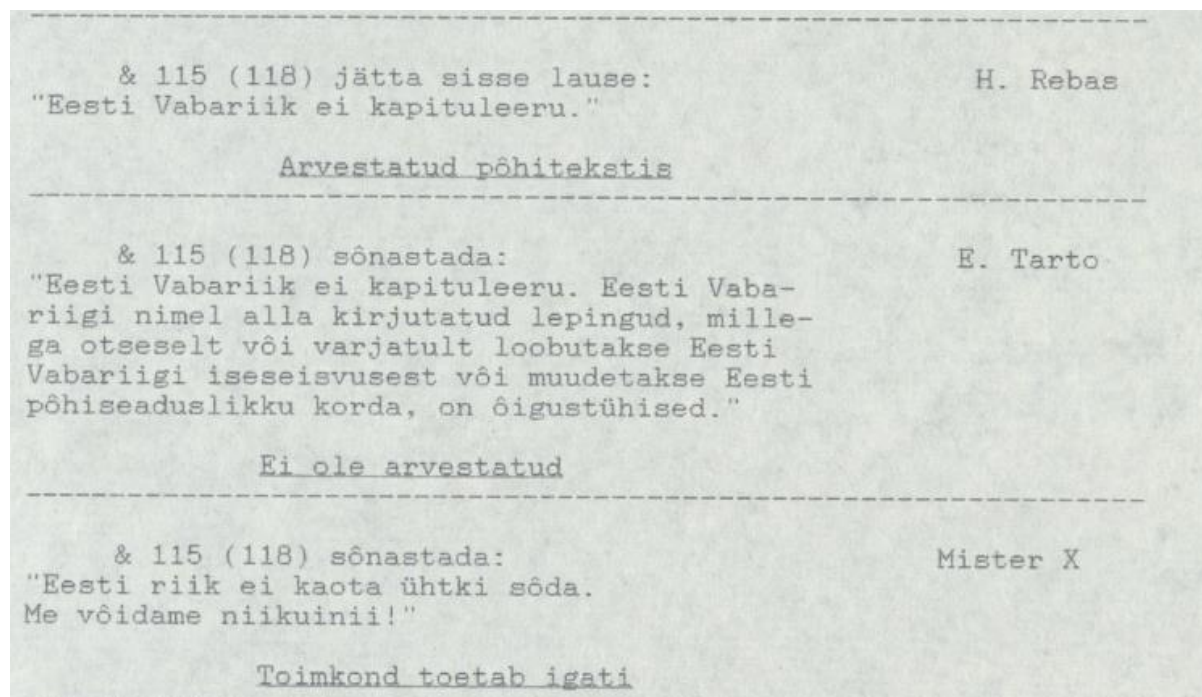
L. Hänni: Redaktsioonitoimkond pooldab formuleeringut, et riigikaitse korralduse määrab seadus, ja meil tuleks arvestada ka § 119 hääletuse tulemusi.

E. Tarto: Lugupeetud kolleegid! Ma käsitlen § 119 hääletust põhimõttelisena ja sellisel juhul luban endale toimkonna nimel see apellatsioon tagasi võtta, sest sellel ei ole mõtet, kui me §-s 119 hääletame juba alternatiivi poolt. Aitäh!

Juhataja: Suur tänu! Selle apellatsiooni tõstame kõrvale. Kas sellega on ammendatud ka riigikaitse toimkonna apellatsioonid, härra Tarto?

E. Tarto: Täna küll. Ja ma arvan, et ma saan õigesti aru, et ka § 115 saatus jääb lahtiseks, kuna redaktsioonitoimkonnale on esitatud mitmeid ettepanekuid.

Redaktsioonitoimkonnale 22.-27.11.1991 laekunud ja 22.-23.11.1991 PA täiskogu istungist menetluse jäänud ettepanekud:²¹

PA 29.11.1991 redaktsioon²²

X peatükk

Riigikaitse

§ 118. Eesti Vabariik ei kapituleeru.

ALTERNATIIV: § 118 välja jätta.

§ 119. Eesti Vabariigi kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras. Usulistel või eetilistel motiividel relvateenistusest keeldu ja on seaduses ettenähtud korras kohustatud osalema tsiviilteenistuses.

§ 120. Tegevteenistuses sõjaväelane ei tohi olla valitaval või määrataval riiklikul tsiviilametikoal ega osa võtta erakondade tegevusest.

§ 121. Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi kaitseväest ja seaduses sätestatud korras kinnitatud riigikaitseorganisatsioonidest.

Riigikaitse korralduse sätestab seadus.

§ 122. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Riigivanem. Eesti kaitsejõude juhib kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge ülemjuhataja nimetatakse ametisse ja vabastatakse ametist Riigikogu poolt Riigivanema ettepanekul.

²¹ ERA.R-2324.1.16, 1 220.

²² ERA.R-2324.1.4, 1 146.

§ 123. Riigikogu kuulutab Riigivanema ettepanekul välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel. Sõjalise kallaletungi korral kuulutab Riigivanem välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni.

§ 124. Elanikkonda või Põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord riigis või mõnes tema osas. Erakorralise seisukorra korralduse, Riigikogu, Riigivanema, valitsuse ja kaitseväge ülemjuhataja volitused ja pädevuse erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal sätestab seadus.

PA 29.11.1991 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Nüüd peatükist "Riigikaitse". Selle peatüki esimeses paragrahvis on endiselt kirjas alternatiiv. Põhitekst on lühem, siin on arvestatud härra Hain Rebase ettepanekut, et Eesti Vabariik ei kapituleeru. Sellisel lühikesel kujul sätestub see §-s 118. Redaktsioonitoimkonnas toimus arutelu koos riigikaitsetoimkonna esindaja härra Tammega. Tema oli nõus, et antud paragrahv võiks olla sellisel lühikesel kujul, ja niimoodi on see ka praegusesse teksti sisse kirjutatud. Igal juhul jääb ka redaktsioonitoimkond oma alternatiivettepaneku juurde, et § 118 ei ole põhiseaduses tingimata vajalik. Aga otsustamise õigus jääb siin Põhiseaduslikule Assambleele. Paragrahvis 123 on täpsustus: "Riigikogu kuulutab riigivanema ettepanekul välja sõjaseisukorra." Lisandunud on "riigivanema ettepanekul".

[...]

L. Hänni: Austatud juhatus! Lugupeetud kolleegid! Redaktsioonitoimkond püüdis tunni aja jooksul liigitada teie pöördumised ja jõuda selgusele, mis tuleb kohe hääletamisele ning mille suhtes võime veel võtta mõtlemisaega ja jätta need töösse. Ma püüan teile nüüd anda pildi sellest, milline oleks meie edasine töökorraldus täna, millistes paragrahvides oleks vaja avada läbirääkimised ja mida hääletada. [...]

L. Hänni: [...] Härra Enn Tartolt on laekunud ettepanek § 115, meie praeguses numeratsioonis § 118 kohta. See puudutab Eesti Vabariigi kapitulatsiooni punkti. Tal on ettepanek sõnastada see järgmiselt: "Eesti Vabariik ei kapituleeru Eesti Vabariigi nimel. Jõu ähvardusel alla kirjutatud lepingud, millega otseselt või varjatult loobutakse Eesti Vabariigi riiklikust iseseisvusest või muudetakse Eesti Vabariigi põhiseaduslikku korda, on õigustühised." Redaktsioonitoimkond ei toetanud seda ja seetõttu langetab otsuse assamblee.

[...]

L. Hänni Järgmine apellatsioon minu materjalide järgi puudutab § 118. See paragrahv on olnud meil juba pikemat aega kõne all. Apellatsiooni on esitanud härra Enn Tarto. Ta esitab ettepaneku sõnastada § 118 järgmiselt: "Eesti Vabariik ei kapituleeru. Eesti Vabariigi nimel jõu ähvardusel alla kirjutatud lepingud, millega otseselt või varjatult loobutakse Eesti Vabariigi riiklikust iseseisvusest või muudetakse Eesti Vabariigi põhiseaduslikku korda, on õigustühised." Selle paragrahvi kohta on redaktsioonitoimkond pakkunud omapoolse alternatiivi: jätta § 118 välja. Meie põhjendus seisnes selles, et Eesti Vabariigi põhiseadus, nagu see praegu on välja kujunemas Põhiseaduslikus Assamblees, sisaldab endas juba mitmeid sätteid, mis peaksid garanteerima meie riikliku iseseisvuse ja sõltumatuset ning vältima selle võõrandamist ka kõrgete ametiisikute poolt. Härra Enn Tarto pakutud sõnastuse teine lause

ütleb, et need lepingud, millega loobutakse põhiseaduslikust riigikorrast või muudetakse seda, on õigustühised. See on iseenesestmõistetav, sest seadus ei anna võimalust selliseid lepinguid põhiseaduslikul teel sõlmida. Siin on tegemist omamoodi tautoloogiaga. Redaktsioonitoimkond arvab, et me peame vältima juriidiliselt ebakorrektsete sätete sissevõtmist põhiseadusesse.

Juhataja: Proua Hänni! Paragrahvi 118 kohta tundub olevat kolm alternatiivi: "Eesti Vabariik ei kapituleeru", § 118 välja jätta ja kolmandaks § 118 sõnastus, mille on esitanud härra Tarto. Muidugi on olemas veel neljas variant, mida me kõik kindlasti toetame, mis on ka teie ees kirjas: Eesti riik ei kaota ühtki sõda, me võidame niikuinii. Ma usun, et selle ettepaneku vastu keegi ei ole ja kindlasti aitaks ka selle mõtte kirjutamisest põhiseadusesse.

L. Hänni: Jah, põhitekst, mida me ei kommenteerinud, pärineb härra Hain Rebase ettepanekust. Me arutasime nimetatud sätet koos riigikaitsetoimkonna esindaja Rein Tammega ja tookord jõudsimme kokkuleppele, et selline lühike tekst võiks rahuldada ka riigikaitsetoimkonda. Aga antud juhul on meil tõepoolest valida kolme võimaluse vahel.

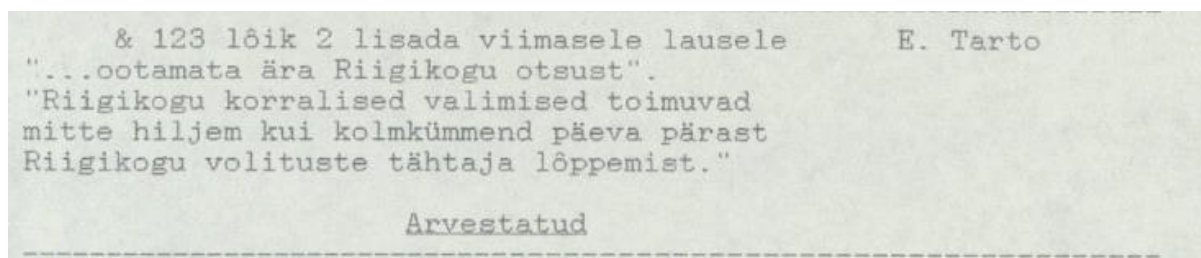
E. Tarto: Ma olen Põhiseadusliku Assamblee juhatajaga nõus: tegemist on minu meelest tõepoolest kolme variandiga. Üks on see, et Eesti Vabariik ei kapituleeru, teine, et üleüldse see paragrahv välja jätta, ja kolmas on minu redaktsioon. Siin ma juhin tähelepanu, et välja jagatud tekstis on kaks sõna ära jäänud. Redaktsioonis on nii, et Eesti Vabariik ei kapituleeru, Eesti Vabariigi nimel jõu ähvardusel alla kirjutatud lepingud, millega otseselt või varjatult loobutakse Eesti Vabariigi riiklikust iseseisvusest või muudetakse Eesti Vabariigi põhiseaduslikku korda, on õigustühised. Ma arvan, et see on ka piisav. Me oleme siin juba selgitanud neid poolt- ja vastuargumente. Ma ei tahaks olla nõus Liia Hänni selgitusega, et see sõnastus ei ole piisavalt korrektne. Sõnastust saab ju parandada, kui see pole korrektne. Ma usun, et on võimalik põhimõtet hääletada. Aitäh!

Juhataja: Tänan! Härra Rebas ei võta paraku täna istungist osa. Kas ta on volitanud kedagi kaitsma põhimõtet, mille ta on esitanud – "Eesti Vabariik ei kapituleeru"? Härra Tarto rääkis samast küsimusest, kuid esitas pisut pikema teksti. Ei ole. Lugupeetud kolleegid! Seekord on küll vajalik konkureeriv hääletamine, sest meil on kolm varianti. Need kolm varianti on: § 118 põhitekst "Eesti Vabariik ei kapituleeru", teiseks § 118 välja jätta, kolmandaks – härra Tarto esitatud § 118 sõnastus "Eesti Vabariik ei kapituleeru. Eesti Vabariigi nimel jõu ähvardusel alla kirjutatud lepingud, millega otseselt või varjatult loobutakse Eesti Vabariigi iseseisvusest või muudetakse Eesti Vabariigi põhiseaduslikku korda, on õigustühised." Need kolm varianti lähevad konkureerivalt hääletamisele. Alustame. Kes on selle poolt, et põhiseadusesse jääks § 118 põhitekstina "Eesti Vabariik ei kapituleeru"? Hääletame. Poolt on 8. Teine variant. Kes on selle poolt? Hääletame. Poolt on 17. Kolmas variant. Kes on selle poolt, et sõnastada § 118 nii, nagu tegi ettepaneku härra Tarto? Hääletame. Poolt on 13. Teine voor. Kes on selle poolt, et § 118 välja jätta? Hääletame. Poolt on 20. Teine küsimus: kes on selle poolt, et sõnastada § 118 nii, nagu tegi ettepaneku härra Tarto? Hääletame. Poolt on 12. Teises voorus on 20 häälega võitnud teine variant, mille sisu on see, et jätta § 118 välja. Paragrahv 123.

L. Hänni: Paragrahvi 123 lõike 2 kohta oli viiendal toimkonnal ettepanek lisada viimasele lausele "ootamata ära Riigikogu otsust". Redaktsioonitoimkond arvestas seda ettepanekut ja meil ei ole vajadust siin hääletada.

Juhataja: Kas on proteste? Ei ole. Jätkame.

PA 29.11.1991 redaktsioonile 04.12.1991 seisuga laekunud ja 29.11.1991 istungist menetlusse jäänud redaktsioonitoimkonnale esitatud ettepanek:²³

PA 06.12.1991 redaktsioon²⁴

X peatükk

Riigikaitse

§ 119. Eesti Vabariigi kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras. Usulistel või eetilistel motiividel relvateenistusest keelduja on seaduses ettenähtud korras kohustatud osalema asendusteenistuses.

§ 120. Tegevteenistuses kaitseväelane ei tohi olla valitaval või määrataval riiklikul tsiviilametikoal ega osa võtta erakondade tegevusest.

§ 121. Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi kaitseväest ja seaduses sätestatud korras loodud riigikaitseorganisatsioonidest.

Riigikaitse korralduse sätestab seadus.

§ 122. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Riigivanem. Eesti kaitsejõude juhib kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge ülemjuhataja nimetatakse ametisse ja vabastatakse ametist Riigikogu poolt Riigivanema ettepanekul.

§ 123. Riigikogu kuulutab Riigivanema ettepanekul välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Sõjalise kallaletungi korral kuulutab Riigivanem välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 124. Elanikkonda või põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord riigis või mõnes tema osas.

Erakorralise seisukorra korralduse, Riigikogu, Riigivanema, valitsuse ja kaitseväge ülemjuhataja volitused ja pädevuse erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal sätestab seadus.

²³ ERA.R-2324.1.16, l 226.

²⁴ ERA.R-2324.1.24, l 75.

PA 06.12.1991 istungi stenogrammist:

L. Hänni: Riigikaitse peatükis on redaktsioonilised parandused. Ma juhiksin tähelepanu ainult ühele terminoloogilisele muudatusele. See on § 119 teises lõikes, kus varem olnud "tsiviilteenistus" on asendatud mõistega "asendusteenistus".

PA 07.12.1991 redaktsioon²⁵

X peatükk

Riigikaitse

§ 119. Eesti Vabariigi kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras.

Usulistel või eetilistel motiividel relvateenistusest keelduja on seaduses sätestatud korras kohustatud osalema asendusteenistuses.

§ 120. Tegevteenistuses kaitseväelane ei tohi olla valitaval või määrataval riiklikul tsiviilametikohal ega osa võtta erakondade tegevusest.

§ 121. Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi kaitseväelastest ja seaduses sätestatud korras loodud riigikaitseorganisatsioonidest.

Riigikaitse korralduse sätestab seadus.

§ 122. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Riigivanem. Eesti kaitsejõude juhivad kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge ülemjuhataja nimetatakse ametisse ja vabastatakse ametist Riigikogu poolt Riigivanema ettepanekul.

§ 123. Riigikogu kuulutab Riigivanema ettepanekul välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Sõjalise kallaletungi korral kuulutab Riigivanem välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 124. Elanikkonda või põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord riigis või mõnes tema osas.

Erakorralise seisukorra korralduse sätestab seadus.

§ 124 A. Riigikogu, Riigivanema, valitsuse ja kaitseväge ülemjuhataja volitused ja pädevuse erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal sätestab seadus.

²⁵ ERA.R-2324.1.24, 198.

Riigikaitse

X peatükk

§ 116. Eesti Vabariigi kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras. Usulistel või eetilistel motiividel relvateenistusest keelduja on seaduses sätestatud korras kohustatud osalema asendusteenistuses.

§ 117. Tegevteenistuses kaitseväelane ei tohi olla valitaval või määrataval riiklikul tsiviilametikoal ega osa võtta erakondade tegevusest.

§ 118. Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi kaitseväest ja seaduses sätestatud korras loodud riigikaitseorganisatsioonidest.

Riigikaitse korralduse sätestab seadus.

§ 119. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Riigivanem. Eesti kaitsejõude juhib kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge ülemjuhataja nimetatakse ametisse ja vabastatakse ametist Riigikogu poolt Riigivanema ettepanekul.

§ 120. Riigikogu kuulutab Riigivanema ettepanekul välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel. Sõjalise kallaletungi korral kuulutab Riigivanem välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni, ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 121. Sõjaseisukorra ajaks pikenevad Riigikogu, Riigivanema ja kohalike omavalitsuste esinduskogude volitused. Volituste pikenemise korral kuulutatakse valimised välja hiljemalt kolme kuu möödumisel arvates sõjaseisukorra lõpu väljakuulutamiseks.

§ 122. Elanikkonda või põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord riigis või mõnes tema osas.

Erakorralise seisukorra korralduse sätestab seadus.

ALTERNATIIV: lisada § 122 lg.1 lõppu: tähtajaga mitte üle kolme kuu.

§ 123. Riigikogu, Riigivanema, valitsuse ja kaitseväge ülemjuhataja volitused ja pädevuse erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal sätestab seadus.

PA 13.12.1991 istungi stenogrammist:

L. Hänni: [...] Riigikaitse peatükis on meil kõigepealt üks terminoloogiline probleem. Nimelt, kas kasutada mõistet "kaitseväge" või "kaitseväed". Võib tuua argumente "kaitseväge" kasuks, mis ju koosneb erinevatest väeliikidest, või oleks õigem nimetada seda mitmuses – "kaitseväed". Siin tahaksime ära kuulata riigikaitsetoimkonna arvamuse ja võimalik, et ka ekspertidega nõu pidada. Meie põhiseadus peab töötama ka erakorralises seisukorras ja sõjaseisukorras. Üks põhiseaduse teksti analüüsi meetod peakski olema niisugune: põhjalikult läbi töötada need sätted, mis reguleerivad just erakorralist seisukorda ja sõjaseisukorda. Me

²⁶ ERA.R-2324.1.24, 1 112.

leidsime, et kuigi riigikaitse peatükis räägitakse sellest, kuidas sõjaseisukord ja erakorraline seisukord kehtestatakse, on siiski liialt vähe öeldud riigielu korralduse kohta sõja- ja erakorralise seisukorra ajal. Me püüdsime siin leida ja täiendada erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra korda, tuues sisse § 121, kus on väljendatud mõte, et sõjaseisukorra ajal ei tohiks minna valimistele, ei tohiks valida ei Riigikogu, riigivanemat ega kohalikke omavalitsusi, kui nende volituste aeg saab just siis täis. See võib olla ohtlik ja seda on vaja põhiseaduslikult välistada.

[...]

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Järgmine alternatiiv on §-s 122. See alternatiiv tekkis põhiliselt härra Schwartzi, Ameerika professori märkuste tõttu. Nimelt leidis ta, et meie põhiseaduse eelnõus on liiga kergelt üle libisetud sellest probleemist, mis seondub erakorralise ja sõjaseisukorra kehtestamisega riigis. Ta leidis, et põhiseadus peab endas sisaldama ka teatud garantiisid ja reguleerivaid norme selle väga keerulise olukorra jaoks, kust tagasipöördumine normaalse elukorralduse juurde võib mõningatel juhtudel olla pärsitud. Redaktsioonitoimkond ei jõudnud loomulikult kogu seda keerulist temaatikat väga põhjalikult läbi töötada. Meie ettepanekul tekkis riigikaitse peatüki juurde § 121, mille põhiline mõte seisneb selles, et sõjaseisukorra ajal ei minda valimistele, kuid reguleerimata on erakorralise seisukorra täpsem korraldus, mis on jäetud seaduse sätestada. Põhiseaduses oleks aga vaja paika panna vähemalt mingisugune piirang, mis võimaldab normaalselt väljuda erakorralisest seisukorrast. Sellest tulenevalt annabki redaktsioonitoimkonna poolt teksti kirjutatud alternatiiv võimaluse lõpetada erakorraline seisukord normaalsel teel, mis on sätestatud põhiseadusega, s. t. erakorralist seisukorda ei tohi riigis kehtestada mitte üle kolme kuu. Selle tähtaja saabumisel lõpeb erakorraline seisukord või siis peab Riigikogu selle lõpetamiseks vastava otsuse langetama. Säärane säte oli ka Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseaduses, kus, tõsi küll, oli antud kaitseisukorra jaoks pikem tähtaeg – see võis olla kuni aasta. Arvestades aga tänapäevast protsesside kiirust, me leidsime, et aasta on liiga pikk aeg, ja jäime pidama kolme kuu peale. Me loodame, et ka assamblee liikmed ütlevad siin välja oma seisukoha, kas põhiseaduses peetakse vajalikuks piirata erakorralise seisukorra kestust või ei.

Juhataja: Tänan! Kas tematoimkonna poolt on kommentaari oodata? Ei näi olevat. Igal juhul on sõna härra Runnelil.

H. Runnel: Mul on küsimus lugupeetud ettekandjale. Kas redaktsioonitoimkonnas oli kestuse suhtes ka muid võimalusi kõne all? Kui me tuleme süsteemist, mis on olnud muu maailma käsitluses ebaloomulik ja see ebaloomulik asi kehtis mitukümmend aastat, siis see kolm kuud tundub natuke lühikesena.

Juhataja: Palun, mikrofon proua Hännile!

L. Hänni: Lugupeetud härra Runnel! Redaktsioonitoimkond arutas ka seda 50-aastast erakorralist seisukorda, mis meil oli. Kõige lühem tähtaeg, mida me kaalusime, oli üks kuu. Me siiski leidsime, et vähemalt diskussiooni aluseks võiks olla tähtaeg kolm kuud, mille jooksul peaks selguma, mis suunas sündmused arenevad. Antud säte ei võta Riigikogult võimalust vajaduse korral sõjaseisukorda või erakorralist seisukorda veel kord kehtestada. Ainult et see annab normaalse põhiseadusliku tee erakorralise seisukorra lõpetamiseks, mis on eriti vajalik sel juhul, kui Riigikogu mingil põhjusel peaks olema huvitatud riigis erakorralise seisukorra säilitamisest.

Juhataja: Tänan! Sõna on härra Kaalepil.

A. Kaalep: Väike keeleline märkus. Sõnastaksin selle paragrahvi kolmanda rea niimoodi: erakorralise seisukorra riigis või mõnes tema osas kõige enam kolmeks kuuks.

Juhataja: Tänan! See kõlab tõepoolest paremini ja väljendab seda mõtet täpsemalt. Kas on veel sõnasoovijaid? Palun, härra Seppa!

Ü. Seppa: Aitäh! Mul on üks niisugune küsimus. Kui me selle niimoodi siin sõnastame, kas see tähendab siis seda, et erakorraline seisukord lõpeb, kui kolm kuud on täis saanud, et kõik kodanikud võivad lugeda selle lõppenuks, või peab siis antama riiklik määrus või korraldus või midagi selle kohta, et see on tõesti lõppenud?

Juhataja: Niisiis, kas see lõpeb automaatselt või eraldi seadusega? Kas proua Hänni võib seda kommenteerida?

L. Hänni: Käesolevat sätet tuleks mõista nii, et see seab Riigikogule teatud piirangud. Riigikogu oma otsuses, millega kuulutatakse välja erakorraline seisukord, peab arvestama kolme kuu piirangut. Ta ei saa seda teha pikemaks perioodiks, küll aga võib ta seda teha lühemaks perioodiks.

Juhataja: Selge. Ilmselt vajab see isegi omaette sätestamist, sest Riigikogu võib välja kuulutada erakorralise olukorra ilma selle lõppu määramata. Küsimus, nagu ma aru saan, oli just nimelt selles. Kas siis kolme kuu möödudes on vaja eraldi otsust või lõpeb see seisukord automaatselt? Ma arvan, et praegu me ei aruta seda, vaid küsimus on selles, kas selline piirang on vajalik või mitte. Rohkem sõnasoovijaid ei näi olevat. Ma panen hääletusele § 122 alternatiivse sõnastuse, mida me, nagu me nägime, võime ka sõnastuslikult muuta, kuid millega sätestatakse, et erakorralist seisukorda ei saa korruga välja kuulutada kauemaks kui kolmeks kuuks. Kes on selle ettepaneku vastuvõtmise poolt? Hääletame. Hääletega 34 poolt ja 2 vastu, erapooletuid ei olnud, on Põhiseaduse Assamblee otsustanud võtta sisse alternatiivis esitatud mõtte.

PA 13.12.1991 redaktsiooni II versioon²⁷

X peatükk

Riigikaitse

§ 114. Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras. Usulistel või eetilistel motiividel relvateenistusest keelduja on seaduses sätestatud korras kohustatud osalema asendusteenistuses.

§ 115. Tegevteenistuses kaitseväelane ei tohi olla valitaval või määrataval riiklikul tsiviilametikohal ega osa võtta erakondade tegevusest.

§ 116. Eesti kaitsejõud koosnevad kaitseväest ja seaduses sätestatud korras loodud riigikaitseorganisatsioonidest. Riigikaitse korralduse sätestab seadus

²⁷ ERA.R-2324.1.4, 1 167–168.

§ 117. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Riigivanem. Eesti kaitsejõude juhib kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge ülemjuhataja nimetatakse ametisse ja vabastatakse ametist Riigikogu poolt Riigivanema ettepanekul.

§ 118. Riigikogu kuulutab Riigivanema ettepanekul välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel. Sõjalise kallaletungi korral kuulutab Riigivanem välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni, ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 119. Sõjaseisukorra ajaks pikenevad Riigikogu, Riigivanema ja kohalike omavalitsuste esinduskogude volitused. Volituste pikendamise korral kuulutatakse valimised välja hiljemalt kolme kuu möödumisel arvates sõjaseisukorra lõpu väljakuulutamisest.

§ 120. Elanikkonda või põhiseaduslikku riigivõimu ähvardava ohu korral on Riigikogul õigus kuulutada välja erakorraline seisukord riigis või mõnes tema osas kõige enam kolmeks kuuks.

Erakorralise seisukorra korralduse sätestab seadus.

§ 121. Riigikogu, Riigivanema, valitsuse ja kaitseväge ülemjuhataja volitused ja pädevuse erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal sätestab seadus.

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 24.01.1992 koosoleku protokollist:²⁸

Truuväli: § 114 lg 2 „eetilistel“ asemel „kõlbelistel“ . Tuua juurde lg 3. § 119 lg 2 Raidla projektist. Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi huvides ette teisiti, on kaitsejõududes ja tööteenistuses olevatel kodanikel kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Piirata ei saa põhiseaduse §-des ... ette nähtud õiguseid ja vabadusi. Lähemalt määrab kaitsejõududes ja tööteenistuses olevate kodanike õigusliku seisundi seadus.

Hänni: Põhiseaduses ei ole sätestatud kaitsejõudude eesmärk. On see puudus?

Truuväli: § 114 lg 1 on see „riigikaitse“ sõnaga öeldud ja sellest piisab täiesti.

§ 115. Vare: „tsiviilametikoht“ halb termin. Mis on uudne? Truuväli: Ükski soldat ega ohvitser ei või kuuluda erakonda, kas nii? Eller: Jah. Vare: Ei tohi olla erakonna liige, nii võib olla. Kask: See piirang peab olema põhiseaduses. Sõnastada erakondade kuuluvuse keeld ja lähme edasi. Vare: Aga kas pangas võib sõjaväeohvitser olla? Vist ei. § 115: Tegevteenistuses olev kaitseväelane ei tohi olla mõnel muul valitaval või määrataval ametikohal ega kuuluda erakonda.

Truuväli: Riigikaitse, relvateenistus, kaitseväelane. Kas komisjonil ei tekkinud nende kolme mõistega probleeme? Üks ja sama jutt eri nimedega. Kama: Ei. Hänni: Tegevteenistuses olev kodanik ei tohi olla...Aktsepteeritakse.

§ 116. Vare: kas lg 1 on üldse vajalik? Eller: Sooviti Kaitseliitu põhiseadusesse. Kas siis lugeda üles kõik olevaolevad ja tulevad organisatsioonid?

Praegune vaidlus nii toores, et selline sõnastus on kompromiss. Vare: Üks võimalus on lõige välja võtta, teine võimalus, kui kaitseliit on probleemiks, sõnastada: vabatahtlikud ja riiklikud

²⁸ ERA.R-2324.1.25, l 150–152.

organisatsioonid. Eesti kaitsejõudude ja Riigikaitse korralduse sätestab seadus. Truuväli: tekivad sõnastuslikud probleemid. Eller: Kui kaitseliit jääb välja, tekib täiskogus probleem. On isikuid, kes nõuavad selle sisse panemist. Kama: Nõus lg 1 välja jätma. Lang: II peatükini ei saaks viia? Põld: ei saaks hästi.

§ 116. Hänni: Eesti kaitseväge ja riigikaitse organisatsioonide korralduse sätestab seadus. Riigikaitse korralduse rahu ajal sätestab rahuaja riigikaitse seadus ja sõja ajal sõjaaja riigikaitse seadus.

§ 117. Kama: Katsuks teha 2 persooni: Ülemjuhataja ja juhtaja. Tupp: Üks rahu ajal ja teine sõja ajal. Eller: Juhtaja on rahu ajal. Ülemjuhataja on nimetatud, on teine olukord. Kama: lg 2: Eesti Vabariigi kaitseväge ja riigikaitseorganisatsiooni juhib rahu ajal kaitseväge juhtaja, sõjaseisukorra ajal kaitseväge ülemjuhataja. Kaitsevägejuhtaja ja ülemjuhataja nimetatakse ja vabastatakse ametist Riigikogu poolt presidendi ettepanekul. Eller: Nupule vajutamise moment. Riigikogu võib lõpetada sõjaseisukorra. Vare: Sõda saab pidada vaid ainuisikuliselt. Riigikogu demokraatia on loosung.

§ 118 lg 2 juurde „ning nimetab kaitseväge ülemjuhataja, ootamata...“

§ 119 + § 120 erakorraline olukord. Põld: Erakorraline seisukord: „elanikkonda ähvardab oht“ tuleks välja jätta. Riigikogu koosseisu enamus võib ohu korral Eesti põhiseaduslikule korrale presidendi või valitsuse ettepanekul välja kuulutada. Eller: Juhiks tähelepanu riigi rahakotile. Muidu aktsepteerin skeemi. Terves riigis välja kuulutada Kallaste viinamässi pärast erakorraline olukord on liiga kallis. Kama: On kontseptsioonide erinevus. 1) erakorraline seisukord: põhiseadusliku riigikorra kukutamine 2) eriolukord: suu- ja sõrataud. Vaidlustaks selle. Võiks olla vaid erakorraline seisukord. Truuväli: Need terminid olnud 200 aastat selgelt piiritletud. Põld: Erilisi lisakulutusi ei nõua erakorraline seisukord. Kas erikord võib anda valitsusele midagi? Kui ta teeb rumala otsuse, teeb Riigikogu järelused. Hänni: Kas on vaja fikseerida eriolukord ja erakorraline seisukord? Tuleb mõlemad aktsepteerida. Kama: 3 kuud, miks selline aeg?

§ 119 lg 2 vt. Raidla projekt § 124 lg 2.

Lang: Presidendil ei ole õigust iseseisvalt välja kuulutada. Riigikogul on prioriteet. Kama: Toetan Langi. Põld: Presidendi osa. Riigikogu ei ole tõesti koos. Reede õhtul tekib mäss. Miks ei või president välja kuulutada? Truuväli: Lisaks „seadlusega“, see nõuaks peaministri kaasallkirja. Lang: Tähtsustame üle erakorralise seisukorra.

Viimane lause: § 118 lg 2 „sõjalise kallaletungi korral või kui Riigikogu on erakorralise seisukorra ajal takistatud kokku tulemast, kuulutab president välja sõjaseisukorra...“. Eriarvamusele jäävad R. Vare, R. Lang. Ei soovi presidendile sellist õigust. Paneme alternatiivid: Raidla: § 124 lg 2. Põld: Took uue paragrahvi sisse. Milliseid õigusi ja vabadusi võib piirata. Vare: Küsimus võimalikust lülitumisest põhiseaduse teksti: Kaitsenõukogu. Minu nägemusel Rahvuslik Julgeolekunõukogu. Kama: Kaitsenõukogu oli algselt sees, kuid ameteid nimetama ei hakkaks. Vare: see, jah, seaduse asi. Lang: kas võib väljaspoole täitevvõimu mingit struktuuri tekitada. Hänni: Kaitsenõukogu või Riigikaitse nõukogu, Rahvuslik Kaitsenõukogu, Rahvuslik Julgeolekunõukogu. Vare: Võtan nimetuse ettepaneku tagasi.

Põld: § 119 - § 121 ühendaks. Riigikogu ei valita ja tema volitusi ei lõpetata sõjaseisukorra, samuti erakorralise seisukorra ajal. Raidla projekt § 126. Kama: kas lg 1 järgi presidenti saab valida?

§ 121 välja.

PA 26.01.1992 redaktsioon²⁹

X peatükk

Riigikaitse

§ 114. Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras. Usulistel või kõlbelistel motiividel relvateenistusest keelduja on seaduses sätestatud korras kohustatud osalema asendusteenistuses.

Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi huvides ette teisiti, on kaitseväes ja asendusteenistuses olevatel kodanikel kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Piirata ei saa põhiseaduse §-des ettenähtud õigusi ja vabadusi.

Lähemalt sätestab kaitseväes ja asendusteenistuses olevate kodanike õigusliku seisundi seadus.

§ 115. Tegevteenistuses olev kodanik ei tohi olla mõnel muul valitaval või määrataval ametikohal ega kuuluda erakonda.

§ 116. Eesti kaitseväge ja riigikaitse organisatsioonide korralduse sätestab seadus.

Riigikaitse korralduse rahu ajal sätestab rahuaja riigikaitse seadus ja sõja ajal sõjaaja riigikaitse seadus.

§ 117. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on President.

Presidendi juures on nõuandvaks organiks Riigikaitse nõukogu, mille koosseisu ja ülesanded sätestab seadus.

Eesti kaitseväge ja riigikaitse organisatsioone juhib rahu ajal kaitseväge juhataja, sõjaseisukorra ajal kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge juhataja ja ülemjuhataja nimetatakse ja vabastatakse ametist Riigikogu poolt Presidendi ettepanekul.

§ 118. Riigikogu kuulutab Presidendi ettepanekul välja sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Sõjalise kallaletungi korral kuulutab President välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni ning nimetab kaitseväge ülemjuhataja ootamata ära Riigikogu otsust.

²⁹ ERA.R-2324.1.24, l 136–137.

§ 119. Riigikogu koosseisu enamuse võib ohu korral Eesti põhiseaduslikule korrale Presidendi või valitsuse ettepanekul välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid kõige kauem kolmeks kuuks.

Erakorralise seisukorra korralduse sätestab seadus.

ALTERNATIIV: lisada lg.2 senise lg.2 ette: Riigikogu istungjärkude vahelisel ajal võib President ohu korral Eesti põhiseaduslikule korrale oma seadlusega välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid kõige kauem kolmeks kuuks. Erakorralise seisukorra välja kuulutamisel kutsub President viivitamatult kokku Riigikogu ja esitab erakorralise seisukorra välja kuulutamise otsuse talle kinnitamiseks. Riigikogu teeb otsuse oma koosseisu häälteenamusega. Kui Riigikogu jätab Presidendi otsuse kinnitamata, siis lõpeb erakorraline seisukord Riigikogu otsuse välja kuulutamisel.

§ 119A. Erakorralise või sõjaseisukorra ajal võib riikliku julgeoleku ja avaliku korra huvides seaduses sätestatud juhtudel ja korras piirata isikute õigusi ja vabadusi ning panna kohustusi. Piirata ei või õigusi ja vabadusi, mis on sätestatud põhiseaduse §-des....

§ 120. Riigikogu, Presidendi ja kohalike omavalitsuste esinduskogusid ei valita ning tema volitusi ei lõpetata sõjaseisukorra, samuti erakorralise seisukorra ajal.

Riigikogu, Presidendi ja kohaliku omavalitsuse esinduskogude volitused pikenevad, kui nad lõpeksid erakorralise või sõjaseisukorra ajal või üheksakümmend päeva jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõppemisest. Nendel juhtudel kuulutatakse välja uued valimised üheksakümne päeva jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõpetamisest.

Ekspertgrupi ja redaktsioonitoimkonna 03.02.1992 koosoleku protokollist:³⁰

§ 124 lg 2: Kas „relvateenistus“ või „kaitseväeteenistus“. Aktsepteeritud kaitseväeteenistus.

§ 128: Sõjaline kallaletung – asendada agressiooniga. Agressioon on laiem termin. Siia alla mahub sadamate blokeerimine jm. Aktsepteeriti agressioon.

PA 06.02.1992 redaktsioon³¹

X peatükk

Riigikaitse

§ 124. Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seadusega sätestatud alustel ja korras. Usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keelduja on seadusega sätestatud korras kohustatud osalema asendusteenistuses.

Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi huvides ette teisiti, on kaitseväes ja asendusteenistuses olevatel isikutel kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Piirata ei tohi

³⁰ ERA.R-2324.1.25, l 180.

³¹ ERA.R-2324.1.24, l 163–164.

Põhiseaduse §-des 8 lg 3 ja 4, 11-18, 20-28, 32, 33, 36-43, 44 lg 1 ja 2 ning 49-51 ettenähtud õigusi ja vabadusi. Kaitseväes ja asendusteenistuses olevate isikute õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 125. Tegevteenistuses olev isik ei tohi olla muus valitavas või määratavas ametis ega osa võtta ühegi erakonna tegevusest

§ 126. Eesti kaitseväge ja riigikaitse organisatsioonide korralduse sätestab seadus.

Riigikaitse korralduse sätestavad Rahuaja riigikaitse seadus ja Sõjaaja riigikaitse seadus.

§ 127. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Vabariigi President. Vabariigi Presidendi juures on nõuandvaks organiks Riigikaitse Nõukogu, kelle koosseisu ja ülesanded sätestab seadus.

Eesti kaitseväge ja riigikaitse organisatsioone juhib rahu ajal kaitseväge juhataja, sõjaseisukorra ajal kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge juhataja ja ülemjuhataja nimetatakse ning vabastatakse ametist Riigikogu poolt Vabariigi Presidendi ettepanekul.

§ 128. Riigikogu kuulutab - Vabariigi Presidendi ettepanekul välja sõjaseisukorras mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel. Agressiooni korral Eesti Vabariigi vastu. Kuulutab Vabariigi President välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni ning nimetab kaitseväge ülemjuhataja. ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 129. Ohu puhul Eesti põhiseaduslikule korrale võib Vabariigi Presidendi või Vabariigi Valitsuse ettepanekul Riigikogu oma koosseisu häälteenamusega välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid kõige kauem kolmeks kuuks. Erakorralise seisukorra korralduse sätestab seadus.

§ 130. Erakorralise või sõjaseisukorra ajal võib riikliku julgeoleku ja avalikukorra huvides seadusega sätestatud juhtudel ja korras piirata isikute õigusi ja vabadusi ning panna kohustusi. Piirata ei tohi õigusi ja vabadusi, mis on sätestatud Põhiseaduse §-des 8, 11-18, 20 lg 3, 22, 23, 24 lg 2 ja 4, 25, 27, 28, 36 lg 2, 40, 41, 49 ja 51 lg 1.

§ 131. Riigikogu, Vabariigi Presidenti ja kohalike omavalitsuste esinduskogusid ei valita ning nende volitusi ei lõpetata erakorralise ning sõjaseisukorra ajal.

Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse esinduskogude volitused pikenevad, kui nad lõpeksid erakorralise või sõjaseisukorra ajal või kolme kuu jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõppemisest. Nendel juhtudel kuulutatakse välja uued "valimised kolme kuu jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõpetamisest.

PA 06.02.1992 istungi stenogrammist:

L. Hänni: [...] Peatükk "Riigikaitse". Paragrahvi 124 lõikes 3, mis on uus, võrreldes eelmise eelnõuga, on sätestatud kaitseväeteenistuses oleva kodaniku õiguslik staatus. On tehtud viited nendele põhiseaduse sätetele, mida ei tohi piirata ka kaitseväeteenistuses oleva kodaniku jaoks. Uuesti on taastatud meie vahepealses arutluses kõlanud põhimõte, et Eesti Vabariigi kaitsekontseptsioon või kaitsepõhimõtted peaksid eristama rahuaja režiimi ja sõjaaja režiimi. Vastavalt sellele peaks kaitsejõudude korraldus olema ka korraldatud rahuaja riigikaitse ja

sõjaaja riigikaitse seaduse kohaselt. Samuti on uuesti toodud tagasi see põhimõte, et rahuajal juhiks kaitseväge kaitseväge juhataja, aga sõjaseisukorra ajal nimetaks Riigikogu ametisse kaitseväge ülemjuhataja, kelle volituste ulatus on erinev kaitseväge juhataja omast. Paragrahvis 129 on täpsustatud korda, kuidas võib välja kuulutada erakorralise seisukorra. Meie eelmises versioonis toimus see ainult Riigikogu otsusega, kuid praegu on korda täpsustatud, sätestades, et see toimub Vabariigi Presidendi või Vabariigi Valitsuse ettepanekul Riigikogu koosseisu hääلteenamusega väljakuulutatud otsuse alusel.

PA 07.02.1992 redaktsioon³²

X peatükk

Riigikaitse

§ 125. Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitse seadusega sätestatud alustel ja korras. Usulistel või kõlbelistel põhiustel kaitseväeteenistusest keelduja on seadusega sätestatud korras kohustatud osalema asendusteenistuses.

Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi huvides ette teisiti, on kaitseväes ja asendusteenistuses olevatel isikutel kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Piirata ei tohi Põhiseaduse §-des 8 lg 3 ja 4, 11-18, 21-28, 32, 33, 36-43, 44 lg 1 ja 2 ning 49-51 ettenähtud õigusi ja vabadusi. Kaitseväes ja asendusteenistuses olevate isikute õigusliku seisundi sätestab seadus.

§ 126. Tegevteenistuses olev isik ei tohi olla muus valitavas või määratavas ametis ega osa võtta ühegi erakonna tegevusest

§ 127. Eesti kaitseväge ja riigikaitse organisatsioonide korralduse sätestab seadus.

Riigikaitse korralduse sätestavad Rahuaja riigikaitse seadus ja Sõjaaja riigikaitse seadus.

§ 128. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Vabariigi President.

Vabariigi Presidendi juures on nõuandvaks organiks Riigikaitse Nõukogu, kelle koosseisu ja ülesanded sätestab seadus.

Eesti kaitseväge ja riigikaitse organisatsioone juhib rahu ajal kaitseväge juhataja, sõjaseisukorra ajal kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge juhataja ja ülemjuhataja nimetatakse ning vabastatakse ametist Riigikogu poolt Vabariigi Presidendi ettepanekul.

§ 129. Riigikogu kuulutab Vabariigi Presidendi ettepanekul välja sõjaseisukorras mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Agressiooni korral Eesti Vabariigi vastu kuulutab Vabariigi President välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni ning nimetab kaitseväge ülemjuhataja ootamata ära Riigikogu otsust.

³² ERA.R-2324.1.24, l 190–191.

§ 130. Ohu puhul Eesti põhiseaduslikule korrale võib Vabariigi Presidendi või Vabariigi Valitsuse ettepanekul Riigikogu oma koosseisu häälteenamusega välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid kõige kauem kolmeks kuuks.

Erakorralise seisukorra korralduse sätestab seadus.

§ 131. Erakorralise või sõjaseisukorra ajal võib riikliku julgeoleku ja avaliku korra huvides seadusega sätestatud juhtudel ja korras piirata isikute õigusi ja vabadusi ning panna kohustusi. Piirata ei tohi õigusi ja vabadusi, mis on sätestatud Põhiseaduse §-des 8, 11-18, 20 lg 3, 22, 23, 24 lg 2 ja 4, 25, 27, 28, 36 lg 2, 40, 41, 49 ja 51 lg 1.

§ 132. Riigikogu, Vabariigi Presidenti ja kohalike omavalitsuste esinduskogusid ei valita ning nende volitusi ei lõpetata erakorralise ning sõjaseisukorra ajal.

Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse esinduskogude volitused pikenevad, kui nad lõpeksid erakorralise või sõjaseisukorra ajal või kolme kuu jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõppemisest. Nendel juhtudel kuulutatakse välja uued valimised kolme kuu jooksul, arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõpetamisest.

PA 14.02.1992 redaktsioon³³

X peatükk

Riigikaitse

§ 125. Eesti kodanikud on kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduse sätestatud alustel ja korras. Usulistel või kõlbelistel põhjustel kaitseväeteenistusest keelduja on kohustatud läbi tegema asendusteenistuse seadusega ettenähtud korras.

Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi huvides ette teisiti, on kaitseväes ja asendusteenistuses olevatel isikutel kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Piirata ei tohi Põhiseaduse §-des 8 lg 3 ja 4, 11-18, 20 lg 3, 21-28; 32, 33, 36-43, 44 lg 1 ja 2 ning 49-51 ettenähtud õigusi ja vabadusi. Kaitseväes ja asendusteenistuses olevate isikute õigusliku seisundi määrab kindlaks seadus.

§ 126. Tegevteenistuses olev isik ei tohi olla muus valitavas ega määratavas ametis ega osa võtta ühegi erakonna tegevusest.

§ 127. Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioonide korralduse sätestab seadus. Riigikaitse korralduse sätestavad Rahuaja riigikaitse seadus ja Sõjaaja riigikaitse seadus.

§ 128. Riigikaitse kõrgeimaks juhiks on Vabariigi President. Vabariigi Presidendi juures on nõuandvaks organiks Riigikaitse Nõukogu, kelle koosseisu ja ülesanded sätestab seadus.

Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioone juhib rahuajal kaitseväge juhataja, sõjaseisukorra ajal kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge juhataja ja ülemjuhataja nimetab ning vabastab ametist Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul.

³³ ERA.R-2324.1.24, 1 215–217.

§ 129. Riigikogu kuulutab Vabariigi Presidendi ettepanekul välja sõjaseisukorra mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni ning otsustab kaitseväge kasutamise Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel.

Eesti Vabariigi vastu suunatud agressiooni korral kuulutab Vabariigi President välja sõjaseisukorra ja mobilisatsiooni ning nimetab kaitseväge ülemjuhataja ootamata ära Riigikogu otsust.

§ 130. Eesti põhiseaduslikku korda ähvardava ohu puhul võib Riigikogu Vabariigi Presidendi või Vabariigi Valitsuse ettepanekul oma koosseisu häälteenamusega välja kuulutada erakorralise seisukorra kogu riigis, kuid kõige kauem kolmeks kuuks.

Erakorralise seisukorra korralduse sätestab seadus.

§ 131. Erakorralise või sõjaseisukorra ajal võib riigi julgeoleku ja avaliku korra huvides seadusega ettenähtud juhtudel ja korras piirata isikute õigusi ja vabadusi ning panna neile kohustusi. Piirata ei tohi õigusi ja vabadusi, mis on sätestatud Põhiseaduse §-des 8, 11-18, 20 lg 3, 22, 23, 24 lg 2 ja 4, 25, 27, 28., 36 lg 2, 40, 41, 49 ja 51 lg 1.

§ 132. Erakorralise ega sõjaseisukorra ajal ei valita Riigikogu, Vabariigi Presidenti ega kohalike omavalitsuste esinduskogusid ega lõpetata ka nende volitusi.

Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse esinduskogude volitused pikenevad, kui nad lõpeksid erakorralise või sõjaseisukorra ajal või kolme kuu jooksul arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõppemisest. Nendel juhtudel kuulutatakse välja uued valimised kolme kuu jooksul arvates erakorralise või sõjaseisukorra lõppemisest.

PA 14.02.1992 istungi stenogrammist:

E. Tarto: [...] Lugupeetud juhatus! Austatud kolleegid! Kõigepealt tahan avalikult tänada redaktsioonitoimkonda selle tohutu suure töö eest. [...] Muus osas ma ütleksin, et riigikaitse kohta meie toimkonnal pretensioone ei ole. Meie parandusi on enam- vähem arvestatud, nii et selles suhtes aitäh!

PA 27.03.1992 istungi stenogrammist:

L. Hänni: [...] Paragrahvi 126 lõikes 3 on tõesti ainult väike redaktsiooniline muudatus, kus sõna "määrab" on asendatud sõnaga "sätestab".

L. Hänni: [...] Härra Ristkoki teine etteheide oli see, et põhiseadus ei sätesta riigi erinevate institutsioonide, sealhulgas ka kaitseväge funktsioone. Selline programmiline või funktsionaalne lähenemine põhiseadusele on küllaltki erakorraline, maailma põhiseaduste praktika seda ei tunne, ja me leidsime põhjendatult, et sellest vaatenurgast me oma põhiseadust revideerima ei peaks. [...] Ülemnõukogu liige härra Lippmaa on tõstatanud küsimuse sellest, kas praegune riigikaitsekontseptsioon põhiseaduse eelnõus on põhjendatud. Ta arvab, et riigikaitse kõrgema juhtkonna moodustamine võib tekitada vastuolusid presidendi ja valitsuse vahel. See on tõepoolest erinevate kontseptsioonide omavaheline vaidlus, aga kuna Põhiseaduse Assamblee

on küllaltki põhjalikult oma valikut kaalunud, siis ka siin ilmselt ei ole erilist vajadust küsimuse juurde veel kord tagasi tulla.

[...]

L. Hänni: Lugupeetud kolleegid! Täna pika ja väsitava tööpäeva lõpuks on meil otsustamiseks jäänud veel üks küsimus. See on redaktsioonilist laadi parandus § 126 lõikes 3. Põhiseaduse teksti ühtlustamiseks on meil ettepanek asendada senine väljend "määrab kindlaks seadus" väljendiga "sätestab seadus". Aitäh!

Juhataja: Palun, kas ettepaneku sisu on selge? Kas soovitakse sõna võtta? Sõnasoove ei ole. Me asume hääletama. Paragrahvi 126 lõige 3. Viimased sõnad – kas "määrab kindlaks seadus" või "sätestab seadus", selles on küsimus. Kes on selle poolt, et § 126 lõikes 3 asendada sõnad "määrab kindlaks seadus" sõnadega "sätestab seadus"? Hääletame, palun! Poolt on 25, vastuhääli pole.

PA 03.04.1992 istungi stenogrammis:

L. Hänni: 23. ettepanek puudutab § 126 lõiku 3 ja seisneb selles, et nende paragrahvide loetelus, milles on sätestatud õigused ja vabadused, mida ei tohi piirata kaitseväeteenistuses olijatel, jätta § 8 puhul ära osutus konkreetsetele lõikudele 3 ja 4. Seda põhjusel, et selline osutus konkreetsetele lõikudele võib viia mõttele, et § 8 (mis käsitleb kodakondsust) teistes lõikudes käsitletud regulatsiooni või õigusi võiks piirata. Kuigi sisuliselt on küll nii, et § 8 lõikudes 1 ja 2 osutatud õigusi ei saa põhimõtteliselt piirata, sest need on kaitseväeteenistuses olijatel juba n.-ö. post factum, need on omandatud sündimise hetkel ja selle tõttu ei saa neid hiljem põhimõtteliselt enam muuta. Aga siiski võiks selline osutus konkreetsetele lõikudele panna mõtte selles suunas liikuma. Me leidsime, et kui siia jääb ainult viide §-le 8, siis peaksid olema selged ka need õiguslikud momendid, mis sellega kaasnevad. Nii et ettepanek on viide § 8 lõikudele 3 ja 4 välja jätta.

Juhataja: Suur tänu! Härra Käbin, palun!

T. Käbin: Täna! Olles redaktsioonitoimkonna liige, pean tunnistama, et ma ei toeta ettepanekut jätta need lõigud välja. Seda väga lihtsal põhjusel. Enamik viiteid on toodud lõikude täpsusega ja praegu on asi tõesti nii, et esimese ja teise lõigu puhul on võimatu piirata neid õigusi, milleks me toome terve paragrahvi. Samuti on täiesti mõttetu viidata viiendale lõigule. Nii et olles täpsed, nagu me oleme mujal, ma leian, et on õige nii, nagu praegu on põhitekstis – § 8 ka lõikude täpsusega. Täna!

Juhataja: Täna! Küsimusi ega sõnavõtjaid ei ole. Ma palun, et proua Hänni kommenteeriks härra Käbini öeldut, ja seejärel proovime hääletada.

L. Hänni: Redaktsioonitoimkonnas tekkis see probleem seetõttu, et tekitas küsimusi, kas võib piirata § 8 teistes lõikudes sätestatud, kuna see selles loetelus puudub. See, et põhimõtteliselt ja

sisuliselt ei saa neid õigusi piirata, on ju juba juriidilise analüüsi tulemus. Aga et inimesel, kes juriidilist analüüsi võib-olla ei oska teha, sellist asjatut küsimust ei tekiks, me leidsime, et õigusliku redaktsiooni mõttes ei kaota me midagi, kui me selle konkreetse viite lõikudele ära jätame.

Juhataja: Suur tänu! Härra Käbin, palun teist korda!

T. Käbin: Tänan! Lühike täpsustus. Siin ei ole vaja mingit keerukat juriidilist analüüsi. See on kõige lihtsam loogilise arutluse tulemus, kui see paragrahv läbi lugeda. Tänan!

Juhataja: Suur tänu! Loodetavasti on kõigile assamblee liikmetele selge, milles on probleem, ja me saame selle probleemi lahendada hääletamise kaudu. Kes on selle poolt, et § 126 lõiku 3 parandada vastavalt redaktsioonitoimkonna ettepanekule? Hääletame, palun! Poolt on 9, vastu 12. Assamblee ei toeta seda redaktsioonitoimkonna ettepanekut.
